

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 11782

DER INYEN NUMER 5390

Boris Sandler

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

באריס סאנדלווער

דער ענין נומער 5390

(פון די ק.ג.ב. ארכיביון)

”ירושלים אלמאנאך“

1992

באריס סנלר
הענין מס' 5390

BORIS SANDLER
DER INYEN NUMER 5390

פֿאַרוֹוָאַרט אָוּן רַעֲדָאַקְצִיעַן: יוֹסֵף קַעֲרְלָעֶר
מִיטַּרְעַדְאַקְטָאָר: אַפְּרִים שַׁעַרְלָעֶץ

Printed in Israel

רפואת צוראות, ירושלים

אַפָּאַר ווּעֲרַטָּעַר צֹ דָעַר אַרְבָּעַט פָּוּן בָּאַרְיִס סָאנְדָלֶעַר

אויף איינעם פָּוּן די רוחבּותדייקע צענטראלע מאסקווער פָּלעצעער אויז געשטעגען,
ניין, סָהָאַט געסטארטשעט די גיגאנטישע סָקוּלְפְּטוּר פָּוּן פָּעַלְקִיס דּוּשְׁרוֹזְשִׁינְסִיקי –
דעט ערשותן פָּאַרְזִיצָעַר פָּוּן דָעַר אַלְדוּסְלָעַנְדִישָׁעָר אוּסְעַרְאַרְדָנְטָלָעַכְּעָר קָאַמִּיסִיעַ
צֹו באַקְעַמְפָּן די קָאַנְטְּרִירָעַוְאַלְצִיעַ (טְשֵׁע. קָא.,". וּוּע. טְשֵׁע. קָא"). אַין אַט
יענעט דענְקָמָאַל האַבָּן זִיךְרְפְּרִיעַר פָּוּן אַלְץ גֻּוֹאַרְפָּן אַין די אוּגַּן די שׂוּעַרְעַ
ברָאַנְדְּזִיגְּהָאַמְּעַרְטָע שְׁטִילְוּל פָּוּנְגָּעָם קָאַמִּיסָּאָר. סָהָאַט זִיךְרְגַּעַדְכְּתָן: נַאֲךְ אַבְּיסְלָעַר
אוֹן דָעַר מָאַסְיוּעַר קִילְעַבְּאַרְטִיקָעַר גְּרָאַנִּיטְ-פָּאַסְטָאַמְּעַנְט וּוּעַט זִיךְרְאַינְבְּרַעְכָּן
אוֹנְטָעַר דָעַר דְּרִיכְנְדִיקָן שְׁטִילְוּלְ-טְרָאַט...).

אייעט, זָאַגְטְּ מַעַן, זָעַנְעַן אוּווֹן פָּאַסְטָאַמְּעַנְט אַ שְׂטִיקְ צִיְיט, טָקַע בְּלוּזְ אַט די
שְׁטִילְוּוְאַלְיָעַס פָּאַרְבְּלִיבָן: די לִיְיט פָּוּן אַיְנְגָעַר אַ צָּאַרְנְדִּיךְ-צָעַבְוּשְׁוּעוּטָעַר
מְאַנְיְּפָעַסְטָאַצְיָע הָאַבָּן אַרְאַפְּגַעַצְיוֹגָן דָעַט אַוְיבְּעַרְטִילְ פָּוּן יָנְגָעַר סְטְרָאַשְׁידְלָעַ,
צַעַהַאְקָט אוֹן צַעַרְאָגָן אוֹרְף שְׁטִיקְ-שְׁטִיקְלָעַר. פָּאַרְשְׁטִיטִיט זִיךְרְ אַזְוִינָס הָאַט
גַעַקְעַנְט פָּאַרְקְוּמָעַן אוֹן סָאמָעַ קָאַרְ פָּוּן דָעַר "פָּעַרְעַסְטְּרָאִיקָא", וּוּעַן סָהָאַט זִיךְרְ
אַנְטְּפָלְעַקְט דָעַר אַוְידְעַהְעַרְטָעַר טָרְעָאָר אוֹן מְאַסְנִימָאָרָה, וּוּלְכָן דָעַר
קָאַמְוִוִּיסְטִישָׁעַר רְעוּזִים הָאַט דְּוּרְכְגַעְתִּירְט, קָאַנְסְעַקְוּוֹעַנְט אוֹן אַין אַשְׁטִיגְנְדִיקָן
פָּאַרְגָּעָם, בְּמִשְׁךְ הָעַבָּר זִיבְעַצְיךְ יָאָר הָעַרְשָׁאָפְט אַיְבָעַר אַ רְזִיקָעַר שְׁקָלְאָפְןָ
אַיְמְפָעַרְיעַ.

פָּאַרְבְּלִיבָן זָעַנְעַן טָקַע בְּלוּזְ דּוּשְׁרוֹזְנְסִיקָס שְׁטִילְוּוְאַלְיָעַס... צִי אַיְזְ דָאָס אַ
סִימְבָּאַל צִי אַרְמוֹן אוֹרְף עַפְעַס, אַיְזְ נַאֲךְ שְׂוּוּרְ צֹוְ זָאַגְ...
אַבָּעַר הַינְּטָעַר יָנְגָעַר גַעַכְלָעַנְגָעַר גּוֹלְמִ-פִּיגְרָהָאַט זִיךְרְ אַרְוִיסְגַּעַהְיוֹבָן אוֹן שְׁטִיטִיט
נַאֲךְ בֵּיזְ הַיְנִינְט די "לוּבְיאַנְקָעָ" – אַ גְּרוּעָ, אַ גְּרוּסָע, אַ סָּאַצְיָאַלִיסְטִישָׁיְשָׁ
מְאַנוּמְעַנְטָאַלְעַ" פִּילְשְׁטָאַקְיָיקָעַ גַעַבְיִידְעַ.

דָאַרְתָּה הָאַט זִיךְרְ בָּאַזְעַטְעַט דָעַר גַעַזְעַלְעַבָּעַר יְוּרְשָׁ פָּוּן "טְשֵׁע. קָא.,". וּוּאָס הָאַט וּוּי
אַכְמַעְלִיאָן גַעַבְיָין זָיְנָעָן אַנְרוֹפְעַבָּעַן, בֵּיזְ סָהָאַט זִיךְרְ לְעַצְטָנָס אַפְגַעַשְׁתָעַלְט אַוְיָף
דָעַט בְּלוּטִיקְ-בָּאַרְיִמְטָן נַאֲמָנָן קָ.גְ.ב. (קָאַמִּיטָעַט פָּאַר מְלוֹכִישָׁעַר גַעַפְאָרָ
לְאַזְקִיטָהָ).
אַיְן דָעַר הָאַלְבָה פָּוּן יָנְגָעַר גַעַבְיִידְעַה הָאַט זִיךְרְ אוּסְבָּאַהְאַלְטָן די צָעַנְטָרָאַלְעַלְעַ
אַיְנְרָלְעַבָּע טְרָמָע פָּוּן קָ.גְ.ב. מִיט אִירְעַ פִּילְצָאַלְיקָעַ אַבְעַרְגָּאַנְגְּ-לְאַבְיִרְיָנְטָן,
טוּרְמָעַ-קָאַמְעָרָן – אַיְנְצָעַלְעַ אַן קָאַלְעַקְטִיוּוּ, "בָּאַקְסָן" – עַנְגָעָ, אַיְזָעַנְגָעָ
שָׁאַקְקָעָס אַזְעַלְבָעַ, נַאֲךְ צָוָם שְׂטִיעָן, וּוּהָן מַעַן פָּלָעַגְט פָּאַרְשָׁפָאָרָן צִיטְטוּוֹיְלִיקְ די
נַיְיְגַעַפְאַנְגָעַנְעָן.

אין די טיעע קעלער-קאוועמאָן האָבן זיך געפונגנען די פֿרֿאַסְטִיקֿ-נאָסָע קאָרְצֶערְסַט, ווֹז מַעַן פֿלְעֵגְט אַנוּוּנְדַּן צָוָם "פֿאַרְשְׁוּלְדִּיקְטַּן" אלטבֿאַקְאַנטַּע אַינְקוּיוּזְטַּאַרְישְׁע, ווֹי אַוְיךְ נַיְידְעָרְקָוְנְדְעָנָה עַל עֲקָרְאַטְעָבְנִישְׁע שַׁאַקְ-מִיטְלָעַן... גַּאֲרַעַבְעַרְתַּע האָבן זיך גַּעַצְוִינְג, מִיטְ טַעַפְּבִיכְעַר אַוְיסְגַּעַבְעַטְעַ, פֿיְיַזְ-גַּעַלְקְטַּעְתַּע קַאַרְידְּאָרְן, פֿוֹן בִּידְעַזְמִינְהַעַרְמְעַטְישׁ צַוְּגַעַהְאַקְטַּע טִירַן, באַצְיוּגַעַנְעַז מִיטְ דִּיקְן דֻּרְמָאַטְין, טִירַן – צַו די פֿילְצָאַלְיִקְעַ קַאַבְיִנְעַטְן ווֹז מַעַן פֿלְעֵגְט פֿאַרְשַׁן די "מלְכוּחָה-פֿאַרְבְּרַעְבַּעַר".

גַּאנְגַעַט נַעַכְתַּפְעַלְגַעַן זיך פֿוֹן דַּאַרְט לְוִיכְטַן די פֿעַנְצַטְעַר אַינְדְּרוֹיְסַן אַרְוִיסַס... אַוְיךְ אַיְנָעַ קַאַבְיִנְעַטְן פֿלְעֵגְט מַעַן אַנוּוּנְדַּן פֿאַרְשְׁיַדְעַנְעַז מִינִים עַקְזַעְקְזִיעַס כְּדַי אַרְוִיסְפְּרַעְעַסְן "אַנְעַרְקַעְנוּגְעַן". אַוְיךְ אַיְנָעַ גַּעַפְאַרְשַׁטְן האָבן זיך בְּמַשְׁך דַּעַר נַאֲכַט גַּעַבְטַן דְּרִי אַוְסְטְּפַאַרְשְׁעַרְסַ.

– אָז מִיר וּוּלְן שְׁטָאַרְקַע וּוּלְן – הָאָט מִיר אַיְנָמָּל מִיטְ אַסְּדִיטְשִׁישׁ שְׁמִיבְּעַלְעַ פֿאַרְטְּרוּיטַ מִין פֿאַרְשְׁעַר פֿאַלְקְאַוּנוֹיקַע לְאַוְרְעַנְטִינוֹו – אָז מִירַץ שְׁטָאַרְקַע וּוּלְן, וּוּסְטוֹזְוֹ אַפְּקִילְוֹ אַנְעַרְקַעְנוּגְעַן אַז דַּו בִּיסְטַא... קְרָאַקְדַּיל.

די אַוְיסְטְּפַאַרְשְׁוּגְסְ-פֿרְאַטְאַקְאַלְן, – ווֹי סְמַעְרְקַט אָפְ דַּעַר מַחְבָּר פֿוֹן דַּעַר דַּאַזְוקְעַר בְּרָאַשְׂוֹר, – פֿלְעַגְן זַיְן, די פֿאַרְשְׁעַר, שְׁרַיְבַּן אַזְן פֿיְלְמַאל אַיְבְּרַשְׁרַיבְּן מִיטְ אַפְּעַרְלְדִיקַע קָאַלְיְגָרְאַפְּשִׁין כְּתַבְּ, אַבְעַר דַּעַר אַיְנָהָאַלְטַן פֿוֹן די פֿרְאַגְּן אַזְן עַנְטְּפַעְרַס – אַיְנָעַ אַמְגַשְׂמִידְיִקְ-בִּירְאַקְרָאַטְיִשְׁן סְטָאַנְדְּרָאַטְיִנוֹסְחַ. בְּיַיְנַת מַקְנָא בָּאָרִיס סְאַנְדְּלַעַרְן, וּוּמַעַן סְקַומְט אַוִיס אַיְבְּרַעְצְוֹעַצְן די דַּאַזְוקְעַה הַילְצְעַרְנָעַ פֿרְאַטְאַקְאַלְן-שְׁפַרְאַכְוּלַעַ, אַוְיסְמִידְנִידְקַע פֿאַרְשְׁטִיטַזְיַע זַיְן אַיר אַנְאַלְקְאַבְעַטְזַיְם אַזְן רְוִוְשַׁ.

דַּעַר יְוָנְגַעַר יְדִיְשַׁעַר שְׁרַיְבַּעַר פֿוֹן בְּעַסְאַרְבִּיעַ בָּאָרִיס סְאַנְדְּלַעַר הָאָט אַפְּגַעְתָּאַן אַגְּאַר וּוּכְטִיקְעַ פֿיְאַנְעַרְיִשְׁעַ אַרְבְּעַט – עַר הָאָט דַּעַר עַרְשְׁטַעְרַ צְוּוֹשַׁן די יְיִדְיִשְׁעַ לְיִתְעָרְאַטְן אַזְן פֿאַרְשְׁעַר זַיְן דַּעַרְשַׁלְאַגְּן אַצְוּרִיטַז צַוְּדִי אַרְכְּיוֹן פֿוֹן דַּעַר מַאֲלָדוֹוְישַׁעַר ק.ג.ב. צְוַיְשַׁן די טְרוֹקְן-בִּירְאַקְרָאַטְיִשְׁעַ פֿרְאַטְאַקְאַלְן הָאָט עַר דַּעְרְשִׁפְרִיט אַזְן אַרְוִיסְגַּהְיִוְן די גְּרוֹיסְעַ טְרָאַגְּעַדְיַע, די מְאַרְטְּרִיאַלְגִּיַּע פֿוֹן די יְדִיְשְׁטָאַוּעְטִישַׁע שְׁרַיְבְּעַרְסַ – אַיְנָעַ קָאַנְקְרַעְטַן פֿאַל גַּיְתַּע דַּאַ אַרְיִד וּוּגְעַן די שְׁרַיְבְּעַרְסַ פֿוֹן מַאֲלָדוֹוּ – מַשְׁהַ אַלְטְמַאְן, יַעַקְבַּ שְׁטַעְרַנְבְּעַרְגַּ, הַעֲרַץ רְיוּקְיַן-גִּיטְסִינְעַר, מַאֲטַל סָאַקְצִיעַר אַזְן יַאֲנְקָל יַאֲקִיר. עַר אַנְטְּפַלְעַקְטַּפְּ אַזְן דַּי רְוֹצְחִישַׁע אַוְמְגַעְלְמוּמְפַרְטְּקִיטַזְיַע פֿוֹן יַעַנְעַ אַלְעַ פֿאַרְשְׁוּגְגַּעַן אַזְן בְּאַשְׁוּלְדִּיקְגּוּנְגִּיסְ-אַקְטַן. עַר טְרַעְטַז נִשְׁתַּאְרִיסְזַוְוַיְיַיְנִין פֿאַרְטִּידִיקְעַר נַאֲרַ וּוֹי אַ צָּאָרְנְדִּיקְעַר בְּאַשְׁוּלְדִּיקְעַר קַעְגַּן די ק.ג.ב.-מְעַרְדַּעַר. אַוְיבַּ עַר פֿאַרְטִּידִיקְעַט שְׁוֹן יַאֲ דַי שְׁרַיְבְּעַרְיִ-קְרַבְנּוֹת, אַיְזַ נַאֲרַ צּוֹלִיבַע דַעַם מַעַן זַאֲל, חַלְילָה, נִיט בְּאַשְׁוּלְדִּיקְעַן יַעַנְעַ וּוֹאַסְ האָבן זיך צּוֹמָאַל אַיְנְגַעְבָּרְאַקְן אַוְנְטַעְרַ דַעַם אַגְּרַהְמָנוֹתְדִּיקְעַן פְּרַעַס פֿוֹן פֿיְזִישַׁע אַזְן פֿסְיַכְאַלְגִּיְשַׁע צְוֹאַנְגְּסִ-מְעַטְאַדְן.

דַּעַר מַחְבָּר שְׁילְדְעַרְטַז מִיטְ לִיבְשָׁאַקְטַז אַזְן דַּרְךְ אַרְצַן דַעַם לְעַבְנָסְוּוֹגְעַן פֿוֹן יַעַדְן

איינעם פון די אויבן-אנגערוֹפֿגעַן ליטעראטורִי שעהָרטס. זי אלע האבן בי דער סָאָוועטִישׁעֶר "בָּאָקְרִיּוֹנְגֶּ" פון בעסאראַבִּיע, זיך גְּרוֹפִּירְט אָונְ אַגְּנוּוּקְלֵט זַיְעֶר שֻׁעְפָּעָרִישְׁקִיט בְּעֵיקָר אַיִן בּוּקָאַרְעָשֶׁט אָונְ צַוְּאָמָּעַן מִיט אָזְעַלְכָּע אַוְיסְנָאַמְּלָעָכָּע שְׁרִיבְּבָרִי-פְּעַרְזָעַנְלָעַכְּקִיטִּין, וַיְיַיְעַזְר שְׁטִיבְּנָבָּאָרְגָּגָן אַיִץ מְאַנְגָּעָר, אָוְסְגָּעָהָרָעָט אַיְנָע פִּון דִּי וּוּכְתִּיקְסְּטָע יִדְּישָׁע קְוּלְטוּרִי-צְעַנְטָעָרָס אַיִן אַיְרָאָפָּע — דָּעַם רְוּמְעַנְיִשְׁן, אַיִן דִּעְרָ פָּאָרְמָלְחָמְהָדִיקָּעָר רְוּמְעַנְיִע אַיִן אַבְּעָר דָּאָן גַּעֲדִיבְּטָעָר גַּעֲוֹאָרָן דִּי פָּאָסִיסְטִּישְׁ-אַנְטִיסְמִיטִּישְׁ אַטְמָאָסְפָּעָר. דָּרְיְבָעָר אַיִן טָאָקָע נְאָטְוְילָעָר וּזְאָס זַיִן, דִּי יִדְּישָׁע שְׁוִיבְּבָעָרָס פִּון בּוּקָאַרְעָשֶׁט, האָבָן גַּעֲוַעְנְדָעָט זַיְעַרְעָה הָעָצָעָר צָוֵם סָאָוּעָטְנָאָרְבָּאָנְד, וּוּלִיל נָאָר פִּון דְּאָרְט, — אַזְוִי הָאָט זַיִן גַּעֲדָאָט, — הָאָט גַּעֲלִיכְתִּיקְט דִּי שְׁיַיְן פִּון נְאָצְיאָנָאָלָעָר אָונְ סָאָצִיאָלָעָר אַוְיסְלִילְיוֹנְגָּה. דָּרְיְבָעָר טָאָקָע הָאָבָן וּזְרָ מְעַרְטָנָס פִּון זַיִן אַלְאָ גַּעֲטָאָן אָונְ זַיְעָר עַרְשָׁת-בָּאָקְרִיּוֹטָעָר אָונְ הַיְיִמְישָׁר בעסאראַבִּיע. צַי הָאָבָן זַיִן דָּעַן גַּעֲקָעָט וּוּסְין אַז דָּאָס לִיכְתְּ בְּקָוְט פִּון גִּיהְנוּם-פְּלָאָם, אַיִן וּוּלְכָן סָאָיזָן זַיִן באַשְׁעָרָט גַּעֲוַעַן בְּפְרִוּשׁ דָּוְרְכְּצָגְּנִין אַלְעָ פִּינְיְקוֹנְגָּן פִּון דִּי שְׁבָעָה מְדוּרִי גִּיהְנוּם?...

בָּאָרִיס סָאנְדָלָעָר אַיִן קַעַנְטִיק גָּוט באַהֲוָונְט אַיִן דִּי שאָפְּוָנְגָּעָן פִּון דִּי יִדְּישָׁ-בּוּקָאַרְעָשָׁטָעָר אָונְ שְׁפָעַטָּעָר — קַעַשְׁעַנְעַוּוֹר שְׁרִיבְּבָעָרָס. עַר מְאָלָט אָונְ שְׁילְדָעָרָט גַּאֲרָ פִּין דִּי סְבִּיחָה פִּון זַיְעָר טְעַטְּיקִיטִּין, דִּי לִיטְעָרְאָרְשָׁע פָּאָרְטָוּעָט זַיְעַרְעָ; וּוּסְגָּן יַעַדְן אַיְנָעָם באַזְוְנָדָעָר גִּיט סָאנְדָלָעָר זַיְנָע לִיטְעָרְאָרִישִׁי קִינְסְטְּלְעָרְיִישָׁע דָּעַקְיְנִיצְיָעָס — בְּצִימְצּוּמְדִיק, אָבָעָר טְרַעְלְלָעָר אָונְ פְּרִטְיְמִידִיק.

כְּהָאָב אַגְּגָהָוִיבָּן מִין פָּאָרְוָאָרְט מִיט אַיְנִיקָּע שְׁטָרְכִּין וּוּסְגָּן דִּעְרָ מְאָסְקוּוֹר "לוּבְּיאָנְקָעָ", וּוּפִיל דָּאָס מִינִיסְטָרִירִום פָּאָר אַיְנָרְלָעָכָּבָּעָן עֲנִינִים (מ.ו.ד. — אַזְוִי הָאָט זַיִן דָּאָן גַּעֲרוֹפָּן דָּרָר דָּאָזְיִקְעָר אַנְשָׁטָאָלָט) אַיִן עַנְלָעָר גַּעֲוַעַן צַו אַזְוִי הָאָט זַיִן דָּאָן גַּעֲרוֹפָּן דָּרָר דָּאָזְיִקְעָר אַנְשָׁטָאָלָט סְפּוּעָר-גִּיגְאָנְטִישָׁן סְפּוֹרֶט, וּזְאָס הָאָט צְעַשְׁפְּרִיט זַיְנָע שְׁטַשְׁפָּאַלְצָעָס אַיְבָּעָרָן גַּאנְצָע לְאָנָר, אַיִן אַלְעָ עַקְעָן פִּון דִּעְרָ סָאָוּעָטִישְׁעָר אַיְמָפְּרָעָע. סָאנְדָלָעָר הָאָט אַנְטָפְּלָעָקָט פָּאָר אַוְנָדָז בְּלוּזָן דָּעַם לְאַקְאָלָן עֲנִין 5390, דָּעַם עֲנִין וּוּסְגָּן דִּי יִדְּישָׁע שְׁרִיבְּבָעָרָס פִּון בעסאראַבִּיע, סְיוּוֹנְדָעָרָט אַוְנָדָז, וּזְאָס קִינְיְינָר פִּון דִּי מְאָסְקוּוֹר יִדְּישָׁע שְׁרִיבְּבָעָרָס, קוּלְטוּרְ-טוּוֹרָס אָונְ פָּאָרְשָׁעָרָס הָאָבָן זַיִךְ נָאָר נִישְׁתָּדְרָטָאָכָט בִּיז הַיְנָט זַיִךְ דָּוְרְכְּבָרָעָכָן צַו דִּי צְעַנְטָרָאָלָעָר אַרְכִּיוֹן פִּון דִּעְרָ ק.ג.ב., כְּדִי אַנְטָפְּלָעָקָן פָּאָר אַוְנָדָז, פָּאָר דִּעְרָ גָּאָרָעָר וּוּלְטָ דִּי פָּאָרְבָּעְכָּרְיִישָׁע, דִּי קָאָמוֹנִיסְטִּישָׁע פָּאָרְשָׁוּעְרָוָגָן קָעָגָן יִדְּישָׁן פָּאָלָק אָונְ זַיִן קוּלְטוּר.

יְוָסְף קָעָרְלָעָר

1

ז'ינדריך אין נויעיך האב איך באזוכט דעם הר הכרמל בית-עלם. דארט האבן געונגגען זיינר אייביקע رو באזוכט אמעריקאנער יידישע שרייבערס, גע- זעלשאָטעלעכע, פֿאַלִיטֿישׁע און קולטור-טוערט. אמת, ווי בימ לעבן אָפְגָעָ – זונדרט, לoit זיינר אידעאָלָגְגִשּׁן, פֿאַלִיטֿישׁן, פֿאַרְטֿיִישּׁן און אַנדְרָרִיחּוֹס – חסּוּחַלְילָה, אָזְדִי אַנְאָרְכִיסְטָן זָלְלָן לִיגּוֹן בְּשִׁכְנוֹת מִיטּ דִי בּוֹנְדִיסְטָן, דִי בּוֹנְדִיסְטָן מִיטּ דִי צִיוֹנִיסְטָן, דִי צִיוֹנִיסְטָן מִיטּ דִי קָאָמוֹנִיסְטָן, דִי רַעֲבָטָן מִיטּ דִי לִינְקָעָ אָזְנָ – פֿאַרְקּוּרט, הָגֵם יַעֲדָר פּוֹן זַיְהָט גַּעַלְמָטּ מִאָכְנָן דִי וּעְלָתּ כָּאָטָשׁ אֶבְיָסְעָלָעּ בְּעָסָרָ, אֶבְיָסְעָלָעּ גְּלִיכְבָּר, אֶבְיָסְעָר נָאָר אוּףּ זַיְן אַיְגָעָנָעָם אָוֹךְן. צוֹלִיב דעם האבן זַיְהָט גַּעַלְעָבָט, גַּעַשְׂאָקָן, גַּעַקְעָמָטָן אָזְנָ מִיטּ דִי זַעַלְבָעּ גַּעַדְאָקָעָן פּוֹן דָעָר דָאַזְיָקָעָר וּעְלָתּ אָוּוּקְגַּעַגְּגָנָגָעָן.

הַלְּהָבָלִים...

דעמאָלָט, גַּעַדְעָנָקָט זַיְר, האָב איך אֶטְרָאָכְט גַּעַטָּאָן, אָז אַיְגָנְטָלְעָר האָט זַיְיָ אֶלְעָ אָפְגָעָגְלִיקְט טַאָקָע דָאָ צָו... שְׁטָאָרְבָּן, וּוּבִיטְעָר סָע זָאָל נִישְׁתְּ קְלִינְגְּגָעָן, דָאָרָףּ מַעְן אָוּרָקּ האָבּן "מוֹל". זַיְעָרָע מִיטְצִיפְטְּלָעָר אָזְנָ פֿעַנְבִּירְדָעָר, צְעַנְדְּלִיקְעָר יִידְיָשָׁע שְׁרִיבְעָרָס אָזְנָ קְוַלְטוּרְ-טְּוּעָרָס פּוֹנוּעָם גַּעוֹזְעָנָעָם סָאוּוּעָטָן-פֿאַרְבָּאָנָר האָבּן אַקְיָלוֹ אָזְאָ בִּיסְלָמָזְל אָוּרָקּ נִישְׁתְּ גַּעַהָאָט. קִיְינְעָרָעָן הַיְנָטָן נִישְׁתְּ אַנְרוֹפָן אָזְנָ אַנוּזְיָזָן דָאָס שְׁטִיקָל פְּלָאָץ (שָׁוֵן נִישְׁתְּ רַעְדְּנִיךְ וּוּעָגָן אֶמְצָבָה) אוּףּ דִי בְּרִיטָעָ רַוְּשִׁישָׁע פֿאַלְדָעָר, וּוּעָס לִיגּוֹן בְּאַגְּרָאָבָן זַיְעָרָע בְּיִנְעָר.

דַּאָנָקָעָן גָּאָט, עָס זַעְנָעָן פֿאַרְבָּלִיבָן זַיְעָרָע בְּיִכְבָּר, עָס זַעְנָעָן פֿאָרָאָן נִיטּ וּוּינִיךּ פֿאַרְשָׁ-אַרְבָּעָטָן, גַּעַוְוִידְמָעָטּ זַיְעָרָשָׁאָפְוָנָגּ, זְכָרְנוֹתָן פּוֹן פֿרְינְד אָזְנָ קְרוּבָּים. עָס זַעְנָעָן אֶבְיָסְעָר נָאָר פֿאַרְבָּלִיבָן נָאָר זַיְיָ אָוּן וּוּעָגָן זַיְיָ אֶסְמָרְטָאָרְיאָלָן, וּוּאָס דָעְפָּנִירָן זַיְקָ אַיְיָ דִי אַרְכִּיוֹן פּוֹן קְגָ.בּ. וּוּי "קְרִימִינָאַלְעָנָנִים". מְאָלָט אָיִרָ, אַיְיָ אַיְן דִי אַרְכִּיוֹן פּוֹן קְגָ.בּ. וּוּי "קְרִימִינָאַלְעָנָנִים". בְּעַרְגָּעָלְסָאָן, מְאָרְקִישָׁ, "קְרִימִינָאַלְעָנִין" אוּףּ דִי אַרְעָסְטִירְטָעָר יִידְיָשָׁע שְׁרִיבְעָרָס: בְּעַרְגָּעָלְסָאָן, דָעָרָ נִסְתָּהָר, פֿעַטְּהָר, קוּוִיטָקָא, דָאָבְרָוִוִין אָזְנָ אַנְדָעָרָעָ גַּעַמְעָן. שִׁיךּ צַוְּזָאָן – אַיְלָטָר, וּוּאָס בָּאַשְׁטִיטָה פּוֹן סָאָמָעָ קְרִימִינָאַלְעָעָלָעָ עַלְעַמְעַנְטָן: שְׁפִּיאָגָעָן, נַאֲצִיאָ- נַאֲלִיסְטָן, טְרָאַצְקִיסְטָן, קָאַסְמָאָפְּאַלִיטָן וּגְמָ, שָׁוֵן וּוּי דִי גַּרְעָסְטָעָר פֿאַרְבְּרָעְכָּרָס – צִיוֹנִיסְטָן.

יָאָ, מַעְ דָּאָרָףּ גַּעַהָרִיךּ אָפְשָׁאָעָן דִי גַּוְאָלְדִיקָעָ אָרְבָּעָטָ מַעְדָּן דִי "ליַטְעָ" רַאֲטוּרְ-אֹוִיסְקְּ-אַרְשָׁעָרָ" פּוֹן קְגָ.בּ. צְעַנְדְּלִיקְעָר בְּעַנְדָעָר (אָזְנָ יַעַדְן בְּאָנְדָן בְּיַיְזָן 300 זַיְיטָן) – דָעָרָ טְרִיהְפָּלָ פּוֹן זַיְעָרָ דָוְרְכְגַּעְפְּרָטָעָר אַרְבָּעָטָ. וּוּי דִי גַּעַלְעָגַעְטָאָלְאָטָעָס פּוֹן דָעְרָנְדְּעָרְגָּעָגָעָן אָזְנָ פִּינְסָ "עֲנִינִים" גַּעַבְלִיבָן הַעֲנָגָעָן אוּףּ דָעָרָ גַּעַשְׁיְכָטָעָ

פָּנָן דַּעֲרָ יִדְּישֶׁר סָאוּוּטִישֶׁר קוֹלְטוֹר. אָוּן אַפְּגָעַתָּאָן אֵי דָאַס אַלְּצָ גַּעֲוֹאָרָן נָאָר צוֹלִיב אַיִּין צַיל – בָּאַשְׁפִּיעַן זַי, אַרְוִיסְטָהָעָן אַרְתָּחָוק אָוּן עַנְדְּלָעָר דֻּרְפְּרִין בִּזְוֹן סָוֹף דָּאַס, וּוֹאַס סָהָאָט נִשְׁתַּחַת בָּאַוּוֹזְן צַו פָּאַרְעָנְדִּיקָּן הִיטְלָעָר יְמָח שָׁמוֹ... אַיִּין דַּי לְעַצְתָּע עַטְלָעַכְבָּעָיָאָר, זִינְט דַּעֲרָ "גָּלְאָסְנָאָסְטָ", הָאָט זִיךְ פָּאַרְשָׁפְּרִיט אַיִּין סָאוּוּטָן-פָּאַרְבָּאָנָּד דַּעֲרָ בָּאַגְּרִיפְּ – "וּוִיסְטָע פְּלָעָקָן". דָאַס מִינְטָ, דַי פָּאַרְבָּאָרגְּנָעָן, נִיט בָּאַוּוֹסְטָע, בִּזְוֹן חַיְינְט, פָּאַרְשָׁוִיגְּן גַּעֲוֹאָרָעָנָע גַּעֲשָׁעָנִישָׁן פָּנָן דַּעֲרָ סָאוּוּטִישֶׁר תְּקוֹפָה. אַיְינְקָע פָּנָן אַט דַי "וּוִיסְטָע פְּלָעָקָן", אַדְעָר אַנְדָּעָרָש גַּעֲזָאָגָט, שׂוֹאָרָעָצָע טֻוְעָצָעָר, וּוּרְעָן הַיּוֹנָט אַנְטְּפָלָעָקָט. נָאָר מַעֲרָ זִינְקָעָן וּוִיטָּעָר אַיִּין דַי זַוְמְפָן... פָּנָן פָּאַרְבָּאָרגְּנָעָן.

הָאַיִּאָר, נָאָר גְּרוּיסְטָע שְׁוּוּרִיקִיְּטָן, הָאָט זִיךְ מִיר פָּנָן דַּעֲסָטוּוֹעָגָן אַיְינְגָעָבָן אַרְוִיסְצָוְשָׁלָעָפָן פָּנָן דַי דָּזְיָקָע זַוְמְפָן דַעֲם "קְרִימִינָּאָל-עֲנָנִיָּן" אַוְיף דַי בַּעַסְאָרָבָעָר יִדְּישֶׁר שְׁרִיבְּעָרָס יַעֲכָב שְׁטָעָרְנְבָּרָג, מַשָּׁה אַלְטָמָאָן, מַאְטָל סָאָקְצִיעָר, הָעָרָץ רַיוּוֹקְן-גִּיסְטִינָּעָר אַיִּין יַאֲנָקָל יַאֲקִיר. דַעֲם אַמְתָּה גַּעֲזָאָגָט, גַּלְיָאָב אַיִּךְ וּוַיְנִצְּקָה, אַז נָאָר דַי פּוּבְּלִיקָאַצְיָעָס וּוּעָט דַי וּוּעָלֶת וּוּרְעָן אַבְּיסָל בָּעָסָעָר אַדְעָר גַּלְיָכָעָר. פָּנָן דַּעֲרָ אַנְדָּעָרָר וִיט – צַי קָעָן מַעֲן דַעֲן אַוְיָהָעָרָן גַּלְיָבָן אַיִּין חָלוּם?...

2

פִּיר בַּעַנְדָּעָר, פָּעָסְט אַיְינְגָעָבָונְדָן, יַעֲדָעָס זִיְּטָל, יַעֲדָעָס פָּאַפְּרִיל אַקְרָאָט דָּוְרָכְגַּעַשְׁנוּרִית אַיִּין דָּוְרָכְנוּמָעָרִירָת. בִּים אַנְהָיָב פָּנָן יַעֲדָן בָּאָנָּד – דַעֲרָ אַיְנָהָאָלָּט.

דַעֲרָ עַרְשָׁטָעָר דָּאָקְוּמָעָנָט, "דַי בָּאַשְׁטִימָנוֹג אַוְיף אַרְעָסְטִירָן" אַיִּז דְּאַטְּרִיט מִיטָּן לְטִין פָּעָבְרוֹאָר 1949, דַעֲרָ לְעַצְתָּעָר דָּאָקְוּמָעָנָט "דַי מַעְלָדָנוֹג" פָּנָן אַיִּדְאָגְרִיצְעָנְקָאָ, מַשָּׁה אַלְטָמָאָן טָאָכְטָעָר, צָוָם פָּאַרְזִיעָר פָּנָן דַעֲרָ אַוְקָרָאַנִּינִישָׁר ק.ג.ב., גַּעַנְעָרָאַלְלִיְּטָעָנָאָנָט נ.מ. גַּאֲלִוְשָׁקָאָ, דְּאַטְּרִיט – 10-טָעָר יוֹלִי 1989. פָּעָרְצִיק יַאֲרָ, צְנוּיּוֹגָעָפְּרָעָסְט אַיִּין פִּיר דִּיקָע בַּעַנְדָּעָר. צְעַנְדְּלִיקָעָר נִעְמָן אַיִּין מַעְנְטָשְׁלָעָבָעָלָעָן.

דַי אַוְיָסְפָּאַרְשָׁוֹג אַלְיָין הָאָט זִיךְ אַגְּגָהָוִיבָן דַעֲם 16-טִין פָּעָבְרוֹאָר 1949 אַיִּין פָּאַרְעָנְדִּיקָּט הָאָט זַי זִיךְ דַעֲם 10-טִין יוֹנִי 1949. מַעְגָּלָעָר, אַז גַּרְאָד פִּיר חֲדָשִׁים אַיִּז גַּעַנְגָּגָעָוָן דַי אַוְיָסְפָּאַרְשָׁוֹג פָּנָן ק.ג.ב. (רַעֲמָאָלָט מ.ג.ב. בְּדַיְמָאָלָט). פָּנָן דַעֲרָ מַאְלָדְאַוְוִוִּישָׁר סָאוּוּטִישֶׁר סָאָצִיאַלִיסְטִישֶׁר רַעֲפּוּבְּלִיקָּ), בְּדַי זַי זַאלָן דַעֲרוֹוִיָּזָן דַי שָׁוָּלָד פָּנָן דַי סָאָקְצִיעָר אַיִּין מַשָּׁה אַלְטָמָאָן.

שָׁוֹן אַיִּין דַעֲם עַרְשָׁטָן דָּאָקְוּמָעָנָט, אַיִּין דַעֲרָ "בָּאַשְׁטִימָנוֹג אַוְיף אַרְעָסְטִירָן", אַיִּז אַפְּיָלוֹ קִיְּן וּוֹאָרָט נִשְׁתַּחַת דָּרָמָאָנָט, אַז דַי אַרְגָּאָנָעָן פָּנָן זִיכְרָהִיָּט, זַעַנְעָן דַעְרוֹוִיָּל נָאָר חֹוֶשֶׁד דַי אַגְּגָרְוּפְּעָנָעָן יִדְּישֶׁר שְׁרִיבְּעָרָס אַיִּין דַעֲרָ בָּאַגְּגָהָוִיבָן קְרִימִינָּאָלָעָר

טעמיה. נין, פֿאַרְקָעֶרט, נאָר אַיְדָעֶר דִי אוֹיסְפֿאָרְשׂוֹן הָאַט זִיךְ אֲנַגְּהָרוּבָן, נאָר אַיְדָעֶר דִי שְׁוֵיבָעֶרֶס זָעַנְעָן אַרְעָסְטִירֶט גַּעוֹזָאן זָעַנְעָן דִי אוֹיסְפֿאָרְשׂ-אָרְגָּאָנוֹן זִיכְעָר גַּעוֹעָן אַין זַיְעָר שָׁוָּלֶר.

אין וואָס זְשָׁע הָאַט מַעַן יְעָרָן פָּון זַיְקָאנְקָרָעֶט בְּאַשּׁוֹלְדִיקְט?

"יאָקִיר יְאָקוֹו יְאָסִיפֿאָוּוִיטֶשׁ – גַּעֲבָוִירָן אַין 1908 אַין שָׁט. פֿערְלִיעַ, אַיְיד, אַ שְׁוֵיבָעֶר, זִיְן לִיטְעָרָרִישְׁעֶר פֿסְעוּדוֹדָאָנוֹם – יַיְא. לעָפְרָשְׁנְיאָנוֹר, אַן אַומְפֿאָרְטִיְיִישְׁעֶר, בְּרִיגְעָר פָּן טָאוּוּטִין-פֿאָרְבָּאָגָו, וּוַיְוִינְט אַין קַעְשָׁנְעָנוֹו אוֹףְ דָעֶר גָּס 28 יְוִנִּי, 40, וּוַעֲרָת בְּאַשּׁוֹלְדִיקְט אַין דָעֶם, אֹז עָר, זַיְעָנְדִיקְט אַמִּטְגָּלִיד פֿוֹנְעָם מַאְלָדוֹוִוִישְׁן שְׁרִיבָעֶר-פֿאָרָאִין, הָאַט אַיְנְגָעַשְׁטָעַלְט אָוֹן אַונְטָעַרְגָּהָאַלְטָן פֿאַרְבְּרָעַכְבָּרְשָׁע פֿאַרְבְּיְ�נְדָוְגָעָן מִיְּטָן פֿאַרְאָנְטוֹזָאָרְטָלְעָכְן סְעָקְרָעְטָאָר פֿוֹנְעָם יַיְדְּשָׁן אַנְטִיךְ אַשְׁיסְטִישְׁן קָאָמִיטָעָט אַין מַאְסְקוּע, דָעֶם אִיצְט אַרְעָסְטִירְטָן – פֿעְפָּעֶר, וּוּלְכָן עָר הָאַט רַעְגָּולָעָר אַיְבָּרְגָּעְשִׁיקְט אַנְטִיסְאָוּוּטִישְׁע, נַאֲצִיאָ-נַאֲלִיסְטִישְׁע נַאֲטִיעָן אַן אַרְטְּקָלָעָן. יַאָקִיר הָאַט אוֹיר אַיְנְגָעַשְׁטָעַלְט קַאֲנְטָאָקָטָן מִיְּטָן אַריִיְקָלוֹטְרִ-אַרְגָּאָנוֹזָאָצִיעָס אַוְן יַיְדִּישְׁע שְׁרִיבָעֶרֶס פָּן פָּ.שָׁ.א., וּוּלְכָן עָר הָאַט אַיְנְאָרְמִירְט, אַוְיסְגָּעַשְׁפָּרָאָכְן פְּאָלְשָׁ, וּוּגָן דָעֶר לְאָגָע אַין מַאְלָדוֹוִיעָ אַין אַין סְאָוּוּטִין-פֿאָרָבָאָגָד. חֹוץ דָעֶם, זַאֲגָט יַאָקִיר אַרְוִוִיס שְׁאָרְפָּע אַנְטִיסְאָוּוּטִישְׁע אַין נַאֲצִיאָ-נַאֲלִיסְטִישְׁע אַנְשָׁוּיְוּגְגָעָן.

סְאָקָצִיעָר מַאְרְדָּקָאִ-הָעָרָש אַבְּרָאָמָּאָוּוִיטֶשׁ – גַּעֲבָוִירָן אַין 1907 אַין שָׁט. לעָאָוָא, אַיְיד, אַ שְׁרִיבָעֶר, אַן אַומְפֿאָרְטִיְיִשְׁעֶר, וּוַיְוִינְט אוֹףְ דָעֶר קוּפְּרִיאָנָאָוּסְקִי גָּס, 49. וּוַעֲרָת בְּאַשּׁוֹלְדִיקְט אַין דָעֶם, אֹז עָר, זַיְעָנְדִיקְט אַיְדִּישְׁעֶר-שְׁרִיבָעֶר, הָאַט אַיְנְגָעַשְׁטָעַלְט אָוֹן אַונְטָעַרְגָּהָאַלְטָן פֿאַרְבְּרָעַכְבָּרְשִׁיעָ פֿאָרְ-בִּינְדוֹגְגָעָן מִיטְדִּי אַרְעָסְטִירְטָע יַיְדִּישְׁע נַאֲצִיאָ-נַאֲלִיסְטִישְׁע גַּיְסִינְעָר, אַרְוִיסְגָּעַזְאָגָט צַוְּאָמָעָן מִיטְזִי שְׁאָרְפָּע אַנְטִיסְאָוּוּטִישְׁע, נַאֲצִיאָ-נַאֲלִיסְטִישְׁע, פֿרְאָמְעָרִיקָאָנִישְׁע אַנְשָׁוּיְוּגְגָעָן. זַיְעָנְדִיקְט אוֹרְקָאִיְשְׁטָטָע צַוְּאָמָעָן מִיטְדִּי אַוְיבָּנָאָנְגָּרְוָעָנָע פֿעְרָאָגָעָן גַּעַמְאָכָט פֿרְוּוֹן אַרְיִיסְצְוֹאָרָן קִיְּזָן פְּאָלְעָסְטִינְעָ, וואָס וּוַעֲרָת בְּאַשְׁטָעַטִיקְט דָוָרָק דִי באַווּזְעָן פָּון יַאָקִירָן, וּוְאוֹרְקָד אַנְדָרָעָ מַאְטָעָרִיאָאלָן. חֹוץ דָעֶם, מָרוֹא הָאַבְּנְדִיקְט, אֹז מַעַן וּוְעַט אִים אַרְעָסְטִירְן, אַיז סְאָקָצִיעָר אַנְטָלָאָפָּן פָּון קַעְשָׁנְעָנוֹו אַין אַיְבָּרְגָּעַנְגָּגָעָן אַין אַן אַוְמְלָעְגָּאָלָן צַוְּשָׁטָאָנָר.

גַּיְסִינְעָר הָעָרָץ לִיְזָעָרָאָוּוִיטֶשׁ – גַּעֲבָוִירָן אַין 1908, אַין שָׁט. קַאְפְּרָעָשְׁט, קַאְטִיזְשָׁאָגָעָר גַּעַגְגָט, אַיְיד, אַ שְׁרִיבָעֶר, זִיְן לִיטְעָרָרִישְׁעֶר פֿסְעוּדוֹדָאָנוֹם – "ע. רִיוּקְוִין", אַן אַומְפֿאָרְטִיְיִשְׁעֶר, וּוַיְוִינְט אַין קַעְשָׁנְעָנוֹו אוֹףְ דָעֶר שְׁטָשְׁוּסְעָוָע גָּס, 71. וּוַעֲרָת בְּאַשּׁוֹלְדִיקְט אַין דָעֶם, אֹז עָר, זַיְעָנְדִיקְט אַיְדִּישְׁעֶר

שריבער, האט אינגעשטעלט און אונטערגעהאלטן פֿאָרברעכערישע פֿאָר-
ביגדונגען מיטן פֿאָראנטווארטעלען סְעַקְרָעַטָּאָר פֿוֹנְגָּעָם יִדִּישָׁן אַנְטִיּוֹשִׁיסְטִישָׁן
קָאָמִיטָעָט אֵין מַאֲסָקוּעַ, אִיעֶט אַרְעַסְטִירַטְן — פֿעַפְּעַר אִיסָּאָק. וּוַיְתַּעַר פֿלְעַגְּטַ
גִּיסְינְגַּר נִיט אֵין מַאֲלָאָל אַרְיִזְזָאָגָן צְזָאמָעָן מִיטָּן אַרְעַסְטִירַטְן יִאָ. יַאֲקִיר שַׁאֲרַבָּאָ
אַגְּנוּסְאָוּעָטִישָׁע, גַּאֲצִיאָנָאָלִיטִישָׁע אָוָן פֿרָאָמְעָרִיקָאָנִישָׁע אָנְשִׁוּגְּגָעָן, זַיְעַנְדִּיק
אוּרִיךְ אֵ צְיוֹנִיסְטָ, הָאָט עַר גַּעֲמָאָכְטָ פֿרְוֹזָן אַרְיִסְטּוֹפָאָרָן פֿוֹן פֿ.סֿ.רֿ. קִין
פֿאָלְעַסְטִיקָן, וֹאָס בָּאַשְׁטַעְטִיקָט זַיְךְ דַּרְךְ דַּי בָּאוֹזְיַין פֿוֹן יַאֲקִירָן, וּוֹי אוּרִיךְ מִיטָּן
אַגְּדָעָרָע מַאֲטָעָרִיאָלָן.

אלטמאן מאיסע עלייעוויטש — גַּעֲבָוִירָן אֵין 1890 אֵין שְׁט. לִיפְקָאן, אֵ
יְדָ, בִּירְגָּעָר פֿוֹן פֿ.סֿ.רֿ., אַיְדִּישָׁעָר שְׁרִיבְּבָעָר, וּוֹוִינְטָ אֵין טְשֻׁעָרָנָאָוִוִּין אוּרִיךְ דַּעָר
סְקָאָוּוֹאָרָאָדָאָ-גָּאָס, 7, דַּ. 6. וּוּוְרַט בָּאַשְׁוֹלְדִּיקְט אֵין דַּעַם, אֹזְ עָר, זַיְעַנְדִּיק אָן
אַבְּעַרְצִיגְטָעָר יִדְיִישָׁעָר נַאֲצִיאָנָאָלִיסְטָ, הָאָט גַּעֲפִירַט צְוִישָׁן דַּעָר יִדְיִישָׁעָר
אַנְטְּעַלְגָּעָנָעָן אֵן אַקְטִיוּוֹ אַגְּנוּסְאָוּעָטִישָׁע טְעַטְּקִיְּתָ, וֹאָס הָאָט דִּיסְקְּרָעְדִּיטְרָט
דַּי פָּאָלִיטָקָ פֿוֹן דַּעָר סְאָוּוּטִישָׁעָר רַעֲגִירָוָג אֵין דַּעָר קָאָמוֹנִיסְטִישָׁעָר פָּאָרְטִיָּ.
גַּעַשְׁתִּימָט אַגְּנוּסְאָוּעָטִישָׁע, הָאָט אלטמאן גַּעַוְאָלָט אַנְטְּלִיְּפָן קִין אוּסְלָאָנדָ, בְּדִי
דָּאָרָט פּוּבְּלִיקְרָן זַיְנָע בִּילְבּוֹלְ-אַיְסְנִינְגְּאָצְעִיסָּוּ וּוּעָגָן סְאָוּוּטְ-פֿאָרְבָּאָנדָ. דַּעְרָצָו
הָאָט עַר גַּעַזְגָּטָ: "...אַרְיִבְּ סְיוּוּטָ זַיְךְ מִיר אַיְנָגָעָבָן אַרְיִסְטְּשָׁאָרָן זַיְךְ קִין אוּסְלָאָנדָ,
וּוְלָאִיךְ זַיְךְ דָּאָרָט מִיטָּן זַיְךְ (פֿ.סֿ.רֿ.). אַפְּרַעְבָּעָנָעָן וּוּסְקָעָרָ צַו זַיְךְ. דַּי לְעַצְטָע
עַזְּיטָ, נָאָר דַּעָר צְעַשְׁמַעְטַעְרָוָגָ פֿוֹן דַּי קָאָסְטְּמָאָפְּאָלִיטָן, וֹאָס זַעְגָּעָן דִּוְרְכְּגָעָרָאָכָּן
אֵין דַּי רַיְעָן פֿוֹן סְאָוּוּטִישָׁעָר שְׁרִיבְּבָעָרָסָ, הָאָט עַר גַּעַפְּרוֹוֹתָ דְּעוֹרוֹיְזָן, אֹזְ אַט דַּי
אַקְצִיעָא אֵיזְ דִּוְרְכְּגָעְרִיטָ גַּעַוְאָרָן, וּוֹפִילְ דַּי סְאָוּוּטִישָׁעָר רַעֲגִירָוָגָ פֿרִירָט אֵן
אַגְּנוּסְעִיטִישָׁע פְּאָלִיטִיקָ. דַּי פֿאָרְבְּרָעְכְּעִירִישָׁע טְעַטְּקִיְּתָ פֿוֹן אלטמאן
בָּאַשְׁטַעְטִיקָט זַיְךְ דַּרְךְ דַּי בָּאוֹזְיַין פֿוֹנְגָּעָם אַרְעַסְטִירַטְן אֵין קַעְשָׁעָנָעָוּ יַאֲקִירָן, וּוֹי
אוּרִיךְ מִיטָּן אַגְּדָעָרָע מַאֲטָעָרִיאָלָן".

לאָמִיר דַּעְרָלָאָזָן, אֹזְ יַאֲקִיר, גִּיסְינְגַּר-דִּירוֹקְיָן, סְאָקְצִיעָר אֵין אלטמאן זַעְגָּעָן
טָאָקָעָבָאָגָנָגָעָנְדִי אַלְעָגְרִוְיְסָעָחָטָאִים, אַיְנוּוּלְכָעָס-בָּאַשְׁוֹלְדִּיקְט זַיְךְ דַּעָר קָאָמִיטָעָט
פֿוֹן מְלוֹכִישָׁעָר גַּעַפְּאָרְלָאָזִיקִיטָ. צּוּלִיב דַּעַם וְאָלָטָן אַבְּרָר דַּי זַיְכְּרָהִיטִי-אַרְגָּגָעָנָעָן
גַּעַדְאָרְפָּטָהָבָן אַוּמָאָפְּרָעְגָּלְעָכָבָ דְּעַרְוּוֹיְזָלְעָכָבִיטָ פֿוֹן דַּעָר דָּאָזְקָעָרָ שְׁוֹלָדָ. אוּרִיךְ
וֹאָס פֿאָרָ אֵ דְעַרְוִיְּן הָאָט זַיְךְ בָּאָזְוָרָטָ, אַשְׁטִיגְגָּר, דַּעָר מִיטָּאָרְבָּעְטָעָרָ פֿוֹן דַּעָר
קַעְשָׁעָנוּוּרָ גַּבָּ, דַּעָר עַלְטָעָרָעָר לִיטְעַנְאָגָטָ סְמִירָנָאָוּ אֵין דַּעָר גַּוְאָרְדִּיעָ
קַאְפִּיטָאָן פְּלָאָטָאָנָאָוּ פֿוֹן דַּעָר טְשֻׁעָנָאָוּוּיְצָעָרָ גַּבָּ, בָּתָה זַיְךְ הָאָבָן אַוְיְסָגְעָשָׁרָבָן
דַּי בָּאַשְׁטִימָנוּגָעָן" זַיְעָרָעָ צָוָם אַרְעַסְטִירַן דַּי גַּרְופָּעָ בָּעַסְאָרְאָבָעָר יִדְיִישָׁע
שְׁרִיבְּרָעָ? וֹאָס פֿאָרָ אַקְנְקָעְזִיאָנִירָן דַּי אַרְעַסְטָן?
קָאָלְעַסְנִיקָ, כְּדִי סְאָנְקָעְזִיאָנִירָן דַּי אַרְעַסְטָן?

אין דער "באשטיינונג אויף אַרְעָסְטִירָן" יאָקְרָן – אַים האָט מעַן פֿאָרְנוּמָעָן דעם ערשותן – אַיז דֶּא בְּלוֹזָן אַין אַנוּווִיזָוָנָג, אַפְּהָילָו נִיט קִין "אַנוּווִיזָוָנָג", – אָן אַנְצָוָהָעָרָעָנִישׁ: "פֿאָגָאנְדָּעָרְגָּעָקָוֶט דִּי מַאֲטָעָרִיאָלָן וּוּגָן זִין פֿאָרְבָּרְעָכְבָּרִישׁעָר טַעַטְקִיְּת". אַין דֵּי אַיבָּעָרִיקָּע "בָּאַשְׁטִימָוּנָגָעָן" פֿאָרְדוּפָּט מעַן זִיךְ שָׂוִין אוּפְּה "אַנְעָרְקָעְנָגָעָן" פֿוֹן יַאָקְרָן אַון וּוּידָעָר: "אוּפְּף אַנְדָּעָרָעָמָּאַטְעָרִיאָלָן".
וּוֹאָס זְשָׁע זְעָנָעָן דָּאָס פֿאָר אַזְׁעָלְכָּעָ סְוּדָהָטְפָּוָלָע "אַנְדָּעָרָעָמָּאַטְעָרִיאָלָן"? – מסִירָות. מסִירָות פֿוֹן באַעְצָלָטָע גַּהֲהִים אַיגָּעָנָטָן אַון מסִירָות פֿוֹן נִישְׁת באַעְצָלָטָע, פֿרְיוּוֹלִיקָע מַסְרִירִים. י.א. אַין אַלְעָ צִיטְעָן, זִינְט דִּי וּוּלְטָ שְׁטִיטִיט, זְעָנָעָן גַּעֲוָעָן אַון פֿאָרָאָן הַיְנָט אַוְיךְ אַזְׁעָלְכָּעָ פֿערְזָאָנָעָן. שִׁין אַפְּגָעָרְעָדָט וּוּגָן סְטָאַלִּינָס צִיטְעָן, וּוּגָן סְהָאָט זִיךְ גַּעַשְׁאָפָּן אַגְּנָעָע אַינְסְטִיטְוּצְיָע פֿוֹן טָאַטָּאָלָן נַאֲכְשִׁיפְּרָן אַיְנָעָרָן נַאֲכָן אַנְדָּעָרָן, אַזָּא, נִיטְיאָרְוִיסְטָגְּנוֹאָגְטָעָר אוּפְּה אַקְּוֹל, באַפְּאָעָל: "אוּבְּ נִשְׁת דַּו וּוּעָטָט צּוּרָאָגָן, וּוּעָטָט מַעַן צּוּרָאָגָן אוּפְּה דִּיר".

וּוּסְאָיזְאָ בְּאוֹוָסְט, אַיז גַּעֲנוֹג גַּעֲוָעָן נַאֲר אַיְנָט מִיטְן פֿינְגָעָר, בְּדי אַבְּאַלְבִּיקָּעָר מַעְנָטָש, אַן אַפְּאָרוֹאָס, זֶאָל תִּיכְפּ פֿאָרְשָׁוּוֹנָדָן וּוּרָאָן אוּפְּה אַיְבִּיק. לְאָזֶט זִיךְ אוּסָס, אַז דִּי יִדְיָשָׁע קְוּלְטוּרְטוּרָס בְּכָל אַון דִּי יִדְיָשָׁע שְׁרִיבְעָרָס פֿוֹן דָּעָר סְאַוּעָטִישָׁעָר מַאֲלָדָאָוּיָע בְּפֶרֶט הַאָבָָן נַאֲר גַּעֲהָאָט צַוְּאָלָע צְרוֹתָא אַוְיךְ אַבְּיָסְל "גְּלָקָק": מַהְאָט יַעֲדָן פֿוֹן זַיְנִיט פֿשְׁטָט אַרְעָסְטִירָט אַיבָּעָר אַן "אַנְדִּיְיָט מִיטְן פֿינְגָעָר", נַאֲר, וּוּסְפְּרִיט זִיךְ בְּלִיטְעָן, אַגְּגָהָוִבָּן "אוּסְטָוֶפְּאָרָשָׁן" זַיְעָרָעָמָעָשִׁים מַיְטָאָלָע פִּיטְשָׁעוֹקָעָס: מִיטְ פֿאָרְהָעָרָן יַעֲדָן גּוֹאָא, פֿאָרְהָעָרָן עֲדוֹת, מִיטְ שְׁטָעָלָן אוּגְ אַוְיךְ אוּגְ אַיְנָעָם מִיטְן צְוִוִּיטָן, מִיטְ פֿרִין פֿרְאַטְאָקָאָלָן אַון אַוְ.

צְוִירִיק גַּעֲרָעָדָט, אַוְיבְּ סְאָיזְאָ גַּעֲנוֹג גַּעֲוָעָן, בְּדי בְּאַשְׁוּלְדִּיקָּן אַון אַיְנָעָעָן אַן אַוְמְשָׁוְלְדִּיקָּן מַעְנָטָש, אַוְיבְּ סְאָיזְאָ גַּעֲנוֹג גַּעֲוָעָן נַאֲר אַשְׁמוֹצִיקָעָ מסִירָה, צְוִילִיב וּוּאָס אַוְמְשָׁוְלְדִּיקָּן מַעְנָטָש, זְשָׁע הָאָט מַעְן דִּי גַּעֲנָעָ אַקְּטָאָוָסִיעָ מַיְטָ דָּעָר "אוּסְטָוֶפְּאָרָשָׁן" בְּאַדְרָאָרָפָט הַאָבָָן? יַעֲדָר אַיְנוֹוִינָעָר, וּוּלְכָעָר הָאָט דָּוְרְכָּגָעָמָאָכָט אַשְׁטִיקָעָ לְעָבָן אוּפְּה דָּעָם אַרְטָה, וּוֹאָס הָאָט זִיךְ עַטְלָעָכָע אַוְן זִיבְעָצִיקָע יָאָר גַּעַרְוָן "סְאַוּעָטָן-פֿאָרָבָּאָנָד", וּוּעָט אַזָּא פְּרָאָגָע קִינְמָאָל נִשְׁתָּשְׁטָעָלָן, וּוַיְלָל יַעֲדָעָ רְגָעָ פֿוֹן זִין עַקְוִיסְטָעָנָץ הָאָט מַעְן אַיְם אַרְיָנָגָעָקָלָאָפָט אַין קָאָפָט, אַז עָר אַיז נִיטְמָעָר וּוּי אַשְׁרִיפְּלָאָפָט אַין דָּעָר מַלּוּכִישָׁעָר מַאְשָׁין.

די יַעֲזִיבְּנָן פֿוֹן ק.ג.ב. הָאָט לְחַלּוֹתָן נִשְׁת אַינְטָרָעָסְטִירָט צַוְּדָעָרְוִיְּזָן דִּי שְׁוָלָד פֿוֹן דִּי אַרְעָסְטִירָטָע. זַיְעָר אַוְיְגָאָבָע אַיז גַּעֲוָעָן דְּרַבְּרִירָן דָּעָם מַעְנָטָשָׁן צַוְּאָז צּוּשְׁטָאָנָד, אַז עָר אַלְיָין זֶאָל גַּעֲבָן "בְּאַוְיִזְן" קַעְגַּן זִיךְ, זִיךְ אַנְעָרְקָעָנָעָן אַין דָּעָם, אַז וּוֹאָס עָר אַיז נִיטְשְׁוָלְדִּיק. נַאֲרָמָע, מִיטְ זִינְעָר בְּאַוְיִזְן זֶאָל עָר אַוְיךְ בְּאַשְׁוּלְדִּיק אַנְדָּעָרָעָ, אַפְּשָׁר דִּי סְאָמָעָ נִעְנָטָעָ פֿרִינְד זִינְעָר.

אין 40-stein יאר, לויטן פאקט "ריבענטראפא-מאלאטאו", איז בעסאראבאי געוואָרַן אַטייל פֿון סָאּוועטֿן-פֿאָרְבָּאַנד. קיין קעהגענוו, נאָר אַ היפשער ציט ליעבען אַזְעַטְעַטְן אַזְעַטְעַטְן אַזְעַטְעַטְן בּוֹקָאַרְעַשְׁטַה האָבָן זַוְּרַ אַומְגַעְקָעַרְטַה יַעֲקָבְּ שְׁטֻעְרַנְבָּרְגַּ, מְשָׁה אַלְטְמַאָן, העַרְצַן רִיוּקְוִין, מְאַטְלַ סְאַקְצִיעַרְ, הַעֲרֵשְׁ צַעְלְמַאָן, יִשְׂרָאֵל בְּרָאנְשְׁטִין, חִימְסְקְלִינְגְּמַאָן, שְׁמוֹאֵל קַוְשִׁינְאָוּסְקִי אָזְן יְחִיאָל שְׁרִיבְמַאָן. אַומְגַעְקָעַרְטַה האָבָן זַוְּיִ זַוְּרַ נִישְׁתַּנְאַר דּוּרְפָּאַר, וּוַיְלַ דָּא, אַזְיַי בעסאַרְאַבְעַר שְׁטַעְטְּלַעְכַּר זַעְגַּעַן זַיְגַּבְּוִירַן גְּעוּוֹרַן אָזְן אוֹטְגְּעוֹוָאָקְסַן, וּוַיְלַ דָּא האָבָן גַּעַלְעַבְטַה זַיְעַרְעַ נְעַנְטַהְעַן מְעַנְטַהְעַן – עַלְטְעַרְן, בְּרִידְעַר אָזְן שְׁוּוּסְטַעְרַ, פְּרִינְדַּר, נָאָר אָוִיךְ, וּוַיְלַ זַיְעַרְעַ אַינוֹוַיְינִיקְסְּטַע שְׁטוּבְוּנְגְּעַן, זַיְעַרְעַ טְרוּיְמַעְן, האָבָן זַיְיַ גַּעַלְעַרְטַה, קַעְגַּעַן מְקוּמַים וּוּרְעַן נָאָר דָּא אָזְן זַיְעַרְהַיְטַה". אָזְיִי האָבָן זַיְיַ דְּעַמְּאַלְטַ גַּעַטְרַאַכְטַ אָזְן גַּעַטְרַאַכְטַ אַוְיְרְכִּיטִּיק.

דאָס פְּעַרְצִיקְסְּטַע יָאָר האָט וּיְ אַונְטְּעַרְגְּעַפְּרִיט אַסְרְיְהַכְּלַ צַו דָּעַם, וּוָאָס סְאִיְין גְּעוּוֹן דְּאַרט, אָזְן זַיְיַעְרַ רְוּמְעַנְשִׁין פְּעַרְיְאַד, וּיְ אָוֶר אַנְגְּעַהְוִיכְן אַפְּצִיעַלְן דִּי טַעַג אָזְן יָאָרְן פֿון דָּעַם סָאּוּוּטִישַׁן פְּעַרְיְאַד.

דאָרט האָבָן זַיְיַ אַנְגְּעַהְוִיכְן צַו שְׁאָפְן אָזְן דְּרוֹקְן זַיְיַ, דְּאַרט האָט זַיְיַ פְּאַרְמִירִיט זַיְיַעְרַ קוּק אַוְיךְ דָּעַר וּוּלְעַלְטַ.

אין דִּי 20-30-קְעַרְ יָאָרְן אַזְיַי בּוֹקָאַרְעַשְׁטַה גְּעוּוֹן אַ גְּרוֹיסְעַרְ צַעְנְטַעְרַ פֿון יִדְיְישַׁעַר קְולְטוּרְ מִיטְאַ פְּאַרְצְוּיְגְּטַעְרַ נְעַזְיִדְיְשַׁעְ קְוּלְטוּרְ-אַינְסְטִיטְוּעַס, טְעַטְעַרְסַ אָזְן טְעַמְּעַרְ-טְרוּפְעַס, שְׁרִיבְעַרְסַ אָזְן פְּאַרְשִׁידְעַנְעַ לְטַעְרַאַטְוְרְ-קְרִיזְוּלְעַרְ, אַוְיסְגָּבָעַס אָזְן שְׁוּלְן.

די בעסאַרְאַבְעַר שְׁרִיבְעַרְ-גְּרוּפְעַ האָט זַיְיַ בַּיִם אַנְהִיבְ גַּעַזְאַמְלַט אַרוּם דָּעַר
לְטַעְרַאַרְשִׁיגְגַּעְזְּעַלְשָׁאַפְּטַלְעַכְעַר צִיְּטַוְגְּ "דִּי וּאָרְ", דְּעַרְשִׁינְעַן אַיְן 1935, בְּרָאַשְׁ מִיטְשְׁ. בִּיקְלַ, יְ. שְׁטַעְרַנְבָּרְגַּ אָזְן מְ. אַלְטְמַאָן. שְׁפַעְטַעְרַ מִיטְאַ יָאָרְ, –
וּוֹעַן "דִּי וּאָרְ" האָט מְעַן פְּאַרְמַאְכַּט, – אַרוּם דָּעַם זַוְּרַנְאַל "שְׁוִיבְן", וּוּלְכְן סְיָהָאָט רְעַדְגִּירַט שְׁטַעְרַנְבָּרְגַּ אָזְן בִּיקְלַ.

יְחִיאָל שְׁרִיבְמַאָן, דָּעַר יִנְגְּעַר צְוִישַׁן יַעֲנַעַר פְּלַעְיַאדַע בעסאַרְאַבְעַר שְׁרִיבְעַרְסַ אָזְן רְוּמְעַנְיַע, פְּאַרְצִיכְבַּט אָזְן זַיְיַן רְאַמְּאַן "זַיְיַן יָאָר מִיטְזְבִּין חְדְשִׁים": "...שְׁטַעְרַנְבָּרְגַּ האָט אַומְגַעְשְׁפַּאנְט אַיְיףְּ די בּוֹקָאַרְעַשְׁטַה גַּאַסְן אָזְן עַלְעַגְאַנְטַעְרַ אָזְן שְׁטַאַלְצְעַרְ, האָט זַיְיַ גַּעַדְאַכְטַה. זַיְיַן דְּרוּסְנְדִּיקְעַק עַלְעַגְאַנְטִישְׁקִיט אָזְן צַוְעַקְעַמְטַע צִיבְטִיקִיט האָט פְּאַרְדְּעַקְט זַיְיַן אַינְעַוְוִינְיקְסַט רַיְסְן פֿון זַיְיַ אַיְיבִּיק שְׁטַקְעַרְ. מְשָׁה אַלְטְמַאָן אַיְיַ אַומְגַעְגַּנְגַּעַן עַפְיְשִׁידְרוּק, עַפְיְשִׁמְהִיכָּא-חִיתְהִידִּיק אָזְן נִיחָדִיק, וּיְ
עַס לִיגְט אָזְן דָּעַר נַאֲטוֹרְ פֿון אַ גַּעַבְיְרַעְנַם, גַּאַטְסְ-גַּעַבְעַנְטַשְׁטַן דְּעַרְצִילַעַר. דָּעַר דִּיבְטַעְרַ יַעֲקָבְּ שְׁטַעְרַנְבָּרְגַּ, דָּעַר גַּרְעַסְטַעְרַ, טְרַאַכְט אַיְיךְ הַיְנַט, צְוִישַׁן דִּי גַּרְעַסְטַעְרַ, הַאָט אַיְיבִּיק גַּעַבְיְרַעְטַ, אַיְיבִּיק גַּעַבְיְזַעְרַ זַיְיַ אַוְיךְ זַיְיַ, אַיְיבִּיק גַּעַסְפְּקַט,

צי די דיבטונג זיינע דער גראַכט די הייכן, וואָס ער גאָרט, אַיביך געזוכט און אַיביך געטראָכט, אֹז ניט דאס, וואָס ער זוכט, געפֿיגט ער ...
דער יונגער דיבטער דעלט מאָטל סאַקצֿיעֶר האָט ፩אַרגעزعצעט שטערנבערגס מַאֲדרענְטִישׁע לִידְ-קָאָרָם, זִין ווּזִין אַנְרִישְׁקִיט, די שפֿראָכְלָעֶר-קָאַמְפְּלִיצְרֶטְעַ בַּילְדְּעַרְישְׁקִיט ווּזִין. סַאַקְצֿיעֶרְסַ דַּעַמְּאַלְטִיקָע אָז שַׁפְּעַטְעַדְרִיקָע לִידְעַר הָאָבָן גַּעֲרִשְׁנַט שְׁטֻעַרְנְבָּעָרְגָּס קְנִיטְשְׁעַלְעָר אָזָן חַקְפִּינְטְּלָעָר, מִמְּשׁ ווּזִין יְרַשְׁנַט אָזְוִינָס בֵּית זִין ፩אַטְעָר. הָעָרָץ רִיוּוקִין ፩אַרְקָעָרט, האָט אַין זִין דִּיבְּטָונג גַּעֲרִשְׁנַט שְׁטֻעַרְנְבָּעָרְגָּס פְּשָׁטוֹת, שְׁטֻעַרְנְבָּעָרְגָּס דִּיזְגַּעַשְׁלִיפְּעָנָע לִירְישְׁקִיט, שְׁטֻעַרְנְבָּעָרְגָּס אַוִּיסְוּיְיטִיקָן אָזָן אַוִּיסְבְּלוּטִיקָן אֶלְך ... יַאֲנְקָל יַאֲקִיר אָז גַּעֲוָעָן אַיְינְגַּעַטְוֹנְקָעָן אַין בַּעֲסָרָאַבְּיִשְׁקִיט. אֵי זִין אַוִּיסְזָעָן, זִין אַרְסְטִיקִיט אָזָן אַוְּמִיטְלְבָאַרְקִיט, אֵי דָעַר סַאַמְּעָרָאַדְנָעָר בַּעֲסָרָאַבְּעָר דַּעַרְצְיַילְעַר-טָאַלְאָנָט זִין-עָר. סַהְאָבָן זִיךְ אַין אִים צָוְנוֹיְגַּעַנוּמָן אֶלְעַיְדִישׁ שְׁטֻעַטְלָעָר, צָעוֹאַרְפְּעָנָע צְרוּשָׁן די בַּעֲסָרָאַבְּעָר קָאַדְרָעָס. סַהְאָט פָּון אִים שְׁטֻעַנְדִּיק גַּעַלְלִיְצָט, ווּ פָון אָקוֹלָל, עַכְתָּ בַּעֲסָרָאַבְּיִשְׁרָע ፩אַלְקָסְ-הּוּמָאָר. בַּעֲסָרָאַבְּעָר גַּעַשְׁבְּטָעָס, יִדְיִישְׁ בַּעֲסָרָאַבְּיִשְׁעָ דָוִינְעַ-נִגְוָנִים, ווּ אַוִּיסְגַּעַשְׁפִּילָט פָּון אֶ פָּאַסְטְּעָבל אוֹף פְּלוּיְעָר ...”

מען דארף דָא נָאָר צְוָעָבָן, אֹז אַין דָעַם “רְוָמְעַנִּישְׁן פַּעֲרִיאָד” האָט שְׁטֻעַרְנְבָּעָרְגָּס זִיךְ אַוִּיסְגַּעַטְיִילָט ווּ אֶ גַּלְעַנְצִידְקָעָר טַעַטְעַרְדְּרַעְזְוִישְׁסָעָר. “סְיוּוּעָט נִיט זִין קִיְּין גּוּמָאָ, – דָעַרְמָאָנָט זִיךְ שְׁרִיבְמָאָן, – אֶזְאָגְ צַוְּתָאָן, אֹז יַעֲקֹב שְׁטֻעַרְנְבָּעָרְגָּן הָאָבָן גַּעֲקָעָנָט אֶלְעַ הַונְּדָעָרָט טַוְיזָנָט בַּוְקָאַרְעַשְׁתָּעָר יִדְן. יִדְן אַין נִיט יִדְן. זִין ווּוִירְטָוָאָע דִּיבְּטָונג הָאָבָן, ፩אַרְשְׁטִיקִיט זִיךְ, טָועָם גַּעֲוָעָן גַּעַצְיִילָטָע, די נָאַוְאַטְעִירְשָׁע טַעַטְאַרְטָאַלָּע אַוְיְקָטוּעָן זִין-עָ – אֶלְעָ.”

מייטְבָּאַטְיִילְקָטָע אַין די יִדְיִישְׁן קוּלְטוּרָ-אַרְגָּאַנְזִאַצְיִיעָס – “קוּלְטוּרָ-ליְגָעָ”, שַׁפְּעַטְעָר אַין דָעַם רְוָמְעַנִּישְׁן אַפְּטִילְ פָּון “אַיְקוֹחָ”, אַיְזְ קִיְּינָר פָּון ווּ דִירְעַקְטָ נִיט גַּעֲוָעָן קִיְּין מִיטְגָּלִיד פָּון עַפְּעָס אֶ פָּאַלִּיטִישְׁעָר אַרְגָּאַנְזִאַצְיָע. דָאָרָ מַעָּר אַדְעָר ווּוִינְיִקְעָר סִימְפָּאַטְיוּרְט מִיטָּ דִי “לִינְקָעָ”.

די בּוּאַלְיָעָ פָּון פָּאַלִּיטִישְׁעָ פְּרָאַצְעָן, ווּאָס זַעַגְעָן דַּוְרְכְגַּעַגְגָּנָגָעָן אַין מָאַסְקוּעָ אַין די דָרִיסְטִיקָעָר יִאָרָן, הָאָבָן נִישְׁט גַּעַקְעָנָט נִיט גַּעַפְּגִינְעָן קִיְּין אַפְּקָלָאנְג אַוְיָקְ צְוִוְישָׁן די פְּרָאַגְרָעָסְיוּוּ יִדְיִישְׁעָ קְרִיְזָן אַין רְוָמְעַנִּיעָ. אָזוֹו, אַשְׁטִיגְעָר, אַין 37-38 טָנָן יָאָרָ האָט הָעָרָץ רִיוּוקִין אַגְּגָעָשְׁרִיבָן דָאָס לִיד “עַלְגָעָ” (דַּעַרְשִׁינָעָן אַינָעָם לַדְעַרְבִּיכְלָ זַיְנָעָם: “פָּון שְׁכְנִישָׁן דָאָרָף” אַין 1938), ווּ ערָ, אֶ ፩אַרְלְיוּרָעָנָר, פָּול מִיטָּ סְפָּקָות ፩רְגָּעָט: “זַוְּעָר בִּיסְטָו, וּוּעָר – ፩רְיָעָר צַי ፩אַרְפִּירְעָרָ?”

דָעַם גַּעַגְטִיוּן עַנְטַפְּעָר, נִישְׁט אַוְיָקְ זִין ፩רְאַגְּעָ, אַוְיָקְ דָעַם ווּאָגְן אַפְּיָלוּ צַוְּשָׁעָן אֹזָא ፩רְאַגְּעָ, האָט בַּאלְד גַּעַגְעָן דָעַר צַעַנְטְּרָאַלְעָר קָאַמְּיִיטְעָט פָּון דָעַר רְוָמְעַנִּישְׁעָר ፩אַמְּנוֹニִיסְטִישְׁעָר פָּאַרְטִיְיָ, וּוּלְכָעָר האָט אַין דָעַר בַּרְאָשָׁוּר “סְקִינְטְּעִיאָ” (“פָּונָק”) בַּאֲשָׁוְלְדִיקָט דָעַם דִּיבְּטָער אַין סִימְפָּאַטְיוּרְט אַין בָּאוּיְנָעָן די טְרָאַצְקִיסְטָן.

דער פֿאקט פָּון אַנְשֶׁרְיִבְּן אוֹז "שעדלעכע עלעג'ע" איז טראגייש געלביבן שטעken אין זיין לעבן – פָּונְגָּם ערשותן תאָג פָּון זיין אומקערן זיך קיין קעשענעוו, ביזן לעצטן, דעם 10 נאָוועטבער 1951, ווען דער פֿאַרְמִישְׁפְּטוּר הערצן גיסינער, האָט אויסגעהויכט די נשמה נאָר דער אַפְּערָאַכְּיעַ אַינְעָם פֿאַסְטָשָׂאנְעָלָאָגָעָר, גַּאֲרָגָאָר וויט פָּון דעם שכניין בעסאָרָאָבָּער דָּאָרָף, וואָס ער האָט אַזְׂוִי לֵיב גַּעהאָט אָוּן באָזְוְגָּעָן אין זיין לִידָּעָר.

לאָמֵיר זיך אַבָּער אומקערן צום 40-יסְטָן יָאָר – אַ קְוִיצָּס, נאָר אַ נִּיטָּקִין פֿשְׁוטָס, קוֹל מִיטָּה אַקְעָנָגָן אָוּן מִיטָּה עַרְשְׁטוּ אַנְטוּשָׁנוּגָן. אִין מְשֻׁרְפָּן אַט דעם יָאָר האָט דער הִיגְעָר שְׂרִיבְּעָרְפָּאָרְיָאִין אַיְנְגָּעָאָרְדָּנָט יְעָזָן יִדְּיִישָׁן שְׂרִיבְּעָרָ, וואָס אַיְזָן גַּעֲקוּמָעָן פָּון רּוּמְעָנָי, אַ לִיטְעָרָאָרִישָׁן אָוּונָט. מַשָּׁה אַלְטָמָאָן אָוּן היְיָאָל שְׂרִיבְּמָאָן זַעַנְעָן קָאָפְּטִירָט גַּוּוֹאָרָן אַיְזָן שְׂרִיבְּעָרְפָּאָרְיָאִין. יעָקְבָּ שְׂטָרְנְבָּעָרָן האָט מַעַן גַּעַמְאָכָּט פָּאָר אַ קִּינְסְּטָלְעָרִישָׁן אַנְפִּירָעָר פָּונְגָּם גַּעַשְׁאָפְּגָּעָנָם יִדְּיִישָׁן טַעַטָּעָר.

אַבָּער אוֹרָאָר אַיְזָן דער זַעַלְבָּרָ צִיטָּט, האָט די נִיעָמָבָּט אַיְינְגָּעָזָעָט דעם גַּעַוּזְעָנָם הַוּיפְּטִירָעָדָאָקְטָאָר פָּון דער יִדְּיִשְׁעָר צִיטָּת, וואָס אַיְזָן יִאָרְנְלָאָגָן דַּעֲרָשְׁיִינָן אַיְזָן קַעְשְׁעָנָנוּ (1922-1938), דעם דִּיכְטָעָר זַלְמָן רָאָזָעָטָאָל. צַעְנְדָלְיקָעָר אַקְטְּיוּוֹיסְטָן פָּון דער בעסאָרָאָבָּער צִיּוֹנִיסְטִישָׁעָר בָּאוּגְעָנָגָן, רַעֲלִגְיָזָעָ, גַּעַזְעַלְשָׁאָפְּטָלְעָבָּעָ טַוְעָר אָוּן גַּלְאָט יִדְּן פָּון דער אַיְנְטָעַלְגָּעָן זַעַנְעָן אַרְעָסְטִירָט אָוּן פָּאָרְשִׁיקָּט גַּעַוּאָרָן אַיְזָן דִּי וּוּיטָעָמָקָומָה פָּון "גּוֹלְאָגָן" (הַוּיפְּטִיאָרְמִינִיסְטָרָאָצָעָי פָּון דִּי צְוֹאָנְגָּס-לְאָגָעָרָן). אַסְרָּפָן זַיְהָ אַבָּן זַיְהָ שְׂוִין צּוּרִיךְ נִישְׁתָּאָמְגָעָקָרָט. זַלְמָן רָאָזָעָטָאָל האָט זַיְהָ בְּאָפְּרִיטָעָרָט עַרְשָׁט אַיְזָן 1954. קְרָאָנָק אָוּן מַאְרָאָלִישָׁ צְעָבָרָאָכָן, האָט זַיְהָ זַיְהָ אַבָּרָעְנִידָקָט אַיְזָן 1959. אַגְּהִיבָּר אַסְטָן 1940 האָט מַעַן שְׂטָרְנְבָּעָרָן גַּעַשְׁקִיט אָוּן אַ שְׂעַטְעִירִישָׁר קָאָמָאָנְדִּירָוָן קִין מַאְסָקוּעָ. דַּאָּרָט האָט גַּעַשְׁפִּילָט דַּעְרָ בְּאָרְמִיטָעָר "גָּאָסָעָט", דַּאָּרָט האָט גַּעַקְאָכָט דַּאָּס סָאָוּעָטִישָׁ יִדְּיִשְׁעָ לִיטְעָרָאָטוּרָ-לְעָבָּן. חַזְזָ דַּעְם אַיְזָן מַאְסָקוּעָ גַּעַוּוּן דַּעַמְאָלָט אַסְמָבָּאָלָט פָּון אֶל דַּאָּס נִיעָם, וואָס האָט אַזְׂוִי גַּעַזְיִינָן צַוְּזַיְהָ זַיְהָ יְעָדָן אָוּן אַלְעָמָעָן, אַיְזָן פְּרִינְדָּר, אַיְזָן דִּי שְׁוֹנוֹאָמָּה. מִיט מַאְסָקוּעָ זַיְהָ זַיְהָ זַיְהָ יְעָדָן אָוּן פְּרִאָגְרָעָסְיָוָן וּוּלְטָ פְּאָרְבָּונְדָּן אֶלְעָ אַירָעָ לִיכְטִיקָּעָ טְרוּוִימָעָן אָוּן הַאַקְעָנָגָן. מַעְגָּלָעָ, אוּ בְּאִגְיִיסְטָעָרָט מִטְ אַזְעַלְכָּעָ גַּעַדְאָנָקָעָן אַיְזָן שְׂטָרְנְבָּעָרָגָּג גַּעַפְּאָרָן אַיְזָן זַיְהָ עַרְשְׁטָרָר שְׂעַטְעִירִישָׁר קָאָמָאָנְדִּירָוָן.

נאָר זַיְהָ אַומְקָעָרָן זַיְהָ אַיְנְגָּאָר 1941, האָט עַר זַיְהָ בְּאַגְעָגָנָט אַינְעָם יִדְּיִישָׁן טַעַטָּעָר מִיט יַאֲנָקָלְיַאֲקָרָן. אַוְיָף זַיְהָ אַוְיסְטְּרָעָנוּן: וואָס אָוּן וּוּרָ אָוּן וּוּרָן, האָט אִים שְׂטָרְנְבָּעָרָגָּג קָוָרָן גַּעַנְעַטְקָעָרָט: "יאָקָר, אַירָ זַעַנְתָּ נאָר נִשְׁתָּרְכָּעָר גַּעַוּאָרָן פָּון דַּעְרָ שְׂיִינְעָר סָאָוּעָטִישָׁר וּוּרְקָלְעָקְיִיט?"...

כּוֹוִיסְטָ נִשְׁתָּרְכָּעָר, וַיְ וַיְתַּחַת האָט יַאֲקָרָר פֿאַרְשְׁטָאָגָעָן דַּעַמְאָלָט דַּעְם זַאָגָ פָּון זַיְהָ עַלְטָעָרָן פְּעַזְבָּרוּדָר, אַבָּער שְׂפָעְטָעָר מִט אַכְּטָיָאָר, אַוְיָף אַיְנָעָם פָּון דִּי פֿאָרָהָעָרָן

אין מ.ג.ב., פילנדייך אויף זיך די גאנצע קראקט פון דער "סַאָוועטישע ווירקלעכקייט", האט ער זיך אין די דאָזֿיק וווערטער דערמאָנט.

4

דעם טעם פון פֿאַשְׁיזֶס האָבן די בעסאראָבער יידן פֿאַרוֹזֶכֶט נאָך ל'עֲבָנְדִּיק אין רומעניע, בעת אין 1938 איז צו דער מאָכט געקוּמוּןן קוֹזָאַ-גָּאנְגָּא. אויף די פֿאַנְגָּעָן און אויף די "פרימֿאָרִיעָס" ("מוֹנוֹצִיפֿאַלִּיטִעָטָן") האָבן זיך באָוִוִין שווֹוַאָרְצָעָה האָקוּרִירִיעָן. די יידן אין די דערפֿאָער, שטוט און שטעלעָר האָבן יעדן טאג געוּוָאָרט אויף אַ פְּאָגְּרָאָם. אָפְּשָׁר מַעַר וּמַעַצְּבָּר, האָבן גַּעֲפִילְט דַּעַמְּאָלְט דַּעַם טשָׁאָד פֿוֹן אַ נָּאָעָנְטָעָר שְׁחִיתָה, די יִדִּישָׁע מַוְטוּרָס. אָון מַעְגָּלָעָר, אָוּן נָאָר גָּאָט האָט די גַּעֲפִילְן וּיְעַרְעָ פֿאַרְשְׁטָאָנָעָן. פֿאַרְשְׁטָאָנָעָן נָאָר גָּאָרְנִישְׁטָט נִיט פֿרְגָּעָנוּמָעָן.

שׂוֹין אַין די ערְשָׁטָע מַלְחָמָה-חָדְשִׁים זַעַנְעָן נָאָר אַין קַעַשְׁעַנְעָנוּוּ אַמְּגַעְבָּרָאָכְט גַּעֲוָאָרָן אַרְיָבָּעָר צַוְּעָלָף טַוִּיזָּנְט יַדְּן, וּוֹאָס האָבן נִיט באָוִוִין, אָדָרָע נִישְׁט גַּעַקְעָנָט עַוְאָקִירָן זיך. נָאָר אַיְדָרָע די אַרְמִיָּה פֿוֹן אַנְטָאָנָעָסָקָו האָט אַנְגָּהָוָהָיָן בָּאַלְעָבָּאָטָעוּן אַין בעסְאָרָאָבִיעָ, האָבן די הַיְגָעָ פּוּיְעָרִים זיך שׂוֹין צַוְּגָעָכָאָפָט צָום.

יִדְּישָׁן האָבָּי אָוָן-גּוֹטָס, גַּעֲרִיבָּט אָון גַּעֲקוּוּלְעָט זַיְעָרָע שְׁכָנִים.

בִּינְמִין אַנְהָהִיב האָט מעַן בעסְאָרָאָבעָר יַדְּן מַאְבִּילְיוֹרָט אַין דָּעָר רַוִּיטָעָר אַרְמִיָּי, אַבָּעָר אַינְגִּיכָּן זַיְ אַפְּגָעַלְאָזָט, גַּעַהְיִיסָּן זַיְ אַוְמְקָעָרָן זַיְ אַהֲיִים אָדָרָע זַוְּכָּן די מַשְּׁפֵּחָה. די "רוּיטָע" האָבן זַיְ נִשְׁתָּחָוּת גַּעַטְרוּת צָוְ דִּינְעָן, צַוְּלָבָּזִירָעָלְעָבָּר לְעָבָּן פֿרְגָּעָר אַין דָּעָר קִינְגְּלָעָבָּר רַוְמָעָנִיעָן. די "ברְּוִינָּעָ" האָבן אוּסְגָּעָלָאָזָט דַּעַם כָּעָס צָו די בעסְאָרָאָבעָר יַדְּן, וּוֹיְלִי יְעַנְעָה האָבן פֿלְמָרְשָׁט פֿאַרְקִוְּפֶּט בעסְאָרָאָבִיעָ צָו די "רוּיטָע".

די מַלְחָמָה האָט פֿאַרְוּאָרָפֶּן שְׁטַוְרְנְבָּרגָן, רַיוּוֹקִינְעָן, סַאַקְעִיצְעָרָן אַוְיָיְרָן אַזְּוָעָן קִיְּין מִיטְּלָ-אָזָעָן. שְׁטַוְרְנְבָּרגָן אָון סַאַקְעִיצְעָרָה האָבן גַּעַרְבָּט אַין טַאַשְׁקָעָנָט אַין דָּעָר קָאַנְצָעָרָט-גְּרוּפָה פֿוֹן דָּעָר יִדְּישָׁעָר פֿאַלְקָס-אַקְטְּרִיסָע סִידִי טָאָל. רַיוּוֹקִין האָט בִּינְמִין 46-יסְטָן יִאָר גַּעַלְעָבָט אָון גַּעַרְבָּט וּוֹי אַבְּרִימִיסְטָרָע אַוְיָךְ דָּעָר בּוֹיְזָנָגָן פּוֹנוּמָעָם עַיזְּקָאָמְבִּינָאָט אַין מַאְרָגָעָלָאָן (אוֹזְבָּקִיסְטָאָן); יַאֲקִיר מִיטָּה דָּעָר מַשְׁפָּחָה האָט אַיבְּרָגָעָלָבָט די מַלְחָמָה אַינְעָם וּוֹיְטָן שְׁטַוְעָלָבָט אַנְקִיָּה, בָּאַרְעָזָמָר גַּעַגְּנָט, וּוֹו עָרָה האָט אַונְטָעָרְרִיבָט דִּיטְשָׁט אַין אַרְוּשָׁעָר זַיְבָּנְיָרִיקָר שְׁוָלָה.

בַּמְשִׁרְךָ פֿוֹן דָּעָר גַּעַנְצָעָר צִיְּטָה פֿוֹן דָּעָר עַוְאָקָוְאָצָעָה האָבן זַיְ וּזַי אַיבְּרָגָעָשָׁרִיבָן אַיְינְגָּר מִיטָּן אַנְדָּרָעָן, גַּעַהְהָאָקָט זַיְ וּזַיְדָּעָר טַרְעָהָן אַין זַיְעָר קַעַשְׁעָנָעָנוּ, בְּדִי וּוֹיְטָעָר פֿאַרְזָעָץָן די לִיטְעָרָאָרִישָׁע אַרְבָּעָט. אַין די בְּרִיוּ אַנְעָרְקָעָנָעָן זַיְ, אַז אַין די וּוֹיְטָעָרְדִּיקָע בָּאַצְּיוֹנָגָעָן זַיְעָרָע אַיז וּוֹיכְטִיקָע קְוּדְמִיבְּלָה די גַּעַמְּיִינְזָאָמָעָ פֿאָרָה גַּעַגְּנָהָיִיט זַיְעָרָע, זַיְעָרָע פֿרְיִינְדָּשָׁאָקָט, נִשְׁתָּחָוּת די סְתִּירָות. די יַדְּן לִידְן פֿוֹן דָּעָר מַלְחָמָה מַעַר פֿוֹן אַלְעָ פֿעָלָקָעָר, אָון דָּעָר טַרְגִּישָׁעָר פֿאָקָט וּוּקָט אַין זַיְ דַּעַם גַּעַדְאָנָק וּוּגָּנָן אַגְּיִיסְטִיקָעָר פֿאַרְאָיִנְקָוָגָע צַוְּיִישָׁן אַלְעָ יַדְּן אַין דָּעָר וּוּלָט אַין אַגְּיִיסְטִיקָעָר פֿאַלְקָט.

אין 43-סטן יאר פֿאָרט שטערנברג אַרְיבּער קִין מאָסקווע, ווֹ ער הייבט אין מיטצוארבעטען אינעם יידישן אַנטֵיפֿאַשִּׁיסְטִישָׁן קָאמִיטֶעֶט. מיט אַיְאָר פֿרְיעֶר, זַיְעֶנְדִּיק אַין מאָסקווע בשיכות זַיְעֶנְדִּעָה שַׁעַפְּעֶרְישָׁע עֲנֵנִים, באָגָעָנְטָעָר ער זַיְקָדָאָרט-מיט אַנְאָ פֿאָוקָעָר — מִיטְגָּלִיד פָּון דָּעַם רֻומְעַנְישָׁן קָאָמוֹנוֹיסְטִישָׁן צַעַנְטֶרֶאלְ-קָאמִיטֶעֶט, — בַּיְּ וּוּלְכָבָר ער דָּעַרוֹוִיסְט זַיְקָ, אָזְ מַשָּׂה אַלְטָמָאָן גַּעֲפִינְט זַיְקָ אַיְצָט אַין סַאָרָאָטָאָוּעָר גַּעֲגָנְט אָוָן, אָזְ ער בעט אַין זַיְקָ בְּרִיוּ צַו אַנְאָ פֿאָוקָעָר, פֿרְידָן ער זַאָל קַעַנְעָן גַּעַבָּן אַרְעָקָאָמְעָנְדָאָצְיָע אוּףְ אַרְיִיסְצָוְאָרְקָן קִין אַמְּעָרִיקָע, פֿרְידָן ער זַאָל קַעַנְעָן פֿרְירָן דָּאָרט אַן אַרְבָּעָט אַוְיָפְּ דָּעַר יִדְיְישָׁעָר גַּאָס — דִּי יִדְן פָּון דָּעַר וּוּלְטָזָאָלְן שְׂטִיכָן רֹוְסְלָאָנד אַין דָּעַר מְלֻחָּמָה. אַנְאָ פֿאָוקָעָר הָאָט אַבְּעָר אַלְץ אַוְיסְגָּעָטִיטִישָׁט אַוְיָפְּ אַיְר אָוָפְּ: זַיְהָאָט חֹשֶׁד גַּעַוְעָן דָּעַם אַמְּאָלִיקָן פֿרְידָן אִירָן, אָזְ ער וּוּלְ פֿשְׁוֹט אַנְטְּלוֹיְקָן קִין אַמְּעָרִיקָע. שְׂטִיכָן בָּרָגָן, גַּעַוְעָן נִישְׁתָּעָר לְעַצְמָעָר, וּוּמְעָן אַנְאָ פֿאָוקָעָר הָאָט דָּעַרְצִילְט וּוּגָן אַלְטָמָאָן פֿאָרְשָׁלָאָג. שְׁפָעַטָּעָר אוּףְ דִּי פֿאָרָהָעָן הָאָבָּן דִּי אַוִּיסְפְּאָרְשָׁעָר זַיְקָ זַיְעָר אִינְטְּרָעָסִירָט מִיט דָּעַם פֿאָקט פָּון אַלְטָמָאָן בִּיאָגָר אַפְּיָעָן.

אגָבָּ, סּוֹף 1943 אַיז בָּעָרָך מִיט אַזָּא מִיסְיָע, וּוּגָן וּוּלְכָבָר עַס שְׂרִיבָט אַלְטָמָאָן, גַּעַשְׂיקָט גַּעַוְאָרָן קִין פָּ.שָׁ.א., קָאנְגָּדָע, מַעֲקָסִיקָּא אָוָן עַנְגָּלָאָנד שְׁלָמָה מִיכָּאָעָלָס אָוָן אַיְצָיק פֿעַפְּעָר. פֿאָרְשָׁטִיטִי זַיְקָ, אָזְ נַאֲכָן אַוִּיסְנָזָן זַיְקָ, הָאָט דִּי מַאְכָט אַפְּגָעָדָאָנָקָט — בָּאַשְׁוּלְדִּיקָּט זַיְקָ אַין פֿאָרָהָאָט אָוָן שְׁפִּיאָנָגָזָשׂ לְטוּבָה אַמְּעָרִיקָע.

וּוּ מַעְן זַאָל זַיְקָ הַיְינְט נִישְׁתָּעָר בָּאַצְעָן צַו דָּעַר טַעַטְיקִיט פָּונְגָעָם יִדְיְישָׁן אַנְטֵיפֿאַשִּׁיסְטִישָׁן קָאמִיטֶעֶט, צַו דָּעַר צַיְתְּנוֹג "אַיְינִיקִיט" — זַאָל מַעְן זַיְרָוָן "רוֹפָאָר פָּון דִּי יְעוֹסָקָעָס", "פֿרְאָפְּגָאנְגָּדָע מַצְדָּע דָּעַר סָאוּוּטִישָׁעָר רַעֲגִירָוָג" אָוָן אַזָּוִי וּוּפִיטָעָר, — אַיז דִּי דָּזָאָקָעָס אַיְנְסְטִיטְוִיצָע קָוְדָסְ-כָּבָל אָוָן פֿרְידָר פָּון אַלְץ, גַּעַוְעָן אַיְדִּישָׁע אַיְנְסְטִיטְוִיצָע, וּזָאָס אַיז בָּפְּכוּחַ גַּעַוְעָן אַין יְעַנְעָשׂ שְׁוֹאָרָצָע יִאָרָן דָּעַרְמָאָנָעָן דִּי יִדְן פָּון דָּעַר גָּאָרָעָר וּוּלְטָזָאָלְן, אָזְ "אַלְעָזָעָנָעָן זַיְקָ פֿאָרָאָנְטוֹוּאָרְטָלָעָר אַיְנָעָר פְּאָרָעָן". דִּי מִיטָּאָרְבָּעָטָעָרָס פָּוּנָעָם קָאמִיטֶעֶט, דִּי יִדְיְישָׁע שְׂרִיבָעָרָס, קָוְלָטוֹרִ-אַוְגָּזָעָלָשָׁאָפְּטָלָעָבָע טָוָרָס הָאָט זַיְקָ אַיְנְגָעָבָן דָּוָרָק דָּעַר גַּעַדְיכְּטָעָר זַיְפָּון דָּעַר סָאוּוּטִישָׁעָר סִיסְטָעָם דָּוְרְכִּזְפָּן פָּון דָּעַסְטוּוֹעָגָן, אַבְּיִסְלָאמָה וּוּגָן דָּעַם. יִדְיְישָׁן קִוָם אַין סָאוּוּטָן-פֿאָרָבָאָנָר, בָּאַזְוְנָעָרָס אַין דִּי נַאֲכָלָמָה-צִיטָעָן. סּוֹפְּ-בְּלָסָוף הָאָבָּן זַיְקָ אַלְעָזָעָלָט פְּאָר דָּעַם בִּיסְלָאמָה דִּי גַּרְעָסְטָעָרָפְּרִיזָן.

אַין 1942, בעט סִיהָאָט אַנְגָּהָוִוִּין דָּעַרְשִׁינְגָּעָן אַין קוּבִּישָׁוּוּ דִּי צַיְתְּנוֹג "אַיְינִיקִיט", הָאָבָּן אַסְרָקָעָר יִדְיְישָׁע שְׂרִיבָעָרָס בָּאַקְוּמָעָן בְּרִיוּ מִיטָּן פֿאָרָשָׁלָאָג מִיטְצָוֹאָרְבָּעָטען. אַוְנְטָרְגָּעָשְׁרִיבָן הָאָבָּן דָּעַם בְּרִיוּ דִּי. בָּעַרְגָּעָלְסָאָן, אַיְקָ פֿעַפְּעָר אַין שְׁעַפְּשִׁיטִין. אַוְיָפְּ דָּעַם פֿאָרָשָׁלָאָג הָאָט יַאֲנְקָל יַאֲקִיר גַּעַנְטַפְּעָרָט מִיט זַיְקָ לִיד "בָּעַסְאָרָאָבָּעָר נַאֲכָט".

צַיְהָאָט ער גַּעַקְעָנְט וּוּסְטָן דָּעַמְלָט, אַבְּאַפְּלִיגְלָטָעָר פָּון דָּעַם אַוְמְגָעָרִיכָּן

פָּאַרְשָׁלָאָג, אֹז פָּוֹן דָּעַם אַרְיִינְגָּעַשְׂקָטָן לִידֵ הַיִּבְנֶן זִיר אָז זִינְעָ "פָּאַרְבָּרְעַכְּבָּרִישָׁע
פָּאַרְבִּינְדְּגָּעָן" מִיטֵּ אַיְצָק פָּעֶפֶר אָזָן מִיטֵּן אַנְטִיפָּאַשִּׁיסְטִישָׁן קָאַמִּיטְעָט?

פָּרָאַטָּאַקָּאָל פָּוֹן דָּעַם פָּאַרְהָעָר אַוְּפָּן אַרְעַסְטִירָטָן שְׁרִיבָּרָעָרְפָּעֶפֶר
אַיְצָק סָאַלְאַמְּאַנְּגָּוּוּיטָשׁ. (פָּוֹנָעָם "עֲנֵנִים נָוּמָר 2021").
דָּעַר 25-סְטָעָר מַאי 1949.

פָּרָאָגָע: צִוִּישָׁן דִּי יִדְיִישָׁן שְׁרִיבָּרָעָס, וֹאָס הַאָבָן מִיטְגָּעָאַרְבָּעָט אַיְנָעָם יִדְיִישָׁן
אַנְטִיפָּאַשִּׁיסְטִישָׁן קָאַמִּיטְעָט אָז גַּעֲוָעָן אַיְנָעָר אַרְבָּרָעָר יִאָקָיר. אִיר זַעַנְתָּ גַּעֲוָעָן
מִיטֵּ אִים פָּעַרְזָעַנְלָעָר בָּאַקָּאנְטָן?

עַנְטָפָעָר: מִיטֵּן יִדְיִישָׁן דִּיבְּכָרָעָר יִאָקָיר יַאֲקָאוּ יָאַסְעַטְאַוְוִיטָשׁ הַאָב אִיךְ זִיר דָאָס
עַרְשָׁטָע מַאל בָּאַגְּנָעָנְטָסָף יוֹנִי 1940 אַיְן דָּעַר שְׁטָאַט קַעַשְׁעַנְגָּוּ, נַאֲכָן פָּאַרְאַיְニָקָן
בָּעַסְאַרְאַבָּיָע מִיטֵּ סָאַוּעַטְאַנְ-פָּאַרְבָּאָנד.

קִיְּין קַעַשְׁעַנְגָּוּ הַאָט מִיר גַּעֲשִׁיקָט דִּי פָּאַלִּיטִישָׁן פָּאַרְוּאַלְטוֹנָגָט פָּוֹנָעָם קַיְעוּוּר
מִילְּיטָעָרְ-קְרִיּוּ וַיְיִ אַרְדְּקָאַלְגָּעָיְ-מִיטְגָּלִיד פָּוֹן דָּעַר צִיטְוֹנָג "בָּעַסְאַרְאַבָּסְקָאָאָר
פְּרָאָוֹדָא" ("בָּעַסְאַרְאַבָּר אַמְתָה"), אָזָן יִאָקָיר הַאָט זִיר דָעַמְאָלָט גַּעֲוָעָנְדָעָט צַו מִיר
מִיטֵּ אִ בְּיטָע צְרִיצִיעָן אִים צַו דָּעַר לִיטְעָרְאַרְיִישָׁר אַרְבָּעָט.

לִיטָּזִינְעָן וּוּרְעַטְעָר הַאָט עַר פָּרְיִעָר גַּעֲלָעָט אַיְן בָּקָאַרְעָשָׁת אָז אַיְן אַנְטָלָאָפָּן
פָּוֹן דָּאָרָטָן קִיְּין קַעַשְׁעַנְגָּוּ, כְּדִי נַעֲנַטְעָר זִין צֻום סָאַוּעַטְאַנְ-פָּאַרְבָּאָנד בְּשַׁעַנְן
בָּאַפְּרִיעָן בָּעַסְאַרְאַבָּיָע פָּוֹן דָּעַר רְוּמְעַנְשָׁר הַעֲרָשָׁאָט.
אָזָן קַעַשְׁעַנְגָּוּ בֵּין אִיךְ אַפְּגָעָוּעָן בֵּיז סְעַפְטָעַמְבָּעָר 1940 אָזָן נַאֲכָן אַוּוּקְפָּאָרָן
הַאָב אִיךְ זִיר מַעַר מִיטֵּ יַאֲקִירָן נִשְׁתָּחָת גַּעֲטָרָאָן.

פָּרָאָגָע: אַבָּר פָּאַרְגּוּזָעָט מִיטֵּ אִים שְׁרִיפְטָלְעָכָע פָּאַרְבִּינְדְּגָּעָן?

עַנְטָפָעָר: אַיְן 1943 הַאָב אִיךְ בָּאַקְוּמָעָן פָּוֹן יַאֲקִירָן אַ בְּרִיוּוּ, וּוּ עַר הַאָט מִיר
מִיטְגָּעָטִילָט, אֹז פָּוֹן קַעַשְׁעַנְגָּוּ הַאָט עַר זִיר עַוְאַקְוִירָט אַיְן מִיטָּלָאָזְיָע אָזָן לִיְגַּת
פָּאַר מִיטְצָאַרְבָּעָטָן אַיְנָעָם יִדְיִישָׁן אַנְטִיפָּאַשִּׁיסְטִישָׁן קָאַמִּיטְעָט.

צְחוֹאמָעָן מִיטֵּן פָּאַרְאַנְטוֹאַרְטָלְעָכָן סְעַרְעַטָּאָר פָּוֹנָעָם יִדְיִישָׁן אַנְטִיפָּאַשִּׁיסְטִישָׁן
קָאַמִּיטְעָט, עַפְשְׁטִיִּין, הַאָב אִיךְ גַּעֲנַטְפָּעָרָט אַוְיָף דָעַם בְּרִיוּוּ אָזָן גַּעֲגַבָּן אִים אָזָן
אוּפְגָעָבָנָג אַרְפִּינְצּוּשִׁיקָן אָונְדוֹ אַרְטִיקְלָעָן וּוּעָגָן דָעַר לְאָגָע פָּוֹן דִּי עַוְאַקְוִירָט
יִדְן.

יִאָקָיר הַאָט אוּסְגַּעְפִּילָט אָונְדוֹר אוּוְגָגָבָע אָזָן פָּוֹן דָעַם מַאֲמָעָנְטָן אָז הַאָט עַר
אַנְגָּעָהוּבָן מִיטְצָאַרְבָּעָטָן אַיְנָעָם קָאַמִּיטְעָט, צְוִישְׁקָנְדיִיק פָּוֹן צִיטְ-צִיטְיָע זִינְעָן
לִידָעָר אָזָן רַעַפְאַרְטָאָזָן, דָרְרָהְוִיפָּט, וּוּעָגָן דִּי בָּעַסְאַרְאַבָּר יִדְן, וֹאָס הַאָבָן זִיר
עַוְאַקְוִירָט אַיְן הַיְנְטָעָרָלָאָנָד אָזָן גַּעֲרָבָעָט אַיְן פָּאַרְשִׁיְדָעָנָע אַינְדוּסְטְּרִיעָ-
אוּנְטָעַרְנָעָמָנוּגָעָן אָזָן קָאַלְוִוִּירָטָן.
יִאָקִירָט מַאֲטָעַרְיִיאָלָן פָּלָעָג דָוְרְכָקָוּן עַפְשְׁטִיִּין אָזָן זִין פָּאַרְטָרָעַטָּעָר קוּוִיטָקָאָ.

נאך דעם האט מען די מאטעריאַלן צעשית אַין די אויסלענדישע יידישע אויסטאגאָבעס, דערהויפט קיין אַמעריךע.

פֿראָגָע: אַיר האט געגעבן יַאֲקִירֶס אַדְרָעֵס די אַמערְיקָאנְגָעֵר יַדְיִישָׁע אַרגְּגָאנְזָאַכְּיעָס אָון פֿאָרְלָאָגָן?

ענטפֿער: נַיְינָן, יַאֲקִירֶס אַדְרָעֵס הַאָבָן מֵיר קִיְּין אַמערְיקָע נִשְׁתָּא אַיבְּרָגְעָגְעָבָן, וויל קִינְגָּעֵר האט נִשְׁתָּא גַּעֲבָעָטָן. כִּמִּיְן, אֹז יַאֲקִיר אַיז בָּאוֹוֹסֶט גַּעוּוֹן צַוְוִישָׁן די אַמערְיקָאנְגָעֵר יַדְיִישָׁע אַרגְּגָאנְזָאַכְּיעָס, ווי אַיר צַוְוִישָׁן די אַמערְיקָאנְגָעֵר יַדְיִישָׁע שְׂרִיבָעָרטָס, אָון גַּעַהַאַט מִיטָּזִי פֿאָרְבִּינְדוֹנוֹגָעָן נַאֲך בָּעָתָן וּוּרְגָּעָן אַין רְוֻמְּנִיעָ. ווי

פֿיל אַנְדְּרָעֵס רְוּמְּנִיעָ שְׂרִיבָעָרטָס.

פֿראָגָע: נַאֲכָנָן אָוּמְקָעָרָן זִיךְרָן דָּעָר עַוְאַקְאַצְּיעָס האט יַאֲקִיר פֿאָרְגָּעָעָצָט זִיךְרָן אַרְבָּעָט אַינְעָם יַדְיִישָׁן אַנְטִיכְאַשִּׁיטִישָׁן קָאַמְּטִיעָטִי עַנְטַפְּעָר: נַאֲכָנָן אָוּמְקָעָרָן זִיךְרָן קִיְּין קַעְשָׁעָנוּוּ האט יַאֲקִיר, לִיטָּ אַונְדוּעָר אַוְיְגָעָבָונְגָּן, אַנְגָּעָשְׁרִיבָּן אַרְיָ אַרְטִיכְלָעָן וּוּגָּעָן די יַדְיִין אַנְטִילְעָמָעָר אַין דָּעָר פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע בָּאוּוּגָּוָנְגָּן קוֹן.

מַאְלָדָאַוְוָעָר פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע פֿרִינְטְּשָׁאָפְּטָן.

פֿראָגָע: ווי סְאיִי בָּאוֹוֹסֶט, אֹז דָּאָס בָּוָךְ "פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע פֿרִינְטְּשָׁאָפְּטָן" גַּעוּוֹן לִיטָּן פֿאָרְטְּרָאָכָּט אַנְצִיאָנָאַלִּיסְטִישָׁן בָּוָךְ. צִי דָּעָן הַאָבָן יַאֲקִירֶס פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע גַּעַשְׁטִימָט מִיטָּזִי צִילָּן, וּוּלְכָעָר אַיר האט אַין זַעַנְגָּן גַּעַהַאַט בָּעָתָן שָׁאָלָן דָּאָס בָּוָךְ?

ענטפֿער: יַאֲ. יַאֲקִירֶס אַרְטִיכְלָעָן וּוּגָּעָן יַדְיִין פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע קוֹן מַאְלָדָאַוְוָעָר הַאָבָן פֿולְקָאָם אַנְטִשְׁפְּרָעָכָט דָּעָר פֿיְנִינְטְּלָעָכָר אַנְצִיאָנָאַלִּיסְטִישָׁעָר לִינְיָה, וּוּלְכָעָר סְהָאָט דָּוְרְכָּגְעָפְּרָוֶת די פֿיְרָעָשָׁאָפְּט פֿוֹנָעָם יַדְיִישָׁן אַנְטִיכְאַשִּׁיטִישָׁן קָאַמְּטִיעָטִי. מֵיר הַאָבָן אַין אַונְדוּעָר בָּרוּיו אַרְיְעָנִיטָּרֶט יַאֲקִירֶס וּוּגָּעָן דָּעָם כָּאַרְקָטָעָר קוֹן די מַאְטָעָרָיאָלָן,

וּוָאָס מֵיר דָּאָרְפָּן הַאָבָן אָון עָר האט אַונְדוּז גּוֹט פֿאָרְשְׁטָאָנָעָן.

אַין זַעַנְגָּעָן אַרְטִיכְלָעָן וּוּגָּעָן די פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע זַעַנְגָּעָן דִּי יַדְיָן גַּעוּוֹן אַרְוִיסְגָּרוֹקָט אַוְיָן עַרְשָׁתָן פְּלָאָן, דָּעָרְבָּעָר האט זִיךְרָן גַּעַשְׁאָפְּן אַפְּלָשָׁעָר אַינְדָּרוֹקָ, אֹז אַין דָּעָר

פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע בָּאוּוּגָּוָנְגָּן קוֹן מַאְלָדָאַוְוָעָר בָּאַטְּיִילְקָן זִיךְרָן דָּרְהָוִיפְּטָיַדְיָן.

אָזָא נַאֲצִיאָנָאַלִּיסְטִישָׁעָר צַוְּגָּאָגָּז צַוְּדָעָר פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע טָמָע אֹז פֿאָר אַונְדוּז גַּעוּוֹן וּוּי גַּעֲוֹונְתָּשָׁן אָון זַעַנְגָּעָן אַיְנְגָּעָשְׁלָאָסִן גַּעַוְאָרָן אַין דָּעָם אַוְיָן דָּעָרְמָאָנָטָן

בוָךְ "פֿאָרְטִיזָאַנִּישָׁע פֿרִינְטְּשָׁאָפְּטָן" (...).

קוֹן די בָּרוּיו, וּוָאָס יַאֲקִירֶס פֿלְעָגָט מֵיר שִׁיקָּן, אֹז קְלָאָר גַּעוּוֹן, אֹז עָר אֹז שְׁטָאָרָק נִשְׁתָּ צּוּפְּרִידָן, וּוָאָס אַין מַאְלָדָאַוְוָעָר אֹז נִיטָּאָ קִיְּין מַעְגָּלְבָּקִיטָּץ צַוְּאַנְטוּוּיקְלָעָן דָּאָרָט די יַדְיִישָׁע קּוֹלְטוֹר.

אָזָוִי, אַשְׁטִיכְגָּר, אַין 1947 האט יַאֲקִירֶס, אַיְנְגָּלְאָנְדָּרִיק מֵיר קִיְּין קַעְשָׁעָנוּוּ אַוְיָף אַיְדִּישָׁן לִיטְעָרָאָרִישָׁן אַוְנוֹטָן, גַּעֲקָלָאָגָּט זִיךְרָן, אֹז עָר האט זִיךְרָן בְּלָמְרָשָׁט מִיטָּ גְּרוּיסָע שְׂוּעָרִיקִיתָן דָּעָרְשָׁלָאָגָּן אַדְרָלְוִיבָּנִישָׁע דָּעָם דָּאָזְקָן אַוְנוֹט אַרגְּגָאנְזָוָן.

פֿראָגָע: וּוָאָס נַאֲך קַעַנְטָאָר בָּאוּיְינְן וּוּגָּעָן יַאֲקִירֶס?

ענטפֿער: וּוּגָּעָן יַאֲקִירֶס אַיז מֵיר מַעְרָגְנִישָׁט נִיט בָּאוֹוֹסֶט.

דען פֿאַרעהער האט דורךגעפֿירט דער עטלעערער אויסטפֿאָרשרער פֿון מ.ג.ב., מאיאָר קומין.

לייענענדיק די פֿראָט אַקָּלִין פֿון די פֿאַרעהרָן, האָב אַיך בְּאַמְּעָרֶקֶת, אוֹ אַיִינְקָע שׂוֹרוֹת אָוֹן צוֹמָאֵל גִּנְצָע אֲפָאַצָּן זַעַנְעָן אָונְטָעָר גַּעַשְׁטָרָאָכָן מִיט אַ רְוִיטָן בְּלִיעָר. פֿאַרְוָאָס האָבָן גַּרְאָד די באַוִוִין אֲזַוי צַוְּגַעַצְוָגָן די אוֹיפּֿמְעָרָקָאָמְקִיטָן פֿוֹנוּם אוֹיסְטָפֿאָרְשָׁעָר? מַעְגְּלָעָר, וּוְיִיל זַיִדְעָמָאָסְקִירָן די פֿאַרְבְּרָעְכְּבָרִישָׁע טַעַטִּיקִיטָן פֿון די אַרְעַטְטִירְטָע.

די רַעַטְעַנְישׂ האָב אַיך אַבְּעָר אַיְנְגִיכָן באַשִׁירֶת: סְאַיז גַּעַנְג גַּעַוְעָן צַוְּגָאָרְגְּלִיכָן אַיְנְקָע באַוִוִין פֿון פֿאַרְשִׂידְעָנָע אַרְעַטְטִירְטָע שְׁרַיְבָּעָרָס, וּוְסְהָאָט זַיך בְּאַלְד אַנְטְּפָלְעָקָט, אוֹ זַיִדְעָנָע פֿאַלְסִיפּֿיְצִירָט. אַיִן דָעַם פֿרָאָט אַקָּלִין פֿון פֿעַטְעָרָס פֿאַרְעהָר, וּוְאָס כִּיהָאָב עַרְשָׁת פֿיְרְגַּעַבְּרָאָכָט, וּוְאַרְטָז זַיך עַס בְּאַלְד אַיִן די אוֹיגָן, אָן קִיְין סְפַּעַצְיְּלָעָר עַקְסְפְּעַרְטִיזָע; אַשְׁטִיגְגָּעָר, די אַלְעָב באַוִוִין זַעַנְעָן, וּוּוּסְגִּיט אַרְיִידְעַטְיִישָׁמָיט די באַוִוִין, וּוְאָס סְהָאָט גַּעַגְעָבָן וּוּזַעְגָּן דָעַם זַעַלְבָּן בְּזַר יַאנְקָלִיךְ יַאֲקִיר. זַיִדְעָמָאָסְקִירָן זַיך צֻוְנִיףָאָת בָּאוֹתָה. וּוּי קַעַן אַזְוִינָס זַיִן? יַאֲקִיר האָט גַּעַגְעָבָן זַיִנְעָן באַוִוִין וּוּזַעְגָּן דָעַם אַיִן פֿאַבְּרוֹאָר אַיִן קַעַשְׁנָעָרוֹ, פֿעַפְּרָעָר – אַיִן מַאי אָוֹן אַיִן מַאֲסְקוּעַ. אָוֹן אַזְעַלְכָעַ קַוְנָעָן טַרְעָן זַיך אַיִן דָעַם "עַנִּין" אוֹיפּֿשְׁרִיט אָוֹן טְרִיט. וּוּעָר רַעַטְטָשׂ שְׁוִין די סְפַּעַצְיְּפִישָׁע וּוּעַטְטָעָר אָוֹן אוֹיסְטְּרוֹקָן, וּוְאָס פֿאַרְוָאָגְדָלָעָן זַיך אַיִן אַבְּזָוְנְדָעָר-קְרִימְעַנְעָלָן נָוָסָח. נִישְׁתְּבִּיחַ אַיִיךְ פֿעַפְּרָעָן, נִישְׁתְּבִּיחַ בַּיְאָקִירָן, בַּיְקִינְעָם נִישְׁתְּבִּיחַ פֿון די אַרְעַטְטִירְטָע שְׁרַיְבָּעָרָס וּוְאַלְטָז די צֻוְנָג זַיך נִישְׁתְּבִּיחַ אוֹיסְגַּעַדְרִיטָן צַו זַעְגָּן, לְמַשְׁלָ, "אוֹיסְטְּפִילָן אַוְנְדוּעָר אוֹיפּֿגְעַבּוֹנָג", "אַרְיַעַנְטִירָן וּוּזַעְגָּן דָעַם בְּאַרְאָקְטָעָר", "אַנְטְּשָׁפְּרָעָכָט דָעַר פֿיְנְטָלְעָכָר נַאֲצִיאָנָאָלִיטִישָׁעָר לִינְיעָ", אַדְרָעָר שְׁוִין גַּאֲרָא סְוּדָוְתְּקָוְלָעָר זַאג: "ער האָט אַונְדוּ גַּוט פֿאַרְשְׁטָאָגָעָן".

אַיִן אַיְנְעָם אַשְׁמוּס מִיט מִין באַקָּאנְטָן דָוד אַוְעַרְבָּרָק, וּוְאָס אַיִן צַוְּטָלְעָכָע אָוֹזְוָאַנְצִיךְ יַאֲרָפְּרָמְשָׁפְּט גַּעַוְעָן אַיִן יַעַנְג צִיְּטָן, צָום טְוִיטָן (נַאֲכָן אַיְבָּרְקוּקָן זַיִן עַנִּין, אַיִז דָעַר טְוִיטָא-וּרְטִילָּיָלָ פֿאַרְבָּטָן גַּעַוְאָרָן אוֹיפּֿעָן זַעְגָּן אַזְוָאַנְגָּס-לְאָגָעָר). אַט דָעַר אַוְעַרְבָּוק טַאֲקָע האָט מִיר אוֹיפּֿגְעַלְעָרט די זַאֲן: אַקְטָז מַאלְהָאָבָן די אוֹיסְטָפּֿאָרְשָׁעָרָס, נַאֲך אַיִדְעָר זַיִדְעָגְלָעָן זַיִדְעָגְלָעָן דָעַם פֿאַרְעהָר, אַלְיַיְן צַוְּנוֹיְגַּעַשְׁטָעָלָט אַלְעָלָ פֿרָאָט אַקָּלִין אֲזַוי וּוְסְהָאָט זַיִדְעָגְלָעָן. דָאָס הַיִּיסְטָן, אַלְיַיְן גַּעַשְׁטָעָלָט די פֿרְאָגָעָס אָוֹן אַלְיַיְן אוֹיפּֿעָן זַיִדְעָגְלָעָן. אוֹיסְגַּעַמְאַטְעָרט פֿון די פֿאַרְעהָרָן, וּוְאָס פֿלְעָגָן זַיך צַיְּעָן צוֹמָאֵל עַטְלָעָכָע מַעַת-לִיעָת נַאֲכָאנָאנָה, האָבָן די מַעַנְטָשָׁן שְׁוִין גַּעַרְנָן גַּעַוְעָן אָונְטָעָרְשִׁירְיָבָן, דַאֲכָט זַיך, אַלְזָן, וּוְאָס די אוֹיסְטָפּֿאָרְשָׁרָעָר האָבָן זַיִדְעָגְלָעָן. פֿאַרְבְּינְדָן זַיך דַעְרָנְאָך אַיְנָעָר מִיטָן אַנְדָעָרָן אָוֹן אַיְבָּרְגָּעָבָן די אוֹיסְטָפּֿאָרְקִירְטָע באַוִוִין, אַיִז שְׁוִין גַּאֲרָא אַפְּשָׁוּטָע אַרְבָּעָט. די ק.ג.ב. האָט גַּעַדְאָרְפָּט האָבָן נִישְׁתְּוּ וּוְיִנְקָעָר וּוּי אַבְּרִיטָע פֿאַרְבְּרָעְכְּבָרִישָׁע

געץ", ברי וויזן דעם סאָרוּעַטְישָׁן פֿאָלְק אָן דער וועלט, וואָס פֿאָרְאָ שְׂטִינְגֶּר עַס
טרָאנְגֵּן דֵי יִדְּן אַין זַיְעַרְעַ בּוֹזְעַמְּס.

5

אין רוסיש איז דא אָזָא ווערטל: "ס' אַיז נִישְׁתְּ גַּעֲוָעַן קִין מָזָל, הָאַט צַוְּגַעַשְׁפִּילְט
דָּעַר שְׁלִימְזָל". צוֹוִישָׁן דֵי פֿרָאָטְאָקָאָלְן פָּון דֵי פֿאָרְהָעָרְן, אַקְּרוֹאָט פֿאָרְשָׁרְבִּן, אַן
שָׁוָם אַוִיסְּפָּאָרְרִיכְטָוָגְן, גְּלִיךְרָ וַיְיַ דָּעַר אַוִיסְּפָּאָרְשָׁעָר וּוּאָלְטָ זִיךְרָ פֿאָרְגָּנְעָמָעָן מִיט
קָאַלְגָּרְאַפְּיָע, אָן אַן דָּעַר זַעַלְבָּעָר צִיטָּזְעָנָעָן זַיְיכְלָ מִיט שְׁמוֹץ אָן לִיגְן, אַין אָט
דֵי פֿרָאָטְאָקָאָלְן טְרָעָפְן זִיךְרָ זַאְכָן, וואָס דָּעַרְשִׁינְעָן מִיט זַיְיעַר מַעַנְטָשְׁלָעָכְעָר
אַוִיסְּמִיטְלָבְּאָרְקִיט אָן רִירָן בַּיְיַ צָוָם הָאָרְצָן, פֿאָרְשָׁטִיטָ זִיךְרָ, אָן דֵי אַוִיסְּפָּאָרְשָׁעָרָס
הָאָבָן גַּעֲזָעָן אַין זַיְיכְלָ נָאָר דָּאָס, וואָס זַיְיַ הָאָבָן גַּעֲזָאָלְטָ זַעַן אָן אַוִיסְּגָּעַטְיִיטִישָׁטָ אלְזָ
לוּזָט זַיְיעַר פֿאָרְשָׁטְאָנד.

אין אוּגָוָסְטָ, פֿרָ אַן פֿאָרְצִיקָ, הָאַט יַאְקִיר זִיךְרָ אַוִיסְּגָּעַקְעָרְטָ פָּון דָּעַר עַוּוָאַקְזָאַצְיָע
אַהֲיָם. גַּעַפְּאָרָן אַיז עַר קִין קַעַשְׁעַנְעָנוּ דָּוְרָ קִיעְוָוָ אָן אוּפְּן וּוּגְ הָאַט מַעַן אִים
בָּאַגְּנָבָעָט. דָּעַר אַיְנְצִיקָעָר מַעַנְטָשָׁאָין קִיעְוָוָ, מִיט וּוּלְכָן עַר אַיז גַּעֲוָעָן בָּאַקָּאנְטָ,
רִיבְּטִיקָעָר, נִיט אַזְוִי מִיטָּ אִים, וּמִיט זַיְנָעָ וּוּרְקָ, אַיז גַּעֲוָעָן דָּעַר פֿרָאָפְּעָסָאָר עַלְיָע
סְפִּיוֹוָאָק. יַאְקִיר הָאַט אִים אַפְּגָעַזְכָּטָ אָן גַּעַבְעָטָן מִיט עַפְּעָס הַעַלְּקָן. סְפִּיוֹוָאָק הָאַט
אִים דָּעַרְלִיבָּט אַיְבָּרְצָוּנְעָכְטִיקָן בַּיְיַ זִיךְרָ אַין דָּעַרְ הַיִּם, אַבְּעָרָ נָאָר אַמְּאַטְרָעְלָעָלָעָר
שְׁטִיצָעָ גַּעַשְׁקָטָ צָוָם פֿאָרְזִיצָעָר פָּונָעָם אַוְקָרְאַיְנִישָׁן שְׁרִיבְּבָרְ-פֿאָרָאיָן, דָּעַט
שְׁרִיבְּבָרְ טָאַסְוּרָא. אַוְקָמְעָרְקָאָם אַוִיסְּגָּעַהָעָרָטָ יַאְקִירָן, הָאַט טָאַסְוּרָא גַּעַהְיָיָן
אִים צָוִיגְזָן צָוָם פֿאָרְזִיצָעָר פָּון דָּעַר יִדְּיִישָׁרְעָ סְעָקְעָיָן בִּים שְׁרִיבְּבָרְ-פֿאָרָאיָן, דָּוד
הַאַפְּשָׁטִיְיָיָן...
וּוִיטָעָר בְּרָעָנְגָא אַיךְ וּוּנְדָעָן דָּעַט אַן אַוִיסְּגָּעַגְּזָן פֿאָרְאָטְאָקָאָלְ:

דָּעַר 24-עַר פֿעָבְּרוֹאָר, 1949.

דָּעַר פֿאָרְהָעָר הָאַט זִיךְרָ אַנְגָּעָהָיָבָן 16.00; פֿאָרְעָנְדִיקָט זִיךְרָ – 23.30.

"...אַיר הָאָבָן זִיךְרָ אַפְּרָעְקָאָמְעָנְדִּירָט הַאַפְּשָׁטִיְיָיָן וּוּ אַיְדִּישָׁרְעָ שְׁרִיבְּבָרְ פָּון
מַאְלָדְאָוּיָה. דָּוד הַאַפְּשָׁטִיָּן הָאַט גַּעַזְאָגָט, אָן מִינְיָן נָאָמָעָן אַיז נִישְׁתְּ בָּאַקָּאנְטָ. אַקְּסָ
גַּעַטְאָן אַוְרָפְּ מִינְיָן צָעְרִיסְעָנָעָם קָאָסְטִיםָ, הָאַט עַר מִיר גַּעַפְּרָעָגָט, פֿאָרְוָאָס בֵּין אַיךְ
אַזְוִי אַנְגָּעָטָאָן. הָאָב אַיךְ דָּעַרְקָלְעָרְטָ הַאַפְּשָׁטִיְיָיָן, אָן וּוּגְ הָאַט מַעַן מִיר
בָּאַגְּנָבָעָט, צַוְּגָעָנוּמָעָן דָּעַט טַשְׁעָמָאָדָאָן מִיט זִיךְרָ אַלְעָ מִינְיָן זַאְכָן. דָּעַרְנָאָר הָאַט עַר
גַּעַפְּרָעָגָט, צִיְּהָאָב עַפְּעָס מִיט זִיךְרָ פָּון מִינְיָן וּוּרְקָ. בְּרִי נִישְׁתְּ פֿאָרְהָאָלָטָן אִים,
הָאָב אַיךְ פֿאָרְגָּעָלְיִינְעָט דֵי לִידְ מִינְיָן "מָרוֹחַ-מְאַטְיָוָן", וּוּ כִּיהָאָב קְרִיטִיקְרָטָ דֵי
מוֹסְלָמָעָנְרָ-טַעַמְפָלָעָן אָן דֵי יִדְּיִישָׁרְעָ סִינְגָּגָעָס. אַוִיסְּהָעָרְנִידָקָ מִיר, הָאַט
הַאַפְּשָׁטִיָּן גַּעַזְאָגָט: "וּוָאָס זַיְדָלְטָ אַיךְ אַזְוִי דֵי סִינְגָּגָעָס אָן דֵי טַעַמְפָלָעָן, זַיְיָ

怯ארשטיין איך דעם וועג צו דער זונ? – און איראניש צונגגעבן: – איערעד לידער פֿאַסְטִין צו אַיְעָרָע הַוִּזֶּן. ווען איר שרייבט אַנדערע לידער, וואָלט איר געטראָגן אַנדערע הַוִּזֶּן.

כ'בֵין גַּעֲלִיבָן שְׂתִּין אַפְּאַרְחִידּוֹשְׁטָעֶר. הַאַפְּשְׁטִין הָאַט עַס בְּאַמְּעָרֶקֶת אָנוֹ דַּעֲרָקְלָעֶרֶת זַיְנָע וּוּעָרֶטֶר. עַר הָאַט גַּעֲזָגֶט, אָז אַדִּיכְטָעֶר דַּאֲרָף גַּט פִּילְן דַּעַם פּוֹלְסְּ פָּן דַּעַר צִיִּיט. "אַט בֵּין אַיר גַּעֲוָעָן אַיִן 23-טָן יָאָר אַיִן פָּאַלְעָסְטִינָעָ, – הָאַט גַּעֲזָגֶט הַאַפְּשְׁטִין, – אָנוֹ כִּיהְאָבָּג וּנְפִירְט דַּאֲרָט אַקְמָמַח מִיטָּה צִוְּנִיסְטָן. אַיְצָט אַז אַבָּעָר אַנְדָּעֶר צִיִּיט, אַיְצָט בֵּין אַיר אַיִן קָאַמְּנוֹニָיסְט, אַיִן צִוְּנִיסְט אָנוֹ דִּי צֻוַּיִי קָאַרְשִׁידְעָנָע אַבְּעָרְצִיגְנוּנָע פָּאָרָן זִיךְרָן מִיר אַרְגָּאנִישׁ צֻוַּנִּיףָ. אַיר האָבָּד עַרְוּוֹידְעָרֶט הַאַפְּשְׁטִין יְנָע אַז גַּעֲזָגֶט אִים, אַז אַיִן פָּאַלְעָסְטִינָעָ פְּאַרְפָּאַלְגָּט מַעַן דִּי קָאַמְּנוֹニָיסְט, אַז קָאַמְּנוֹニָיסְט אָנוֹ צִוְּנִיסְט הָאַבָּן צֻוַּיִשָּׁן זִיךְרָן קִיְּן שָׁוָם פְּאַרְבִּינְדוֹנָג נִישְׁטָן. הַאַפְּשְׁטִין הָאַט מִיר אַבְּעָרְגָּשְׁלָאָגָּן אָנוֹ גַּעֲרָבָעָט נָאָר וּוָאָס בֵּין צַו אִים גַּעֲקוּמָעָן. האָבָּב אַיר אִים גַּעֲבעָטָן, עַר זָאָל מִיר הַעֲלָקָן צַו בְּאַקְוּמָעָן אַיְנָעָם לִיטְעָרָאִישָׁן פָּאָנָר 200 רָוְבָּל, כְּדִי בִּיזְאָל קַעַנְעָן אַרְיִיסְטָפָּאָרָן קִיְּן מַאֲלָדָאוּעָ. כִּיהְאָבָּב אִים צַוְּגַעְזָגֶט, אָז נָאָכוֹן קַומָעָן אַחִים, וּוּלְלָאָרָן דַּאֲס גַּעַלְתָּ אַוְמָקָעָרָן. דַּעְרוֹוִיסְנְדִיק זִיךְרָן מִיר, אָז בַּעַת דַּעַר עַוְאַקְוָאַצְיָעָה האָבָּב אַיר גַּעֲרָבָעָט וּוּי אַלְעָרָר, הָאַט עַר מִיר גַּעֲגָעָן אַז עַזָּה וּוּנְדָן זִיךְרָן מִיטָּה בִּיטָּע אָנוֹ נַאֲרָקָמָאָט פְּאַר בִּילְדוֹנָג. כִּיהְאָבָּטָאָקָע אָזְזִי גַּעֲטָאָן אָנוֹ בְּאַקְוּמָעָן דַּאֲרָט 150 רָוְבָּל".

מעַר הָאַבָּן זִיךְרָן נִישְׁטָן גַּעֲזָעָן אָנוֹ קִינְמָאָל זִיךְרָן נִישְׁטָן אַבְּעָרְגָּשְׁרָיבָּן. אָנוֹ דַּעְצְּעַמְּבָּעָר 1948 אָיז דּוֹד הַאַפְּשְׁטִין אַרְעָסְטִירָט גַּעֲוָאָרָן. יַאֲקִיר הָאַט זִיךְרָן וּוּנְגָן דַּעַם צַוְּגָעָלִיק דַּעְרוּוֹסְטָן פָּן דִּי אַדְעָסְעָר אַרְטִיסְטָן, וּוָאָס זַעַנְעָן גַּעֲקוּמָעָן קִיְּן קַעַשְׁעָנָעָוּ מִיטָּה אַקְאַנְצְּעָרְטִיפְּרָאָגָּרָם.

אָנוֹ נָאָר אַיִן עֲפִיאָד:

怯ְּעַבְּרוֹאָר 1949. יַעֲקֹב שְׁטָרְנְבָּרְגָּ קָוָמָט צַו פָּאָרָן קִיְּן קַעַשְׁעָנָעָוּ – דַּאֲס לְעַצְעַט מַאֲלָ פְּאַר זִין אַרְעָסְטָ. עַר אָיז אַיְנָגָאנָעָן דַּעְרָשְׁלָאָגָּן: דַּעַם יִדְּרִישָׁן אַנְטִיכְּאַשִּׁיסְטִישָׁן קָאַמְּיטָעָט אַיִן מַאֲסָקוּעָה הָאַט מַעַן צַעְרָתְּבָּן, דִּי צִיטְוָנָג "אַיְנִיקִית" הָאַט מַעַן פְּאַרְמָאָכָּט. עַס אַרְבָּעָט אַקְמִיסְטָיָעָ פָּן עַטְלָעָבָּעָ יִדְּיִשָּׁעָ שְׁרִיבָּרָס, צֻוַּיָּן זִיךְרָן אַיר נַאֲטָאָוִוִּיטָש אָנוֹ בְּיוּמוֹאָל, וּוָאָס פְּאַרְגָּנָעָמָעָן זִיךְרָן מִיטָּה אַיְבָּרְקוֹן אַלְעָ מַאֲטָעְרִיאָלָן, – אַרְיִסְגָּעָלָאָזְטָ וּוּרְקָן פָּן פְּאַרְלָאָג "דַּעַר עַמָּעַס". עַס גַּיְעָן מַאֲסִין-אַרְעָסְטָן צֻוַּיָּן דִּי יִדְּרִישָׁן קּוֹלְטוֹרְ-טוּרָס אָנוֹ אַינְטָלְעִילְגָּעָן. זַוְּסִינָעָן הָאַט מַעַן פְּאַרְנוּמָעָן גַּלְיָרָן קוֹנוּמָעָ שְׁפִיטָאָל, נִיט גַּעַקְוּט אַוְרָף זִין שְׁוּרָן צַוְּשָׁטָאָנָד.

אָנוֹ קַעַשְׁעָנָעָוּ בְּאַגְּעָנָגָט עַר זִיךְרָן מִיטָּה זִיךְרָן אַלְטָעָ פְּרִינְד סַאֲקָצְיָעָרָן אָנוֹ רַיּוֹקִינָעָן. פָּן זִיךְרָן דַּעְרוֹוִיסְט עַר זִיךְרָן, אָז יַאֲקִירָן הָאַט מַעַן דִּי טַעַג אַרְעָסְטִירָט. זִיךְרָן הַאַרְשְׁטִיעָן שְׁוִין גּוֹט, אָז דַּאֲס אַיִן נָאָר דַּעַר אַנְהִיבָּ. אַיְצָט וּוּלְלָן זִיךְרָן דִּי רַעֲפָרָעָסְטִיסְטָעָ קוֹגָן דִּי יִדְּרִישָׁן קּוֹלְטוֹרְ-טוּרָס פְּאַרְשְׁפְּרִירִיטָן אַיר אַיִן דִּי פְּרָאָוִוִּינָעָן. סִיאָוָן פְּאַר זִיךְרָן

כלאָר, אָז דער יידישער אַנטִיכָּאשִׁיסְטִישֶׁעָר קָאַמִּיטָּעָט אֵיז נִיט פְּשֹׁוֹט פְּרִידְלָעָר
פָּאַרְמָאָכָּט גַּעוֹאָרָן, וּוַיֵּל עַר הָאָט פָּאַרְעָנְדִּיקְט זִין מִסְּיעַ. נִין, דָּרְמָאַט הָאָט דֵּי
קָאַמְּנוּנִיסְטִישֶׁעָר עֲגִירָוָנָג גַּעוֹאָלָט צַוְּגָעָבָן דָּרָר אַקְצִיעָא פָּאַלִּיטִישָׁן בָּאַרְאָקְטָעָר.
אַין מִשְׁרָפָן דָּרָר נָאָכָט, בָּעַת דָּרָר קָאַמִּיטָּעָט אֵיז לִיקְוִידִירָט גַּעוֹאָרָן, הָאָט מַעַן
פָּן דָּרָט אַרְיוֹסְגַּעַתְּרִיט אַלְעָל דָּקְמָעָנָטָן. עַס זַעַנְעָן דָּרָט אוּיר אַיבְּרָגְעָוָעָן פָּן
וּאוֹשָׁנָעָ פָּעָרוֹאָגָעָן, מִיטָּאַרְבָּעָטָעָר פָּן מַ.ג.ב. בָּרָאַש מִיטָּן שְׁטָעַלְפָאַרְטָרָעָטָעָר פָּן
לְאוֹרְגָּעָנִי בָּרָאָרָיָא, דָּעַם דְּעַמְּאַלְטִיקָּן מִינִיסְטָרָעָר פָּן אַינְגָּרְלָעָכָעָן עֲנָנִים.

"אִיצְצָה קָוָקָט מַעַן אוֹיפָה דֵּי יִידָּן וּוְאוֹיפָה "אַ פִּינְגְּטָעָר קָאַלְאָנָעָ", – הָאָט בִּיטָּעָר
בָּאַמְּעָרָקְט סָאַקְצִיעָר. עַר הָאָט צִיטְרִיט עֲרַעְנְבָּרְגָּס וּוּרְטָעָר, וּוֹאָס יְעַנְגָּר הָאָט
גַּעַזְגָּט בְּשַׁעַתְּנָן זִין אַין קַעַשְׁנָעָנוֹו: "אוֹיבָה דֵּי יִידָּן וּוּלְעָן אוּיר וּוּיְיטָעָר דָּעַמְּאַנְסְּטָרִיךְ
זַיְעַרְעָז סִימְפְּאַטְּיָעָס צֻום פָּאַקְטָפָן אַנְעַרְקָעָנָעָן מִדְּיָנָתְּיַהְוָאָל, וּוּטָמָעָן אוֹיפָה דָּרָר
גַּאנְצָעָרָר יְדִישָׁעָר בָּאַקְעַלְקָעְרוֹנָג פָּן סָאַוּעָטָן פָּאַרְבָּאָנְדָקָוָן, אוּבָה סִיוּעָט
אוֹיסְבָּרָעָעָן אַ נִּיעָ מְלָחָמָה, וּוְאוֹיפָה פָּאַרְעָטָעָרָס פָּונָעָם הַיְמָלָאָנָד, וּוְאוֹיפָה דֵּי
טָאַטְעָרָעָן פָּן קָרִים".

פָּאָרָן קוּמָעָן קִין קַעַשְׁנָעָנוֹו, הָאָט שְׁטָרְנְבָּעָרָג פָּאַרְבָּאָכָט עַטְלָעָכָעָן וּוְאָכָן
הַינְּטָעָר מַאְסְקָוָעָ, אַין מַאְלִיעְוָוָקָא. דָּרָט, אַינְגָּעָם הוּאָז פָּאָר שְׁרִיבָּעָרָס אֵיז גַּעוֹעָן
אַינְגָּיְנָעָם מַיְתָּאָמָּה דָּרָר טָאַטְאָלָעָר פְּחָד הָאָט וּזְרָקְעָרָאָגָן אַין דָּרָר לוֹפְטָ. דֵּי
מַאְסְקָוָעָרְפָּרָעָסְיָעָס אַוְן דָּרָר טָאַטְאָלָעָר פְּחָד הָאָט וּזְרָקְעָרָאָגָן אַין דָּרָר לוֹפְטָ. דֵּי
נִיטָּיְדִּישָׁעָ שְׁרִיבָּעָרָס הָאָבָּן אַנְגָּעָהוִיבָּן זַיְהָ אוֹיסְטָמְמִידָן, זַיְהָ גַּעהָאָלָטָן אַין אַ זִּיטָּ,
וּוּרְרָעְדָּתָשׁוֹן פָּן דָּעַרְלָאָגָגָעָן דֵּי הָאָנָטָן. אַין אַיְגָעָם אַ טָּאָגָ, שְׁפָאַצְּרִינְדִּיקָא אַין
וּוְאָלָדָ, הָאָבָּן זַיְהָ דָּרְעָזָעָן פָּן דָּרָר וּוּיְיטָנָס אַ פְּוּרָעָרָאָוִיפָּא פָּעָרְדָּ רִיטְנְדִּיקָ. יַעֲקָבָ
שְׁטָרְנְבָּעָרָג הָאָט אַ זָּאָגָ גַּעַטְאָן: "אוֹיָ, וּוְכִּיְבִּין אִיצְצָהָרָעָרָמָה אַט דָּעָם
וּוּעָן בְּקָעָן זַיְהָ מַיְתָּאָמָּה בִּיטָּעָן מִיטָּן אַרְטָאָמָּה אַין לְעָבָן...". – "דוֹ בִּיסְטָמָקָנָא דָעָם
מַעַנְטָשָׁן, – הָאָט אַיְמָמָה גַּעַנְטָנְפָּעָרָתָהָלָקָן, – אַוְן אַיר בִּין מִקְנָא זַיְהָ פָּעָרָ...".
אַינְטָעָרָעָסָאָנָט, צַי בִּים אַוִּיסְקָאַרְשָׁעָרָפָן מַ.ק.ב. מַאיָּאָרָקָאָרוֹזָן, וּוֹאָס הָאָט
פָּאַרְשָׁיבָּן דֵּי וּוּרְטָעָר אַיְגָעָם פָּרָאַטָּאָקָל מַיְתָּאָגָלָמָה זַיְהָ קָאַלְיְגָרָאַפִּיָּשָׁן כְּתָבָ, הָאָט עַפְעָס
אַ צִיטָּעָרָגָעָטָאָן אַיְנוּוֹיָינִיקָ, דָּרָט, וּוּבִי יְעָדָן מַעַנְטָשָׁן גַּעַפְיָינָט זַיְהָ גַּעוֹוַיְינְטָלָעָר
דָּאָס הַאָרְץ?

6

איָן 1944, נָאָכָן בָּאַפְּרִילְיָעָן רַוְמָעָנִיָּעָן פָּן דֵּי נָאָכִיסָּס, הָאָט דָרָר פָּאָרָ-
אַנְטוֹאָרְטָלְעָכָעָר סַעְקָרָעָטָאָר פָּנוּעָם יְדִישָׁן אַנְטִיכָּאשִׁיסְטִישָׁן קָאַמִּיטָּעָט שָׁ.
עַפְשָׁטִיָּן גַּעהָאָט אַלְעַגְגָרָן שְׁמוּעָס מִיטָּאַלְמָאָנָגָעָן אַוְן שְׁטָרְנְבָּעָרָגָן. עַפְשָׁטִיָּן
הָאָט זַיְהָ גַּעַנְיָוִי אַיְסָגְעָרָעָגָט וּוּגָגָן זַיְהָרָטָעָטִיקִיָּט אֵין בּוּקָאַרְעָשָׁת, גַּעַבְעָטָן אַנְרוֹפָן
מַעַנְטָשָׁן צַוְּיָשָׁן דֵּי יְדִישָׁעָ קָוְלְטוּרְטָוָעָרָס אַין רַוְמָעָנִיָּעָ, אוֹיפָה וּוּלְכָעָמָיָוָאָלָט
גַּעַקְעָנָט זַיְהָ אִיצְצָהָרָעָרָסָאָרָן, וּוַיֵּל דָרָר יְדִישָׁעָר אַנְטִיכָּאשִׁיסְטִישָׁר קָאַמִּיטָּעָט אֵיז

זיער פֿאָראַיטערעסְטֵיט צו פֿאָרְשְׁפְּרִיטַן די אַרְבָּעַת זִינְעַ אַוְיר אַין רֹומְעַנְיַע, וּאָס
פֿאָרְגְּעַמְט הַיְנַט דֶּס צֻוּיְיטַע אַרט לְוִיט דָּעַר יִדְישַׂעַר בַּאֲפָעַלְקָרְנוֹגַן נָאָר
סָאוּעַטְן-פֿאָרְבָּאנְד. צָוָם סּוֹף פָּוֹן דָּעַם שְׁמוּעַס הַאַט עַפְשְׁטִין גַּעֲרַעַגְט בַּי
שְׁטוּרְגְּנְבָּרְגַּן אָוֹן אַלְטְּמָאָנְגַּן, צַי זַי זַעַגְעַן מְסֻכִּים אַרְבְּעַרְצּוֹאָרְן קִין רֹומְעַנְיַע אַין
פְּרָן דָּאַרט אַקְולְטוּרִי-אַרְבָּעַט. שְׁטוּרְגְּנְבָּרְגַּן אָוֹן אַלְטְּמָאָנְגַּן הַאַבָּן גַּעֲגַעַן דָּעַרְיוֹף
זִיעַר הַסְּפְּמָה אָוֹן אַגְּנְגַּעַשְׂרִיבַּן, וּוּסְּהָאַט זַי גַּעֲרַאָטַן עַפְשְׁטִין, אַ מְעַלְדוֹנְג אַוְיפְּס.
לְאַזְאָוְסְקִיס נָאָמַעַן, וּאָס אִיז דָּעַמְּאַלְט גַּעַוּן פֿאָרְאַנְטוֹוָאַרְטְּלָעַךְ אַוְיךְ פֿאָרְ דָּעַר
טְעַטְּיִקְיַיט פֿוֹנוּם יִדְישַׂן אַנְטִיכְאַשְ׀יסְטִישַׂן קָאַמְּטִיעַת.
קִין עַנְטְּפָעַר אַוְיךְ זִיעַר מְעַלְדוֹנְג הַאַבָּן די שְׁרִיבְעַר נִישְׁט בַּאֲקוּמָעַן. די לְאָגָע
אַבָּעַר אַין לְאָנד, די בַּאֲצִוְּגָעַן צו די יִידְן בְּכָל אָוֹן צו דָּעַר יִדְישַׂעַר קְולְטוּר בְּחֶרֶט,
הַאַט זַי יַעֲדָעַס מְאַל אַוְגְּנְעַקְעַרְט צו אַט דָּעַר פֿרְאָגָע.
דֶּס אַנְטִיסְעַמִּיטִישַׂן פֿיְיעַרְלַעַד, וּאָס הַאַט אַין מְשַׁךְ פָּוֹן אַלְעַ נְאַכְּקָט אַבְּעַרְ-יִאָרְן
גַּעַטְּלִיעַט אַיְנָעַם טְאַגְּטְעַגְלָעַכְן סָאוּעַטִּישַׂן קִיּוּם, הַאַט בַּעַת דָּעַר מְלַחְמָה זַיְר
צְעַבְּרַעַנט אָוֹן צְעַבְּלַאְקְעַרְט אַין אַגְּוַאלְדִּיקְן שִׁיטְעָר. די צְבָעַקְעַשְׁפָּאַלְיִיטִק פָּוֹן
סְטָאַלְיַינְסְּ רַעֲגִירְוָגָן, וּוּנְעַן אַין זַיְיט הַאַט זַי פְּרָאַקְלַאְמִירַט "פֿרְיַינְטְּשָׁאָקְט פָּוֹן אַלְעַ
פֿעַלְקָעַר", צְוִישַׁן די עַרְשָׁטָע אַגְּנְעַרְקָעַטְן מְדִינָה יִשְׂרָאֵל אָוֹן פָּוֹן דָּעַר אַנְדְּרָעַ זַיְיט,
אַדְרָעַ אַין דָּעַר זַעֲלָבָעַר צַיְטַע גַּעַשְׁקַט אָוֹן גַּעַדְרִיקַט יַעֲדַע נַעֲזִיאָנָאַלְעַ
אַנְטִפְלְעַקְוָגָן, הַאַט נָאָר דָּעַר מְלַחְמָה מִיטְאַרְעַ אַיְרָע אַונְטְּרַעְגְּוָוָאָרְפָּן אַין דָּעַם
אַנְטִיסְעַמִּיטִישַׂן שִׁיטְעַר נִיְעַ טְרוּקָעַנְעַ שִׁיטְלָעַךְ הַאָלָן.
וּמָעַר 1945, הַאַט קִין קַעְשָׁעַנְעַוּוּ גַּעַדְאַפְּט קְוֹמָעַן מִיטְ קָאַנְצְּעַרְטַן סִידִ טָאַל.
דָּעַר קָאַמְּיִיטָעַט פֿאָרְ קְוֹנְסְטַן אָוֹן קְולְטוּר פָּוֹן מְאַלְדָּאּוּיַּע הַאַט בַּעַת דָּעַר פֿאָרוּוּרְטַן דָּעַר יִדְיַי
שַׁעַר אַקְטְּרִיסְעַ אַרְוִיסְטְּרָעַטְן אַין קַעְשָׁעַנְעַוּוּ אָוֹן דָּעַרְלוּבְּט אִיר גַּעַבְן אַזְשַׁ פֿרְ קָאָנִי
צְעַרְטָן אַין עַטְלְעַבָּעַ מְאַלְדָּאּוּיְשָׁע שְׁטָעַט. גְּרָאָד דָּעַמְּאַלְט בַּאֲקוּמָט שְׁטוּרְנְבָּרְגַּן אַ
טְלַעְגְּרָאַם פֿוֹנוּם יִדְישַׂן אַנְטִיכְאַשְ׀יסְטִישַׂן קָאַמְּיִיטָעַט, וּוּ אַיְצִיק פֿעַפְּעַר בַּעַת אִים
מִיטְצָוְתִּילְן וּוּגָן אַנְטִיסְעַמִּיטִישַׂע עַקְסְצָעַס אָוֹן מְאַלְדָּאּוּיַּע, אַוְיב זַיְר זַעַגְעַן,
פֿאָרְשְׁטִיטַיַּע זַיְר, דָּאַ. שְׁטוּרְנְבָּרְגַּן עַנְטְּפָעַרְט בַּאֲלָדְרָ פֿעַפְּעַרְט אַין דָּעַרְצִילְטַיַּע
וּוּגָן דָּעַם פֿאָקְט מִיטְ סִידִ טָאַל... אַוְיךְ דָּעַם הַאַט זַיְר דִּי גַּעַשְׁכִּיטַע פֿאָרְעַנְדִּיקְט.
אַיְן דִּי 56-קְעַר יִאָרְן הַאַט מִיכְאַעַלְטָעַס שִׁילְעָר, ר. לְעוֹזִין צַוְּזָאָמָעַן מִיטְ מִ.
סָאַקְצִיעַרְן גַּעַשְׁאָפָּן אַין קַעְשָׁעַנְעַוּוּ אַיְדִישַׂן פֿאָלְקִסְטְּעַטְאַטְעַר. הַאַט זַיְר וּוּידְעַר
אַגְּנְגַּהוּבִּין – די הַיְגָע טַוְעָרָס פֿאָרְ קְולְטוּר הַאַבָּן אַיְנְגָעְלִיגְט וּוּלְטָן, גַּעַטְאָן אַלְאָז,
אוֹ דָעַר טַעַטְעַר זַאֲל זַיְר צַעְפָּאָלָן. זַיְהַאָבָן אַפְּלִיוּ פֿאָרְבָּאָטַן שְׁרִיבְּן אַוְיךְ די
אַקְיִישַׂן פָּוֹן די סְפַעְקָטְאַקְלָעַן מִיטְ יִדְיִשְׁעַ אַוְתִּיּוֹת. דָעַר טַעַטְעַר הַאַט אַבָּעַר
גַּעַלְעַבְט, נִישְׁט גַּעַקְוּקְט אַוְיךְ אַלְעַ שְׁטוּרְגְּנְגָעַן אָוֹן רַדְיוֹתָ, גַּעַלְעַבְט צַעַן יִאָר, בֵּין
מִיהָאָט אִים סּוֹפְּ-כְּלִ-סּוֹפְּ לִיקְוּדִירְט. אַבָּעַר פֿרְיִעַר אִיז בֵּין סְוּדָהְתְּפָולְעַ אַוְמְשָׁטָאָנְדַן
אַוְמְגָעְקָוְמָעַן אַיְן אַנְטִאַקְטָאַסְטְּרָאַפְּעַ דָעַר רַעְוִישְׂעַר פֿוֹנוּם טַעַטְעַר רַאֲוָן
לְעַווּזְן.

גיא זאג דערנאך, איז די געשיכטעה חזרת זיך נישט איבער. צו די דרייסיק יאר פון שלום-עליכטס טויט האט די יידישע סעכצעיג בעים מאַלדאָווישן שרייבער-פֿאָראַיִין אַינְגֶעָאָרְדָּנט אַ לִיטְעָרָאַרִישָׁן אָוֹונֵט. אוֹיף דעם אָוֹונֵט האָט מִיט אַ רֻעָפָעָרָאַט וּוּגַן שלום-עליכטס לעַבָּן אָוֹן שאָפָּן גַּעֲדָרְפָּט אַרְיסְטְּרָעָטַן יַעֲקֹבְּ שְׁטָעָרְנְבָּרג, פֿלְעַזְעָם, ערְבָּ דָּעָר דָּאָטָע, דָּעְרוֹיסְטָע עַר זִיךְ, אַז דעם רֻעָפָעָרָאַט זַיְנָעַם מוֹזָעַ רַע לִיעְנָעַן נִישְׁט אַין יִדְישָׁ, נָאָר אַין רַוִּישָׁ. די יִדְישָׁ שְׁרִיבְּרָעָס זַיְנָעַן אַוְיְגַעְבָּרָאַכְּט. שְׁטָעְרָנְבָּרג פֿרְוֹוֹסָט אַיבְּרָעִיצְיָגָן די אַנְפְּרִירָעָר פֿונְעָם שְׁרִיבְּרָעָר-פֿאָראַיִין, אַז קוּדְמִיבָּל אַידְרִישָׁ אַיז די פֿאָדְעָרָוָג נִישְׁט קִין רִיבְּטִיקָע: סְאיּוֹ דָּאָרָבָּאָוּסָט, אַז די סָאוּוּטִישָׁ לִיטְעָרָאַטָּוָר אָוֹן קוֹנְסָט דָּאָרָף זַיְן "סָאָצְיָאָלִיסְטִישָׁ לְוִית דָּעָר פֿאָרָם אָוֹן נָאָצְיָאָנָאָלָל". נָאָצְיָאָנָאָל, הִיסְטָיִדְיִישָׁ! דָּעְרָצָוּ קָעָן עַר, שְׁטָעְרָנְבָּרג, נָאָר אַזְוִי גּוֹט קִין רַוִּישָׁ נִישְׁט, פְּדִי עַר זַאְל דעם רֻעָפָעָרָאַט זַיְנָעַם האָלָטָן אַין רַוִּישָׁ.

סְהָאָבָּן נִשְׁט גַּעַהְאָלְפָּן קִין שָׁוָם רִיד. די קַעְשָׁעְנָעוּוָר יִדְן, וּוֹאָס זַעְנָעָן גַּעַקְוּמָעָן אוֹיף דעם אָוֹונֵט, האָבָּן זִיךְ גַּעַמְוֹזָט בָּאָגִין אַן שְׁטָעְרָנְבָּרגָס רֻעָפָעָרָאַט. בְּשַׁעַת זַיְעָרָע בָּאַגְּגָעָנִישָׁ – בְּמַעַט יַעַדְן זָוְנִיטִיק, פֿלְעָגָן די קַעְשָׁעְנָעוּוָר שְׁרִיבְּרָעָס זִיךְ צָוְנוֹיֶקְנָעָמָעָן בַּיְּעָמְצָן אַין דָּרָר הַיִּם, – בַּיְּאָקְרִין, אַדְעָר בַּיְּ רַיוּקְיָעָן, אַדְעָר בַּיְּ זַיְעָרָע פֿרִינְט, לִבְּהָאָבָּרָר פָּן לִיטְעָרָאַטָּוָר – וּוֹאָרָאנָעָן, גַּלְיְנָבָּרג, יוֹסָח בָּעַרְקָאָוִוִּישָׁ, – הַעָרָן זִיךְ אַלְעָן אַפְּטָעָר רִיד נִשְׁט נָאָר אוֹיף לִיטְעָרָאַרִישָׁ טַעַמָּעָס. וַיְ אַזְוִי לְעַבָּן וּוּטִיטָעָר?... אַלְעָזְיָעָר הַאָפְּעָנָגָעָן, וּוֹאָס יַעַדר פָּן וַיְ האָט גַּעַרְאָכָט מִיטָּז וַיְ אַהֲרָעָ, אֲהָדִים אַין פֿעָרְצִיקְסָטָן יָאָר, זַעְנָעָן אַינְגֶעָטָרִיבָּן גַּעַוְאָרָן אַין אַטוּבָּן וּוֹינְקָל פָּן צָוְאָנְגָּ-אַסְיְּמִילִיאָצְיָע אַין רַוִּישָׁקְיָאָצְיָע. אַין אַזְוּלְכָע בָּאַדְיָנָגָגָעָן קָעָן זִיךְ דָּאָרָבָּאָר וּוּטִיטָעָר נִשְׁט אַנְטוּוּקְלָעָן די יִדְישָׁקְוּלָוָר. עַס קוּמָעָן שְׁוּעָרָעָ צִיטָעָן פֿאָר די יִדְן, בָּאַזְוּנְדָעָרָס – פֿאָר די שְׁרִיבְּרָעָס – וַיְ העָרָן אוֹיף צַו זַיְן שְׁרִיבְּרָעָס אוֹיף יִדְישָׁ.

אָפְּשָׁר אַפְּרָוּוּ טָאָן זִיךְ אַרְוִיסְרִיסְן קִין רַוְמָעְנִיעָ? אַדְעָר נָאָר וּוּטִיטָעָר... טְרִיבְּעָ סְפָּקָות, אָמְרוּ אָן פָּחוֹד האָבָּן אַיבְּרָעְפִּילְטָיָעָן פָּן זַיְן אָן פֿאָרטְסָט זַיְן דָּאָס לְעַבָּן אוֹיף צָעְנְדָלִיקָעָר יָאָרָן. טְרָאָגִישָׁ אָוֹן אַיְנוֹזָאמָם אַיז אַוּעָגָעָגָגָעָן פָּן דעם לְעַבָּן יַעֲקֹבְּ שְׁטָעְרָנְבָּרג. מַעַן דָּעְרָצִילְט, אַז דָּאָס אַיז גַּעַשְׁעָן אָוֹן דעם זַעְלָבָּן. טָאָג, זַעְנָעָן עַר האָט בָּאַקְוּמָעָן די דָעְרָלוּבָּעָנִישָׁ אַרְוִיסְצְּוָאָפָּרָן קִין יִשְׂרָאֵל.

דָּאָס שְׁמָאָלָע בְּרִיקְל, וּוֹאָס סְהָאָט זִיךְ אַינְגֶעָגָעָן אַרְיְבָעְרָצְוּוֹאָרָקָן דעם יִדְישָׁן אַנְטִיכְאָשִׁיסְטִישָׁן קָאָמִיטָעָט צַו דָעָר יִדְישָׁע וּוּלְלָט, אַיז אַין 1948 אַינְגֶעָפָּאָל – "גַּשְׁר צָר מַאֲד...".

אוֹן דָּאָרָבָּאָר, אַפְּלִילְוָו אַיז די גַּעַצְיָילְטָעָיָרָן האָבָּן די יִדְישָׁע שְׁרִיבְּרָעָס פָּן סָאוּעָטָן-פֿאָרְבָּאָנְד גַּעַהְאָט אַ מעְגָּלָעְכָּקִיטָז זִיךְ דָוְרָכְשָׁפָאָצְיָרָן אוֹיף דָעָר יִדְישָׁע גַּאָס מִיט זַיְעָרָע וּוּרָק, אַיְנְשָׁטָעָלְן שְׁרִיפְטָלְעָכָעָ קָאָנְטָאָקָטָן מִיט די יִדְישָׁע

אַרגָּאנִיזָּאַצְּיעָס אֹון שְׂרִיבָעֶרֶס, וּוֹאָס אֵיזְקָאָר זַי זְיַעַר וּוּבִטִּיק גַּעֲוָעָן אֵי מַאֲרָאַלִּיש
אי מַאֲנָטָעָרְעַל, בָּאוֹנוֹנְדָעָרְס נַאֲך אֹזָא שְׁרִיכָה אֹנוֹ חָוָרְבָן.
אַין דִּי פָּרָאַטָּאַקָּאַלְן פָּוֹן דִּי פָּאָרָהָעָרָן וּוּרְעָן דַּעֲרָמָאָגָט אָסְרָנְעָמָעָן פָּוֹן דִּי יִדְיִשָּׁע
אַמְּעוּרִיקָאַנְגָּרְקָוְלְטוּרְטָעוּרְס. צְוֹרְשָׁן זַי אָוִירְמִיזְוִיל, שִׁירְקִיסְטָס, בִּיכְיִין,
זַעֲלָצְעָר ... אַין דָּעַם "בָּאַשְׁוּלְדִּיקְוָנְגָס-אַקְטָס" דַּעֲפָנִירְן זַיְרְדִּיְזָאַקְטָן מַטְּזָה
זַיְרְדִּיְזָאַקְטָן "פָּרָאַמְּעוּרִיקָאַנְגָּרְאַנְשְׁוּיְנְגָעָן". אַלְסָ דַּעֲרוּוַיְזָאַקְטָן וּוּרְעָטָדָאַרְטָס
גַּעַשְׁטָעַלְטָס דִּי לִיטָעָרָאַטָּוָר, וּוֹאָס דִּיְדִיְשָׁעָ שְׂרִיבָעֶרֶס פָּלְעָגָן בָּאַקְוּמוּנָן פָּוֹן זַיְעָרָע
אַמְּעוּרִיקָאַנְגָּרְקָוְלְטוּרְטָעוּרְס.

נַאֲך דָּעַם נַאֲצִיְ-פִּיעָר, וּוֹאָס הָאָט גַּעַלְאָזָט אַשׁ פָּוֹן דַּעַרְ רַיְזִיקָעָר אִירְאַפְּעַיְשָׁעָר
יִדְיִשְׁ-קָוְלְטוּרְ, זַעֲנָעָן דִּיְדִיְשָׁעָ שְׂרִיבָעֶרֶס וּשְׂעָדָעָן גַּעֲוָעָן צַו יְעָדָן יִדְיִשְׁ-בִּיכְלָן
זַשְׁוּרָנָאָל, צַיְתְּנוֹגָן, אַונְדִּי אַיְנְצִיקָעָן זַאֲךָ, וּוֹאָס זַיְרְהָבָעָטָן בֵּי דִי פָּרִינְטָס
אַמְּעוּרִיקָע, אֵיזְ אַרְוִיסְטִיךְן יִדְיִשָּׁעָ לִיטָעָרָאַטָּוָר ...

אוֹן וּוֹידָעָר נַאֲך צַעְנָדְלִיקָעָר יְאָרָן פָּוֹן גִּיסְטִיקָן מַאֲרָד פָּוֹן זַיְן אַפְּגָעָרִיסְטָן אוֹן
אַפְּגָעָזְוּנְדָעָרְטָס פָּוֹן דַּעַרְ יִדְיִשָּׁעָר וּוּלְטָס, הָאָבָן דִּיְדִיְשָׁעָ שְׂרִיבָעֶרֶס פָּוֹנוּם
גַּעַוּוֹזְעָנָעָם סָאָוּעָטְ-פָּאָרְבָּאָנְדָר בָּאַקְוּמוּנָן בָּאַלְדָנְגָעָן דִּיְדִיְשָׁעָ "גָלָאָסְנָאָסְטָס" פָּעָקְלָעָר
מִיטָּיְדִיְשָׁעָ בִּיכְעָר, זַשְׁוּרָנָאָלָן, צַיְתְּנוֹגָעָן פָּוֹן אַמְּעוּרִיקָע, יִשְׂרָאֵל אוֹן אַנְדָעָרְעָ
לַעֲנָדָעָר.

יאָ, דִי פָּאָשִׁיסְטָן, וּוֹי נַאֲך זַיְרְהָבָעָטָן גַּעֲוָעָן גַּעֲקָוּמוּנָן צַו דַּעַרְ מַאֲכָט, הָאָבָן אַנְגָּעָהָוִיבָן צַו
פָּאָרְבָּרָעָנָעָן בִּיכְעָרָ פָּוֹן פָּרָאָגְרָעָסְיְוּוּ שְׂרִיבָעֶרֶס. דִי סְטָאַלִּינִיסְטָן, בָּעָתָסְהָאָבָן זַיְרְ
אַנְגָּעָהָוִיבָן דִי רֻעְפָּרָעָס אָוִיפָּ דִיְדִיְשָׁעָ קָוְלְטוּרְ-טָעוּרְס, זַעֲנָעָן בָּאַגְּאַנְגָּעָן נַאֲך אָ
גְּרָעָסְעָרָן פָּאָרְבָּרָעָכָן: זַיְרְהָבָעָטָן דִיְדִיְשָׁעָ שְׂרִיבָעֶרֶס טָאָן דָּאָס אַלְיִין,
מִיטָּיְדִיְשָׁעָ מִיטָּדִיְגָעָן הָעָנָטָן.

אַיְנָעָרָ אַמְּסָקָוּעָר יִדְיִשָּׁעָר שְׂרִיבָעֶרֶס הָאָט מִירְ דַּעְרָצְיִילָט, וּוֹי עָרָ, דַעְמָלָט
נַאֲך אַיְנָגָעָר דִּיבְטָעָר, אַיְזָעָזָעָן בָּאַנְאָכָט בֵּי דַעַרְ הָרוּבָע אַיְנָיָנָעָם מִיטָּזָן זַיְן
אוֹן אַבְּלָעָטָל נַאֲך אַבְּלָעָטָל פָּאָרְבָּרָעָנָט דָעַם גָּאנְצָן כְּתָבְיִידָן פָּוֹן זַיְן עַרְשָׁתָן בָּרָה,
וּוּלְכָבָעָר הָאָט אַיְנָגִיכָן גַּעַדְאָרְפָּט דַעְרָשִׁינָעָן. אַיְבָּרָגְּלִילִיְעָנָט זַיְן לִידְ אָוִיפָּ אַ
קוֹלָן
הָאָט עָרָאַרְיִינְגָּעָוּוֹאָרְפָּן דָּאָס זַיְטָל אֵין פְּיִיעָרָ אַרְיִין.

7

מַעְגָּלָעָר, אֵזְ דִי סָאָמָעְ טְרָאָגִישָׁעָ פְּגִיגָרְ אַינְגָעָם "עֲנֵין נַוּמָעָר 5395" אֵיזְ גַּעֲוָעָן
גִּיסְינְגָרְ-דִּירוֹקִין. דִי טְרָאָגִישָׁטָעְ אֹון דִי מַוְטִּיקְסְטָעְ. זַאֲגָן אַזְוִי גִּיטְמִירְ דָּאָס רַעֲכָט
אֵיזְ זַיְן טָוִיטָ, אֵיזְ זַיְן הָאלָטָן זַיְרְ אָוִיפָּ דִי פָּאָרָהָעָרָן.

עָסְ לִיגְטָ פָּאָרָמִירְ דִי אַנְקָעָטָעְ, וּוֹאָס דַעַרְ אַוִּיסְטָאָרְשָׁעָרְ הָאָט פָּאָרְפִּילָטְ בָּאַלְדָן
אוֹיְפָן עַרְשָׁתָן פָּאָרָהָעָרָן, דָעַם 9 יְמִין מַאֲרָץ : 1949
גַּעֲבָוִירָן אַיְן 1908 אַיְנָגָעָם שְׁטָעָטָלְ קָאָפְרָעָשָׁט. דַעַרְ פָּאָטָעָר – לִיְזָעָר
גִּיסְינְגָרְ, אֵיזְ גַּעֲוָעָן אַיְנָגָעָר פָּוֹן דִי אַקְטִיוֹוִיסְטָן אַיְן דַעַרְ צְוּנִיסְטִישָׁעָר

אָרְגָּנָזִים צִוְּעַדְתָּל קְאַפְּרָעֵשֶׂט. דֵּי מִוּטָּעָר – רְבָּה גִּיסִּינְעָר,
הָאָט גַּעַהְאַלְטָן אִינְעָם שְׁטָעֵטָל אֲשָׂוְרִיקְלִיְיטָל.
פָּוֹן 1928 בֵּיז 1931 הָאָט הָעָרֶץ גִּיסִּינְעָר זִיר גַּעַלְעָרֶנט אֵין דָעָר
קְעַשְׁעַנוּוּרְבָּרְבּוּשָׂוּל.

פָּוֹן 1931 בֵּיז 1932 – גַּעַדְינְט אֵין דָעָר רְוֻמְּנִישָׂעָר אַרְמִי וְוי אַסְּאַלְדָּאַט.

פָּוֹן 1932 בֵּיז 1935 – גַּעַלְעָבָט אָוֹן גַּעַרְבָּעָט וְוי אַבְּוַיְטְּעַבְּנִיקָּעָר
אֵין בָּעָלָן.

פָּוֹן 1935 בֵּיז 1940 – גַּעַלְעָרֶנט אֵין בְּוַקְאַרְעָשָׂט אָוֹן גַּעַרְבָּעָט דָּאַרְט
וְוי אַבְּוַיְטְּעַבְּנִיקָּעָר אֵין דָעָר גַּעַזְעַלְשָׂאַפְּט פָּאָר בְּיוּגְעַרְבְּיוּגָן.
אֵין 1940 – זִיר אַוְמְגַעְקָעָרְט קִיְּין קְעַשְׁעַנְעָוָו, וּוּרְעַרְהָאָט גַּעַרְבָּעָט
וְוי אַבְּוַיְטְּעַבְּנִיקָּעָר אִינְעָם טְרָעָסְטָט פָּאָר גַּאֲרְקִיכָּן אָוֹן רְעַסְטָאַרְאָנָעָן.
אֵין 1941 עַוְאַקְוִירָט זִיר מִיטָּן וּוּבִיב – מַאְלָאָמוֹד עַטְּלָיָא
שְׁוּלְמִיאָאוֹנוֹ, קִיְּין אַוְמְגַעְקָעָרְטָאָן. אֵין מַעַרְץ 1946 זִיר אַוְמְגַעְקָעָרְטָקִיָּין
קְעַשְׁעַנְעָוָו.

דֵּי עַרְשָׁטָע לִידְעָר זִינְעָר הָאָט גִּיסִּינְעָר אַפְּגָעְדָּרוֹקְט אֵין דָעָר
צְיוֹנִיסְטִישָׂעָר צְיִיטְוֹנָג "אַנוּנָר צְיִיטָה" אֵין 28-סְטָן יָאָר. פָּנָעָם וְסְטָן יָאָר
גַּעַדְרוֹקְט זִיר אֵין פָּאָרְשִׁידְעָנָע יְדִישָׂע אַוְסְגָּאָבָעָס: "אַנוֹאָגָּן",
"טְשָׁעָרָנָאָוְיִצְעָר בְּלַעַטְעָר", "דֵּי וְוָאָר אָוֹן "שְׁוּבָן".
אֵין 73-סְטָן יָאָר אַנְגְּעָשְׂרִיבָן דָּאָס "טְרָאַצְּלִיסְטִישָׂע" לִיד "עַלְעִיגָּע",
וּוֹאָס אַיז אַרְיָין אֵין זִימָן בִּיכְל "פָּוֹן שְׁכְנִישָׂן דָּאָרָף", דָּרְשִׁינָעָן אֵין
בְּוַקְאַרְעָשָׂט אֵין 1938.

אוּבָּז זִיר הָאַלְטָן וּוַיְטָעָר בֵּי דָעַם קְאַיְאָגָעָם סְטִיל, וּוֹאָלָט מַעַן גַּעַדְאָרְפָּט
צְוּגָּעָבָן: "אַרְעָסְטִירָט דָעַם 9-טָן מַעַרְץ 1949, פָּאָרְמָשְׁפָּט גַּעַוְאָרָן צָו 10 יָאָר
לְאַגְּעָרָן. גַּעַשְׁטָאָרְבָּן דָעַם 14 נַאֲוּוּמְבָעָר 1951."

לְאַזְּוֹז זִיר אַוְיס, אָז אַמְּנַטְּשָׁלְעָר לְעַבְנָן קָעָן פְּאַרְגְּנָעָמָעָן וּוַיְנִצְּקָעָר פָּוֹן אֵין זִימָל.
אַלְזָ אַיז, אַפְּנִים, אַפְּהָעָנִิกָּמִיט וּוֹאָס פָּאָר אָן אוּגָּא אַוְיפָּח דָעַם לְעַבְנָן אַקְוָק צָו טָאָן.
הָעָרֶץ גִּיסִּינְעָרְרִיּוֹקָן אַיז גַּעַוְעָן דָעַר אַיְנָעִיקָּעָר פָּוֹן דֵּי אַרְעָסְטִירָטָע
בְּעַסְאָרָבָעָר שְׁרִיבָעָר וּוּמְעָן מְהָאָט דָעַר אַשְׁוּלְדִּיקָּט אֵין בָּאָגִינָן אַקְאַנְקָרְעָטָן
פָּאָרְבָּרָעָר.

– עַר הָאָט גַּעַוְאָגָט אַרְוִיסְטוֹזָאָגָן אַפְּנָ זִינְעָר גַּעַדְאָנְקָעָן אָוֹן גַּעַפְּלִין, גַּעַוְאָגָט זִיר
קוּוֹעַנְקָלָעָן אַקְיָילָוּ אַוְיפָּח אַרְגָּע אֵין דָעַר גַּעַרְעַטְיִקְיִיט פָּוֹן דָעַם "פִּירָעָר".
"אַיר אַגְּעָרְקָעָנָט אַיְיעָר שְׁוֹלְדָקָעָן דָעַם סְאַוְוַעְטִישָׂן פָּאָלָק, קָעָגָן דָעַר
פָּוַיְרָשָׂאַפְּט פָּוֹן דָעַר פָּאַרְטִי אָוֹן דָעַר סְאַוְוַעְטִישָׂר רַעֲגִירָוָנָג?" – הָאָט זִיר אַוְיפָּח
יְעַדְנָן פָּאָרְהָעָר גַּעַהְעָרָט אִינְעָם אָוֹן דֵּי זְעַלְבָּעָרְפָּאָגָע.
– נִין. כִּיְאַגְּעָרָקָעָן עַס נִשְׁטָן!

— וואס פאר א נאציאנאליסטיישע און אנטיסאוציאוועטישע אגיטאציע פֿלעגט איר
 פֿירן צוישן איעירע ארכומיקע?
 — קיין שום נאציאנאליסטיישע און אנטיסאוציאוועטישע אגיטאציע האב איר צוישן
 מײַנע פְּרִינְט און באָקָאנְטָע נישט געלְפֿירט...”

פֿונְגָּעָם ערְשָׁת בֵּין לעצְטָן פֿאָרָהָעָר, נישט גַּעֲקוֹקָט אוּף דָּעַם פֿינְקָן אַיִם סִי
 פֿיזִישׁ, סִי מַאֲרָאַלִישׁ, הָאָט עֶר אוּף קִינְגָּעָם קִין קְרוּם וּאוֹרט נִישְׁט גַּעְזָאָגֶט.
 אַין מַשְׂרָך פָּון 46-47-סְטָן יָאָר אַיִן גַּיְסִינְגָּר עַטְלָעָכָב מֶאֱלָגָעָוָן אַין מַאֲסְקוּוּעַ,
 וּוֹ שְׁטוּרְנְבָּרְגָּה בָּאַקְעָנְטָה אַיִם מִיט דִי מַאֲסְקוּוּרָה יִדְיָישׁ שְׁרִיבָּרָס. עֶר טְרָעָט זַיְר
 דָּאָרטָמִיט בָּעַרְגָּעָלְטָאָגָעָן, מַאֲרָקִישׁן, פֿעָפְּעָרָן, הַאלְקִינְעָן, קוּוִיטָקָא,
 קוּשְׁנוּרָאָזָן, דָּעַר נְסָתָר — מִיט דִי רֵינְזָן בָּן דָּעַר יִדְיָישָׁעָר לִיטְעָרָאָטוֹר.
 צַי הָאָט דָעַן גַּעֲקָעָנְטָה פֿאָרָשְׁטִין דָעַר אַוִּיסְפָּאָרְשָׁעָר דִי גַּעֲפִילְן פָּון אַ שְׁרִיבָּרָס,
 וְאָס הָאָט נָאָר פִּינְפִּינְגִּי יָאָר הָאָרְעוֹוָאנְגָּעָט טָאָגָוּ וּוֹ נָאָכָט אוּף אַ בְּיוּוֹגָה, אַינְגָּאנְגָּעָן
 אַפְּגָּוְרִיכָּן פֿוֹנְגָּעָם שְׁרִיבָּרְטִישׁ, פָּון דָעַר שְׁרִיבָּרְסְּבִּיהָה, דָאָס עַרְשָׁטָמֶאָל דָעְרוֹזָעָן
 פֿאָר זַיְר דִי מַעְנְטָשָׁן, וּוּלְכָבָעָר הָאָט גַּעהְאָלָטָן פֿאָר זַיְנָעָרָעָס. עֶר הָאָט
 אַפְּלִילָאָגָעָט גִּינְזָן צַוְּיִי אַלְיִין אַון גַּעַבְעָטָן יַעֲדָעָס מֶאָל שְׁטוּרְנְבָּרְגָּה, עֶר
 זַאָל אַיִם בָּאָגְלִילְיָן צַוְּיִי.

דָעַם אַוִּיסְפָּאָרְשָׁעָר הָאָבָן דִי שְׁרִיבָּרְטִימָאָצִיעָס וּוַיְנִיצִיקָא וְאָס אַינְטָעָרְעָסִירָט, עֶר
 הָאָט גַּעַזְוָכָט אַין אַלְעָמָעָן נָאָר “פֿאָרְכָּרְכָּבְרִישׁעָ פֿאָרְבִּינְדוֹגָעָן”.
 דָעַם 29-סְטָן מְאַרְץ 1949, אַיז אַין מַאֲסְקוּעָז דּוּרְכְּגָעָרְטָט גַּעוֹזָאָרָן אַ פֿאָרָהָעָר
 מִיט דָוָד בָּעַרְגָּעָלְסָאָגָעָן, וּוֹ סְאיַיְזָן גַּעַגְעָגָעָן אַ רִידָאָז וּוּגָן גִּיסְיְנְעָרְדִּיוּקִינְעָן:

“פֿרָאָגָע: דָעַם יִדְיָישָׁן שְׁרִיבָּרְטִישׁ גִּיסְיְנְעָרְדִּיוּקִינְזָן קָאנְטָ אִיר?

עַנְטְּפָעָר: יָאָ, כִּבְּין בָּאַקָּאנְטָ מִיט גִּיסְיְנְעָרְדִּיוּקִינְזָן.

פֿרָאָגָע: וּוֹן אַונְזָי וּוּלְכָבָעָ אַוְמְשָׁטְעָנְדָן הָאָט אִיר זַיְר מִיט אַיִם בָּאַגְּגָנְטָ?

עַנְטְּפָעָר: בָּעֶרֶך זְוּמָעָר 1947 הָאָט דִי קָאַלְעָגִיעָ פָּון דָעַר צִיטְוֹנָג “אַיְינִיקִיִּט”
 גַּעַמְּאַלְדָּן אַ קָּאנְקוֹרָס אוּף אַ בָּעַסְטָעָר דְּעַרְצִיְּלָנְגָן. אִיר בֵּין גַּעַוּוֹן אַינְדָּר עַזְשָׁוְרִי
 פָּון אַט דָעַם קָאַנְקוֹרָס. אַין דָעַם זְעַלְבָּן יָאָר הָאָט דִי צִיטְוֹנָג בָּאַקְוֹמָעָן פָּון דִי
 שְׁרִיבָּרָס פַּילְ דְּעַרְצִיְּלָוְנְגָעָן, וּוּלְכָבָעָ דִי זְשָׁוְרִי הָאָט פֿאָנָאָנְדָעְרְגָּעָקָות. צְוּוֹשָׁן דִי
 דְּעַרְצִיְּלָוְנְגָעָן, וְאָס מִהָּאָטָטָרָפָרְמִירָט אַיז אוּף גַּעַוּוֹן רִיוּוֹנָס דְּעַרְצִיְּלָוְנָגָן. דָעַם
 נָאָמָעָן פָּון דָעַר דְּעַרְצִיְּלָוְנָגָן גַּעַדְעָנָק אִיר נִישְׁטָה (דָעַר פֿאָטָעָר אַון דָעַר זַוְּן – בָּס.).
 אַינְגִּיבָּן נָאָר דָעַם, וּוֹ רִיוּקִין הָאָט בָּאַקְוֹמָעָן דִי צְוּוֹיְטָהָרְפָּעָמִיעָ, הָאָב אִיר אַיִם
 אַיְינְגָּעָלְאָן צַוְּרָאָהָיִם, וּוֹ עֶר הָאָט גַּעַלְיְיָעָנְטָן זַיְנָעָזָקָן.

פֿוֹנְגָּעָם שְׁמוּעָס מִיט אַיִם הָאָב אִיר זַיְר דְּעַרְוּוֹסָט, אֹז אַיְצָט לְעַבְטָ עֶר אַין
 קַעְשָׁעָנְגָּעָוָן אַז אַ בְּרִיגְעָר פָּון סְאַוּעַטְן-פֿאָרְבָּאָנְדָאָז עֶר בְּלוּזָן פֿוֹנְגָּעָם
 פֿאָקְסְּטָן יָאָר.

פֿרָאָגָע: וּוּגָן וְאָרָהָט אִיר גַּעַשְׁמָוּעָסָט מִיט רִיוּקִינְעָן?

ענטפער: מיר האבן גערעדט נאר אויף ליטערארישע טעםמעס...

פֿרָאָגָע: שׁוֹין זְשַׁע נָאָר אוּף לִיטָּעָרָאָרִישָׁע?

ענטפער: ריווקינען האב איך ווינציך געקענט, דעריבער האב איך זיך אַפְּגַעַה אַלְטָן צו פֿירַן מֵיט אִים אַפְּגַעַנְעַ שְׁמוּעַן. אַין 47-סְטָן יָאָר אוּף ריווקין גַּעוּן אַין מאָסְקָוָע נָאָר אַפְּמָאָל, אַין איך האָב זיך גַּעוּן מֵיט אִים אַין דָּעַר יִדְישָׁעַר סְעַכְּצִיעַ בִּים שְׁרִיבַּעַר-פֿאָרָאַיַּן. דָּאָס זְעַנְעַן גַּעוּן קָרוּצָע בָּאַגְּעַנְעַנְישָׁן אַין קַיַּן אַינהָאַלְטָלְעַכְּבָע שְׁמוּעַן זְעַנְעַן צְוִישָׁן אַונְדָּז נִשְׁתַּגְּוּעַן.

פֿרָאָגָע: ווֹאָס פֿאָר אַפְּאָרְבִּינְדְּנוֹגָעַן האָט ריווקין גַּעהָאָט אַינְעַם יִדְישָׁן אַנְטִיפֿאַשִּׁיטִישָׁן קָאַמְּיִיטָעַט?

ענטפער: ער אוּף באַקָּאנְט גַּעוּן מֵיט פֿעַטְפָּעַרְן אַין אוּף ווַיְפָל כְּדֻרְמָאָן זיך, פֿלְעַגְטָעַר צְוִישִׁיקָן פֿון קָעַשְׁעַנְעַוּוּ זְיַן קָאַרְעַסְפָּאַנְדְּעַנְזָן, ווּולְכָעַד עַר קָאַמְּיִיטָעַט האָט אַיבְּעַר גַּעֲשִׁיקָט קַיַּן אַוְיסְלָאָנד, אַרְיֶינְגְּעַרְעַכְּבָנְט פֿ.שָׁ.א. פֿעַטְפָּעַר פֿלְעַגְט זיך אַפְּרַפְּן ווּעַגְן ריווקינען, ווּוּעַגְן אַיְוָגְן טְאַלְאַנְטִירָטן יִדְישָׁן שְׁרִיבַּעַר.

פֿרָאָגָע: אַיך האָט זְיך אַיבְּעַר גַּעֲשִׁירְבִּין מֵיט ריווקינען?

ענטפער: מעַגְלָעַר, אוּ ריווקין האָט מֵיר גַּעֲשִׁירְבִּין, אַיך אַבעָר האָב אִים קַיַּן מָאָל נִשְׁתַּגְּוּעַרט.

אַוְיסְפּֿאַרְשָׁעַר פֿון מ.ג.ב. פֿאָר פֿ.ס.ר. – פֿאַלְקָאָוּנִיק סְאַרְאָקְ�וּן
פֿונְגָם "עַנְנַן נּוּמָעַר 2124."

הינט אוּף אַוְדָאי שְׂוֹעָר אַוְיסְצּוּקָלָאָרְן, צַי דָּעַר גַּרוּסָעַר בְּעַרְגָּעַלְסָאָן האָט טַאָקָע אוּף אַנְמָתָן נִשְׁתַּגְּוּעַרט אוּף ריווקינס ברַיוּוֹ. כִּידְעַרְלָאָז דְּאָן אַנְדָּרָעַ זְאָר: בְּעַרְגָּעַלְסָאָן, פֿאַרְשָׁטִיְיַעַנְדִּיק שְׁוֹין גּוֹט אַין ווֹאָס פֿאָר אַלְאָגָע ער גַּעֲפִינְגָּז זיך אַין ווִי אַזְוִי עַס קָעַן זְיַן "אַיבְּעַר שְׁרִיבְּרִין זְיך" מֵיט ריווקינען אַוְיסְדָּרְיִינְז זְיך קָעַגְן ריווקענען, האָט מֵיט אַזְאָעַטְפָּעַר גַּעֲוָאָלְט אַוְיסְהִיטָן אִים פֿון דִּי, אַזְוִי גַּרְוַעְגָּעַן, "פֿאַרְבְּרַעְבְּרִישָׁע פֿאַרְבְּינְדְּנוֹגָעַן". פֿוֹנְקָט ווִי ער האָט זיך בְּלוּמְרָשָׁט צְוַעַגְבָּן, אוּ "פֿעַטְפָּעַר האָט זיך אַפְּגַעַרְוָן ווּעַגְן ריווקינען ווּוּעַגְן אַיְוָגְן טְאַלְאַנְטִירָטן יִדְישָׁן שְׁרִיבַּעַר".

וּועַר ווִיסְט, אַפְּשָׁר האָט אַמִּינְדָּס בִּיסְלַה האַפְּגַעַנוֹג גַּעֲצָאָפְּלָט אַין זְיַן הָאָרֶץ, אוּ דִי יִוְנְגָע אַין טְאַלְאַנְטִירָטָע ווּעַט מַעַן נִשְׁתַּגְּוּעַן?
אַין 47-סְטָן יָאָר האָט ריווקין גַּעֲבָרָאָכְט פֿון מַאָסְקוּע אַרְעַקְאַמְּעַנְדְּאָצִיעַ, כְּדִי אַנְצְּוּקָומָעַן אַינְעַם מַאָלְדָּאוֹיְשָׁן שְׁרִיבַּעַר-פֿאָרָאַיַּן. דִי רַעְקָאַמְּעַנְדְּאָצִיעַ האָבָן אַונְטְּרַעְגַּעַשְׁרִיבָן: בְּעַרְגָּעַלְסָאָן, מַאָרְקִישׁ, פֿעַטְפָּעַר, קוּוִיטָקָא, האַלְקָין, דְּאַבְּרוֹשָׁן, שְׁטַעְרַנְבָּרָג. דָּאָס אוּף גַּעוּן שְׁוֹין דָּעַר דָּרִיטָעָר פְּרוּוֹו, אַין דָּעַם דָּרִיטָן מָאָל האָט מַעַן אִים אוּף זְיַן בִּיטָּע אַפְּגַעַזָּגָט. זְיַן "זִינְדָּ", זְיַן "עַלְעַגְעַע" אוּף אִים נָאָכָּה גַּעַגְגָּעַן, ווִי אַיְזָעָר שְׁאָטָן.

אוודאי קען מען היפנט זאגן און שרייבן, אzo זיין דיבטערישער זאג: "ווער ביסטרו ווער – פֿערער, צו פֿאָרְפֿירְרַעַר?" – איז געווען אַזְגַּפּוֹן אַנְבָּיא. אַבער אַין קִיּוֹן שֻׁם צויטן האָט דער המונֵן זיך נישט צוגעהרט צו די נְבָיאים. שווין אַפְגַּעַרְדַּט וועגן צווערן זיך צו דיבטערס. גְּרִינְגֶּר אַיז תְּמִיד זיך אוֹסְלָאָכּוֹן פּוֹן זַי, אַדְרָעָר פֿאָרוֹאָרְקָן מִיט שְׂטִינְעֶר.

יאָ, הערצ ריווקין איז געווען יונג, שיין און טאָלאָנטֶפּוֹל. זיין ליד "פּוֹן שכניישן דָּאָרָף" האָבן געוונגַען דִּי בעסְאָראָבָּער יִדְּן, נִיטְיוֹסְנִידִיק אַפְּיָלוֹ, ווער סְהָאָט עַס פֿאָרְקָאָסְט, ווי מהָאָט געוונגַען אַיזְיק מאָנגַעַרְן אַון זעלִיק באָרְדִּיטְשְׁעוּוֹרְן.

(ב) (ב)

נאָכְטִיקָע לִידְעָר פּוֹן שכניישן דָּאָרָף
פֿאָרְבָּלְאָנְגְּזָעָן אַמְּאָל צו מִין גָּאנִיכָּן,
זַי לְעַשֵּׂן מִין טְרוּיְעָר, וַיְיַגְּלַעֲטַן מִין אָוּמָעָט
אַון פְּלִיסָן וַיְיַזְּפְּטִיקָעָר האָנִיק...

8

משה אלטמאָן, פֿאָרְשִׁיקָט אוֹrif 50 יָאָר אַין טִיפְשָׁעַט-לאָגָעָר, האָט אַנְגַּעַשְׁרִיבָן אַין يولִי 1953 אַמעְלְדוֹנָג צוֹם גַּעַנְעָרָאָל-פֿרָאָקוּרָאָר פּוֹן סָאוּוֹעַטְן-פֿאָרְבָּאָנד.

"...זַיְעַנְדִּיק שְׁוּוֹרָר קְרָאָנָק אַון פֿילְנִידִיק דִּי נְאַעַנְטְּקִיִּט פּוֹן טּוֹיט, האָב אַיר באָשְׁטִימָט זיך ווענדַן צוֹ דָעָר העַכְסְטָעָר מַאֲכָת מִיט אַמעְלְדוֹנָג וועגן רעהָאָבְּלִיטְרִין מִין ערְלַעֲכָן נְאַמְּעָן..."

דָּאָס אַיז נִיט פְּשָׁוֹט אַמעְלְדוֹנָג פּוֹן אַן אַוְשָׁוְלִידִיק פֿאָרְאָרְטִילְטָן מעַנְטָשָׁן, נַאֲר אַדְקּוּמָעָנָט פּוֹן דָעָר צִיטָט, וועלְכָן סְהָאָט אַנְגַּעַשְׁרִיבָן אַשְׁרִיבָר.

אלטמאָן בעט נִישְׁטָקִין באָגְנָעָדְקִוְּנָג, ער פֿאָדְעָרָט אַיבְּרָצְוּקָן דָעַם "עַנִּין" אַון אוֹיְפְּשָׁטְעָלָן דִּי גַּעַרְעַטְקִיִּט.

"...דָעַם 50-יטָן אַפְּרִיל 1949, נַאֲר אַלְאָנְגַּעָר הַעַצָּע מִצְדָּךְ פֿיְפִּיקָע צִינְיקָעָר אַון פֿאָרְשִׁידְעָנָע כְּאַלְטוֹרְשִׁטְקִיעָס האָבָן צוֹוִי אַגְּעָנָטָן פּוֹן מ.ג.ב. גַּעַבְּאָט מִיךְ גְּלִיךְ אַוְrif דָעָר גָּאָס אַין טְשְׁעָרָנָאָרוֹין, ווּ כְּהָאָב גַּעַוּוֹנִיט פּוֹנוּנָם 45-סְטָן יָאָר. צוֹוִי מַעְתָּלָעָת בֵּין אַיר אַפְגַּעַוּעָן אַין דָעָר טְשְׁעָרָנָאָרוֹץ עָרָגָר. ג.ב.: 35 מַעְתָּלָעָת – אַין דָעָר קִיעְוָרָג. אַון פּוֹן קִיעְוָרָג אַיבְּרָגְעָשִׁיקָט גַּעַוְאָרָן קִין קַעְשָׁעָנָעוּוּ, ווּ כְּהָאָב גַּעַוְוִינִיט פּוֹן 45-סְטָן יָאָר בֵּין 1941...

ニין, אַין דָעָר קִיעְוָרָג. האָט מעַן מִיךְ נִישְׁט גַּעַשְׁלָאָגָן, נַאֲר בעַסְעָר וואָלָט מעַן מִיךְ שַׁוִּין גַּעַשְׁלָאָגָן, אַיְדָעָר אַוְיסְגַּעַנוּצָט קַעְגַּן מִיר דִי מַעְטָאָדָן אַון מִיטְלָעָן, נַאֲר וועלְכָע כְּבִין נָעָרָוּז קְרָאָנָק גַּעַוְאָרָן. אַין קַעְשָׁעָנָעוּוּ האָט מעַן מִיךְ שַׁוִּין אַנְגַּאנְצָן דְּעַרְעַנְדִּיקָט. אַוְיסְגַּעַמְאָטְעָרָט פֿיּוֹשָׁ אַון פְּסִיכִישָׁ. צַי הָאָב אַיר דָעַן גַּעַקְעָנָט אַין דָעַם צְוַשְׁטָאָנד זיך שְׁטָעָלָן קַעְגַּן דָעָר חַזְפָּה, לִיגְנָרִי, בִּיזְקִיטִית אַוְן רְכִילָות? כְּבִין אַרְיְנְגַּעַטְקָאָלָן אַין אַזְאָ פֿאָרְצְוּיְפְּלָוָג, אַזְאָ בְּדִי ווּאַס גִּיכְעָר פְּטוֹר צַו

ווערן פון דעם אלעמען, בין איך גרייט געווען אויסטרארכטען אויף זיך אזעלכע זאכן, וועלכע, נישט וואס זי' זענען אינגעאנצן נישט געשען, נאר קיינמאַל אָפֿילו איז
קָאָפּ מִיר נִישְׁתּ גַּעֲקוּמָעַן..."

די העצע האָט זיך אַנְגָּעוּהוֹבֵן פֶּרְיִיעַר, ווען אלטמאָן איז נאָר געווען אויף דער פֶּרְיִיעַר. קְנָאָטִיסְפּוּרִים? יִאָ. אלטמאָן, זיינדריך דער לִיטְעָרָטוּר-פֶּאָרוֹאַלְטָעַר פָּון דעם טשרענָאָוּצָעַר יִדְרִישָׁן טַעַטָּעַר האָט, פֶּאָרְשְׁטִיטַיַּת זיך, נישט צוֹגָעַלְאָזָט צוֹ דָעַר טַעַטָּעַר-בִּינָעַ "פֶּאָרְשִׁידְעַנָּעַ בְּאַלְטוֹרְשְׁטִישְׁקָעַסּ". זענען באָלְד אָוּוּק אויף אַיִם צוֹ די "הַוְּיכָעַ פֶּעַמְּטָעַר" ברַיּוֹ, אַנְקָלָגָעַס, מסירָה.

בשעת דער אויסטֶפּאָרְשָׁוָנָג האָט אַלטמאָן זיך דערוּוּסָט וּוּרְעַר זי' זענען, די מסירָה שְׂרִיבָרָס. אַיצְט וּוּיסְט אָוִיך די דָאַזְיקָעַ גַּעַמָּעַן. מעַגְלָעַר, אַז סְאָזִי גַּעֲקוּמָעַן די צְבִיט די גַּעַמָּעַן אַנְרוֹפָּן, וַיְיַעַמֵּד טוֹט עַס אַיצְט אַיִן קִיל אַנְדָּרָעַ פּוּבְּלִיקָאַצְיָעַס. איך האָלָט אַבָּעַר, אַז אַלטמאָן אָוּן נישט נאָר אַלטמאָן, נאָר אָוִיך יַעֲנוּ יִדְרִישָׁע שְׂרִיבָרָס, וּוּלְכָעַר האָבָּן זיך, בְּרוּרְהַשְּׁמָן, שְׁפָעַטָּעַר בְּאַפְּרִיטִיט, האָבָּן סּוּפְּ-בְּלִיסְפַּחַד גַּעֲקוּמָעַן די גַּעַמָּעַן אַנְרוֹפָּן אַלְיִין. קִינְעָר פָּון זי' האָט עַס אַבָּעַר אָפּן נישט גַּעַטָּן. פֶּאָרְוּאָס? נאָר אַלְץ מָוְרָא גַּעַהָאָט? נישט גַּעַוְאָלָט זיך פָּאַטְשְׁקָעַן? רַחֲמָנוֹת גַּעַהָאָט אויף זיך דער קִינְדְּרָעַר?...

און אַפְּשָׁר גַּאֲרָעַפְּסָ אַנְדָּרְשָׁי אַפְּשָׁר, נאָר די אַלְעַ גִּיהְנוּם-קְרִיטִין, זענען זי', די גַּעַלְטָעַנָּעַ, גַּעַקְוּמָעַן צוֹם באַנְעַמָּעַן אַזְאַזְאָר, וּוּאָס קִינְעָם פָּון אַונְדוֹ אַזְדָּס נישט גַּעַגְּבָעַן גַּעַוְאָרָן: פֶּאָרְשִׁיתִין עַבְּרוֹת.

די אַרְגָּאנָעַן פָּון מְלוֹכָה-זִיכְבָּרְהַיִּיט האָבָּן שִׁין פָּון לְאָנָג גַּעַהָאָט אויף אַלטמאָן צוֹם אַנְאוֹיג. זי' האָבָּן נאָר אַרְיוּסְגַּעַקְוּקָט אויף אַפְּסִיקָרְמָנוֹת. אַז יַיְן מְעַלְדוֹגָן צוֹם גַּעַנְעָרָאַל-פְּרָאַקְוָרָאָר אַזְאַד דָאַן אַרט, וּוּ אַלטמאָן בעַט דעם פְּרָאַקְוָרָאָר די דֻּעְרָלְוִיְּבָנִיש זיך וּוּנְדָן דָוָך אַיִם צוֹ די אויסטֶפּאָרְשָׁעָרָס מִיט אָז "אַפְּעָנָעַם ברַיּוֹ".

אַט וּוּאָס עַר שְׂרִיבְּטִיז זי':

"...אָיך וּוּנְדָן זיך צוֹ אַיִיךְ מִיט אַיִין פֶּרְאָגָעָ: אָיך וּוּיסְט גָּוט דָעַם גַּאנְצָן אַמְּתָה וּוּנְגַּן מִיר אָוּן וּוּנְגַּן מִין "עַנְנָן". אָיך בָּן אוּסְגַּעַוְאַרְצָלְט גַּעַוְאָרָן פָּון לְעַבְּן, בְּגַעֲפִין זיך אַצְינְד אַין לְאַגְּעָר, די פֶּאָמִילְעַמְינָע אַזְאַעֲרָאָכָן גַּעַוְאָרָן, דָאַס לְעַבְּן פָּון דְּרִיְּעָרְלָעַכְעַמְעַנְטָשָׁן – פֶּאָרְטִילִיקָט. פֶּרְעָג אַיך אַיִיךְ, בִּירְגָּעָר אויסטֶפּאָרְשָׁעָרָס, אַיִיעָר גַּעַוְוִיסְן זָאָגְט אַיך גַּאֲרְנִישְׁת נִיטָּה אָיך וּוּנְדָן זיך גַּרְאָד צוֹ אַיִיךְ, וּוּפִיל אַיך בָּין אָלְטָעַר רַוִּישָׁעָר אִינְטְּלִיגְעָנָט אָוּן דָעַר בְּאַגְּרִיפְעָגְגָעָן אַז פֶּאָר מִיר נישט קִין פּוֹסְטָעַר קְלָאָנְגָעָ...

אָיך וּוּיסְט גָּוט, וּוּרְסָהָאָט אַרְגָּאנְזִירָט די העצע קָעָגָן מִיר, מִיט וּוּאָס פֶּאָר אָנְדָּרְיקָעָמָטִיּוֹן זיך בְּאַנְוָצָט, פָּדוּ אָיך זָאָל טַרְעָהָן אַהֲרָר. אָיך וּוּטָמָר, מעַגְלָעַר, עַנְטָהָרָן, אַז די אויסטֶפּאָרְשָׁוָנָג האָט מִעְן פֶּאָרְעָנְדִיקָט אַין קָעַשְׁעַנְעָוָו, אַז אַפְּעָר גַּעַוְוִיסְן אַזְאַד רִין. צִי קָעָן דָעַן אַמְעַנְטָשָׁמִיט אַרְיִינָעָם גַּעַוְוִיסְן זיך בְּאַרוֹקָן דֻּעְרָמִיט? טְרָאָכָט זיך גָּוט אַרְיִין אַיִן מִינְעָן וּוּרְטָעַר, בִּירְגָּעָר אויסטֶפּאָרְשָׁעָרָס..."

גראדע דא, טאקע נאך אלטמאנס ווערטער אויז געקומען די ציטט, מײַן אַיר,
אנְרוֹפָן דעם נַאֲמָעָן פָּון דעם קַעְשָׁעָנָעָוָוָר אוֹיסְטֶּהָאָרְשָׁעָר פָּון מַ.גַּ.ב., וְעוּלְכָרָה הָאָט
געַפִּירֶת דעם "עַנִּין נַוְמָעָר 5390" פָּון אָנוֹהֵיב בֵּין סֻוֹף. אָנְרוֹפָן זַיַּן נַאֲמָעָן, פָּרִי עַר
זָאַל טַאַקָּע שַׁוִּין מַעַר נַיְשָׁת דַּעֲרָמָאָנָט וְוַעֲרָן אוֹיפָה אַיְビָק: פָּאָפָּאָוּ סְעַרְגִּי
איּוֹןָאַנוֹוִוִּיטְשָׁ.

אין זַיַּטְן קַאְפִּיטֵּל הָאָב אַיר אַנְגָּעוֹוִין, אָז דַּעַר לְעַצְטוּר דַּאֲקוּמָעָנָט פָּון אַט דַּעַם
"עַנִּין" אַיז דַּאֲטִירֶת מִיטָּן 50-טָן יוֹלִי 1989. נאַךְ קַאְרְצִיךְ יַאֲרָ, זַיַּט מִיהָאָט דַּעַם
"עַנִּין" פְּאַרְעָנְדִּיקְט, הָאָט אלטמאָנָס טַאַכְטָעָר, אַיְדָע גַּוְיְצָעָנָקָא, זַיַּךְ גַּעְוַעְנָדָעָט מִיט
אַ מַעְלָדוֹנָג צָום פְּאַרְזִיכָּר פָּון דַּעַר אַוקְרָאַינְשָׁעָר קַ.גַּ.ב., גַּעְנָעָרָאָל גַּ.מ.
גַּאַלְשָׁקָא, עַר זָאַל אַיר דַּעְרָלוֹיְבָן זַיַּךְ בַּאֲקָעָנָעָן מִיט דַּי מַאֲטָעָרְיאָלָן פָּון דַּעַר
אוֹיסְטֶּהָאָרְשָׁוָג (סַאִיז דַּאֲרָ "גַּלְאָסְנָאָסְטָה"). וּזְאָס זַשְׁעָה הָאָט אַיר גַּעְעָנְטָעָרֶת דַּעַר
גַּעְנָעָרָאָל? – "צָום בַּאֲדִירָעָן, קַעַן מַעַן דַּי בִּיטָּע אַיְירָעָן נַיְשָׁת לִיּוֹן, וּזְילְמָעָן וּוַיִּסְטָה
נַיְשָׁת וּוּעָס גַּעְגִּינָעָן זַיַּךְ דַּי מַאֲטָעָרְיאָלָן פָּון אַט דַּעַם עַנִּין".
אַגְּבָּ, אַיְבָּ עַמְעָצָן וּוּעָט זַיַּךְ פּוֹלְעָצָם פְּאַרְגָּלוֹסְטָן אַפְּוֹכוֹן דַּי קַאְפִּיעָן פָּון דַּעַם
גַּעְנָעָרָאָל גַּאַלְשָׁקָאָס עַנְטוֹעָר אַוְיָחָד דַּעַר בִּיטָּע פָּון אלטמאָנָס טַאַכְטָעָר, קַעַן עַר דַּי
קַאְפִּיעָן גַּעְגִּינָעָן אַינְגָּעָם 4-טָן בַּאֲנָדָר פּוֹנוּם "עַנִּין נַוְמָעָר 5390", אַקְוָרָאָט דַּוְרְכָגָעָנִיָּת
אוֹן דַּוְרְכָנוּמוּרִירֶת.

עַמְעָצָעָר פָּון דַּי גַּרְוִיסָע הָאָט גַּעְזָאָגָט: בַּעַת דַּוְקָוָסְט אַיִן אַ נַּיְעָר שְׂטָאָט, אוֹן
וּוַיִּלְסָט זַיַּךְ דַּעְרוֹוִיסָן וּוּאַזְוִי עָס לְעַבָּן דָּא דַי מַעְנָטָשָׁן, דַּעְרוֹוִיס זַיַּךְ קַרְיָעָר, וּוּאַזְוִי
זַיַּיְשָׁאָרָבָן אַיִן דַּעַר שְׂטָאָט.

בעַרְךָ 38 מִילְיאָן אַוְשָׁוְלִידְקָע נַפְשָׁוֹת הָאָט אַוְמַעְגָּרְאָכָט דַּעַר קַאְמְוִינִיסְטִישָׁעָר
רְעוּשִׁים פְּאַר אַרְיָבָעָר 50 יַאֲרָ הַעֲרָשָׁאָפָט. אַיְצָט וּוּרְעָתָשׁוֹן, דַּאַכְטָזַיַּךְ, אַ בִּיסְלָמָ
קְלָאָרָעָר, וּוּאַזְוִי סַ'הָאָבָן דַי מַעְנָטָשָׁן גַּעַלְעָבָט אַיִן דַּעַם לְאָנָדָר.
משָׁה אַלְטָמָאָן הָאָט זַיְעָר גַּעַוְאָלָט אַגְּשָׁרְיָבָן אַ בִּיכְלָוָן וּוּעָגָן יַעֲנָע "גּוֹטָעָ" יַאֲרָן.
עַר הָאָט עָס אַפְּיָלוֹ אַנְגָּעהָוִיבָן, נאַךְ נַיְשָׁת פְּאַרְעָנְדִּיקְט. אַיִן גַּעַנְעָר פָּון דַּי לְעַצְטוּ
נַאֲוּעָלָן זַיַּנְעָ שְׁרִיבְטָעָר:

"...טְרַעְקָט זַיַּךְ, אַז מַע אַיז שַׁוִּין אַלְיָין אַן עַלְטָעְרִזְיָידָע, מַע זַעַט דַי וּוּלְעַט דַוְרָךְ
פְּעַנְצָטָעָר, מַע הָאָט הַנָּאָה פָּון דַי קִינְדָּעָר, בִּימָעָר, אוֹן עָס וּוַיִּלְסָט זַיַּךְ עַמְעָצָן דַּאֲנָקָעָן
דַּעְרָאָרָאָר, וּזְאָס מַע הָאָט עָס דַּעְרָלְעָבָט.
מִיט מִיר פָּאָסִירֶת עָס. עָס אַיז מִיר אוֹיסְגַּעְפָּאָלָן אַ שְׁוּעָר לְעַבָּן. אַיר קַרְעָג זַיַּךְ
אלְיָין: וּוּאַזְוִי הָאָסְטָוָעָס אַיְבָּרְגָּעְטָרְאָגָן? אַבָּעָר אַ פְּאָקָט. אַיר בֵּין דָא. אוֹן עָס טָוָט
אַ שְׁוִיָּס אַרְוִיסָן דַי וּוּטָהָעָ קִינְדָּהָיִט, אוֹן עָס מַוְרָמְלָט זַיַּךְ: 'מַוְרָה אַנִּי'..."

קַעְשָׁעָנָעָוָוָוָו, יַאֲנוֹאָר-מַעְרָץ 1992.

פֿאַטְאָ-בִילְדֶעֶר

ארוויסבאָקּוּמָעָן פֿוֹן דֵי ק.ג.ב.-אַרְכִּיוֹן

פריע האָפֿערדייקע יַאֲרֹן

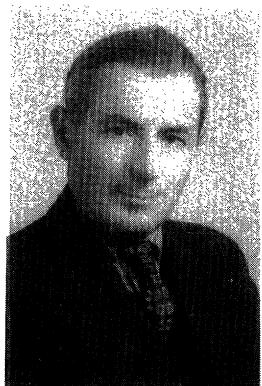

יעקב שטערנברג

ערשת געקומענע קיין קישענעווו

(פֿון רַעֲבְּטָס אַוִיכָּ לִינְקָט)

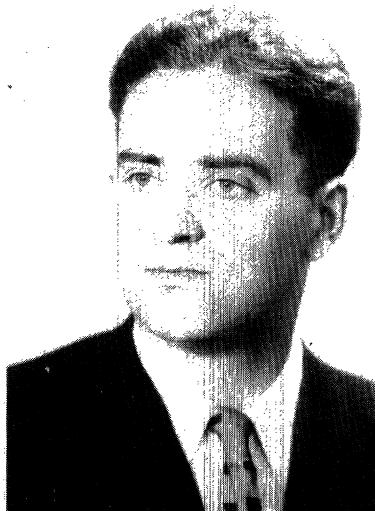
יאנקל יאכיר, יעקב שטערנברג, הערץ ריווקין-גיטינער, מאטל סאַקצִיעֶר

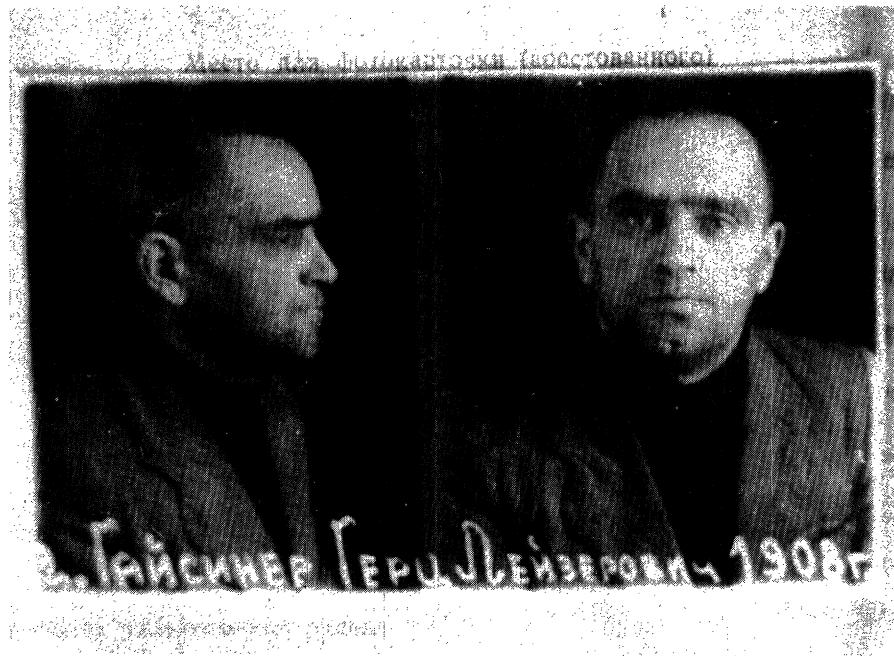
משה אלטמאן
(רעכטס) אויף דער פֿריי
(אונטן) פֿאָטָאָגְרָאָפֿוּרֶט אַין דער טוֹרְמָע

AL39. מושה אלטמאן M. E. 1939

הערץ ריווקין-גיסינגר
(רעכטס) אויף דער פרײַ
(אונטן) פֿאָטְאָגְרָאָפִירֶט אין דער טוּרְמָע

מאטֶל סאקסנִיאָר
(רעכטס) אויף דער פֿרײַ
(אונטֵן) פֿאָטְאָגְרָאָפֿירָט אַין דער טוּרְמָע

יאנקל יאכיר

(רעלטס) אויף דער פֿרי

(אונטן) פֿאָטאָגְרָאָפֿירט אין דער טוּרְמָע

בְּלִיְנָה שֶׁבַע מֵצָה נְזָהָרָה